

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: R. A. C. Bertholee
Donkslagen 22, 4823 KE Breda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
generaal-majoor der genie
p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 16Y
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 15 27 00

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

A. C. L. Adema
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

ir. J. W. van Bommel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
kolonel der cavalerie

drs. P. H. Kamphuis
hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

F. H. Meulman
luitenant-kolonel Koninklijke luchtmacht

drs. G. J. C. Roozendaal
brigade-generaal van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Brasserskade 227a, 2289 PA Rijswijk
Telefoon (015) 15 27 67

ABONNEMENTEN:

f 40,-, buitenland f 50,- per jaar
Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES:

Giethoorn-NND
Postbus 41, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 66 66
I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht **382**

Editoriaal:
Gevechtstaken of politionele taken? **383**

drs. C.J. Mol:
Interne communicatie en het veranderingsproces van de KL. Ceci n'est pas Operation Centurion **385**

W. Belous:
De grondslagen van de nucleaire strategie van de Russische Federatie **389**

J.N. Ladders en Th. Kraandijk:
50 jaar regiment Stoottroepen. De wortels en het ontstaan **402**

H.J.M. Groenhout en A.J. Noordhoek:
Militair geneeskundige zorg, een integrale zorg **412**

drs. J.A.C. de Ruiter:
Veranderen: noodzakelijk om te overleven **418**

Boeken **424**

OFFICIËLE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cfm VS 2-1100

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (920902).

KL-order (DOKL) 86/14. Aanvragen voor het verkrijgen, het wijzigen of het opheffen van telecommunicatievoorzieningen (920917).

KL-order (DMKL-Afd Munitie) 15/14. Melden en onderzoeken van ongevallen met munitie en/of explosieve stoffen (921105).

KL-order 23.29/1. Inspecteur Militaire Muziek Krijgsmacht. Regeling beheer militaire tamboerkorpsen (930113).

KL-med. 55.3/259. Variabele regelingen en gegevens voor militaire deelname aan de internationale Vierdaagse Afstandmarsen te Nijmegen 1993 (930311).

KL-order (BLS) 91.1/2. Traditiecommissie Koninklijke landmacht (930701).

KL-order (BLS) 15.6. Lijst van te nemen maatregelen ingeval van een calamiteit (930923).

KL-med. 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (931101).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomstdata, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14. Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog.

IK 5-135. Fascines (groot).

IK 5-195. Infanterie pionier luchtmobiel.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat de officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

VS 5-145. Mijnenlegpeloton.
VS 5-192. Geniegroep luchtmobiel.
VS 6-252, 4e druk. Bediening enkele stuk 155 mm, mech, M 109 A2/90.
IK 9-53, 3e dr. Instructiekaart voor de commandant van een bergingsvoertuig (-eenheid).
IK 55-1, 4e dr. Handleiding voor de chauffeur t.b.v. het vervoer van bepaalde gevaarlijke stoffen.
VS 55-30. 4e dr. Verplaatsingen.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-40/1. Lijnverbindingen (2e dr.) Gebruik van glasvezelkabel en het Mercedes lijnwerkersvoertuig.

VS 11-6/1. Subject Indicator Code (2e wijz). Vertaling van de APP-3. SICs gebruik bij het verzenden van berichten via o.a. Berdis, Abdis en MTS.

In voorbereiding:

Een nieuwe uitgave van **VS 11-30** De veldpostdienst. Hierin wordt opgenomen de veldpostregeling in vredetijd onder bijzondere omstandigheden en in oorlogstijd. Tvs wordt de taak van de (hoofd)facteur beschreven onder intrekking van VS 11-31.

I.v.m. Vlotats wordt het Message Transfer System (MTS) ingevoerd.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van de KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Gevechtstaken of politionele taken?

Een van de kenmerken van een staat is het bezit van het geweldsmonopolie. Het heeft betrekking op zowel de handhaving van de interne rust en orde als op het verdedigen van de staat tegen een externe dreiging. Van oudsher is de krijgsmacht hiermee belast. Daarbij moet echter worden aangetekend, dat voor o.m. de Nederlandse situatie, sedert de negentiende eeuw de interne ordehandhaving voor een belangrijk deel in handen is gelegd van de landelijk georganiseerde politie. Als evenwel omvangrijke ordeverstoringen plaatsvinden, wordt zo nodig een beroep gedaan op de krijgsmacht. Hiervoor komt in eerste instantie de Koninklijke Marechaussee in aanmerking, maar ook andere onderdelen van de krijgsmacht kunnen ermee worden belast. Voorbeelden van een dergelijke inzet zijn *Wijster* (1975), *de Punt* (1977) en *Amsterdam* (1980).

In de Nederlandse situatie is zo'n inzet uitzonderlijk en dat onderstreept in feite, dat de hoofdspansing van de Nederlandse krijgsmacht, en overigens van de meeste Westeuropese landen, gelegen is in het voorkomen van een buitenlandse agressie en zo nodig (in bondgenootschappelijk verband) het verdedigen van de onafhanke-

lijkheid. De organisatie, uitrusting, doctrines, opleiding en training zijn dan ook hierop afgestemd. Voor de Europese situatie kan er van worden uitgegaan, dat dan sprake is van een zgn. grootschalig conflict.

De hiervoor weergegeven benadering, waarbij het zwaartepunt van het geweldsmonopolie wordt gelegd bij het handhaven van de uitwendige veiligheid, blijkt in veel landen anders te zijn. Met name in landen met een minder stabiele regering of met een autoritair regime, ligt de prioriteit in het algemeen bij het handhaven van de inwendige veiligheid. Het is vermoedelijk niet onjuist te veronderstellen, dat dit op de meeste landen in de wereld van toepassing is. In deze situaties zal de potentiële tegenstander over andere capaciteiten, middelen en mogelijkheden beschikken, dan bij het grootschalige conflict. De taken die een krijgsmacht in deze omstandigheden moet kunnen uitvoeren vereisen een daarop afgestemde instelling, organisatie, (lichte) uitrusting, werkwijze, opleiding en oefening. De eenheden belast met deze taken van meer politionele aard zijn daardoor niet geschikt eventueel op te treden in een grootschalig conflict. Een treffend voorbeeld van een rolwisseling van een krijgsmachtdeel vindt men bij het voormalige KNIL. De primaire taak van dit leger was gericht op de bestrijding van de zgn. inlandse vijand. Ondanks het streven van de Indische legerleiding vanaf 1936, om het leger ook geschikt te maken voor inzet tegen een buitenlandse vijand (in dit geval Japan), heeft in maart 1942 niet tot het gewenste resultaat geleid. In het boek *De Japanse aanval op Java*, waarvan een bespreking in dit nummer is opgenomen, is dat drama verhaald. Naast onvoldoende middelen, kennis en vaardigheden om aan een grootschaliger conflict deel te nemen, blijkt ook de instelling van veel militairen van grote invloed te zijn geweest op de negatieve afloop.

Uit het voorgaande kan als conclusie worden getrokken, dat als de mogelijkheid van een extern conflict niet wordt uitgesloten, de krijgsmacht v.w.b. organisatie, materiële uitrusting, instelling, tactische doctrine, opleiding en oefening, zich met eerste prioriteit hierop moet richten. De bijdrage van de krijgsmacht aan de inwendige veiligheid is – zeker voor de Nederlandse situatie

– als een activiteit te beschouwen, waaraan een lage prioriteit moet worden gegeven. Zo nodig zouden bepaalde eenheden hiervoor kunnen worden bestemd en aanvullend getraind.

De genoemde werkingssfeer van het geweldsmonopolie (t.w. de handhaving van de uit- of inwendige veiligheid) is ook terug te vinden in de Grondwet (art. 103). Als doelstelling van de krijgsmacht is daarbij vermeld *de bescherming van de belangen van de staat* (art. 98). In het veiligheidsbeleid van de Nederlandse regering is, uitgaande van het gestelde in de Grondwet en op grond van de internationale ontwikkelingen, de nadruk gelegd *op het beheersen van de risico's, die voortvloeien uit conflicten binnen en tussen landen aan de rand van het NAVO-verdragsgebied, of buiten Europa. In samenhang hiermee dient de inrichting van de krijgsmacht dan ook veel meer dan voorheen te worden bepaald door de behoefte aan het optreden ten behoeve van crisisbeheersing* (Prioriteitennota). Op basis van deze redenering zijn dan ook als hoofdtaken van de Nederlandse krijgsmacht genoemd: *de uitvoering van crisisbeheersingsoperaties en de bescherming van de integriteit van het eigen en bondgenootschappelijke gebied.*

Uitgaande van het onderscheid bij crisisbeheersingsoperaties tussen *peacekeeping* en *peace-enforcing*, komen de eerstgenoemde operaties het meeste voor. Waarneming (ongewapend) en controle zijn daarbij de belangrijkste taken die worden uitgevoerd. Voor de uitvoering van de controletaken zijn licht bewapende eenheden veelal voldoende en is het gebruik van geweld alleen toegestaan voor zelfverdediging. Een belangrijk aspect daarbij is ook de onpartijdigheid van de ingezette eenheden. Alhoewel met *peace-enforcing* wordt beoogd de medewerking van een of meer partijen aan de oplossing van een conflict af te dwingen, is ook hier het uitgangspunt dat slechts in het uiterste geval, en na toestemming, geweld mag worden gebruikt. Om het doel te realiseren, dient het geweldsniveau zo laag mogelijk te zijn.

Zoals reeds eerder in een editoriaal werd be-

toogd (MS 162(1993)(2)) heeft een aantal taken dat bij crisisbeheersingsoperaties wordt uitgevoerd een sterk politoneel karakter. Met name geldt dit voor de *peacekeeping*operaties, maar ook voor *peace-enforcing*operaties die in het lage deel van het geweldsspectrum liggen. Als gevolg van het wegvallen van een duidelijke externe dreiging (Warschau-Pact) is de neiging groot aan de taken die voortvloeien uit crisisbeheersingsoperaties, eenzelfde of zelfs grotere waarde toe te kennen, dan aan de taken die voortvloeien uit het kunnen verdedigen van het eigen grondgebied. De Prioriteitennota geeft ook grond aan deze gedachte, omdat aan crisisbeheersingsoperaties meer aandacht is besteed, dan aan de bescherming van de integriteit van het grondgebied. Gelet op de terughoudendheid eenheden in te zetten als de veiligheidsrisico's voor het personeel (te) groot worden, is de veronderstelling gewettigd, dat Nederlandse eenheden voornamelijk beschikbaar zullen worden gesteld voor *peacekeeping*operaties. Dit zijn dus operaties met een overwegend politoneel karakter. Het verleden heeft geleerd dat als dit soort inzet, ook in de opleiding en bij oefeningen, de grootste aandacht krijgt, een fundamentele vergissing wordt gemaakt die niet gemakkelijk kan worden hersteld. In de toelichting op het recentelijk uitgegeven *mission statement* van de Koninklijke landmacht is gelukkig de juiste prioriteit aangegeven. Het is te hopen dat deze visie op andere niveaus blijvend wordt gedeeld.

Ondanks het grote belang dat wordt gehecht aan het uitvoeren van crisisbeheersingsoperaties, zal toch de regel moeten zijn, dat eerst wordt opgeleid voor gevechtstaken en dat daarop de uitrusting is afgestemd. Eerst nadat deze opleiding is voltooid, kan worden begonnen met de voorbereiding op crisisbeheersingsoperaties. Daarbij mag niet worden vergeten dat na deelname aan een dergelijke operatie weer aanvullende training nodig is om (gewone) gevechtstaken te kunnen uitvoeren. Uiteraard vergt deze opleiding en training de nodige tijd, maar altijd minder dan wanneer aan politonele taken de prioriteit zou worden gegeven.

drs. C.J. Mol*

tweede luitenant der intendance

Interne communicatie en het veranderingsproces van de KL Ceci n'est pas Operation Centurion

In de Koninklijke landmacht groeit het besef dat voor het voortbestaan van het militaire bedrijf meer is vereist dan militaire vaardigheden. Steeds vaker wordt terecht als een probleem ervaren, hoe onze organisatie toekomstige beroepsmilitairen moet professionaliseren. Uitingen van die zorg zijn de invoering van een probleemgeoriënteerde opleidingsfilosofie binnen COKL, het voorzichtige begin dat wordt gemaakt met de vorming van de toekomstige officieren als militair bedrijfskundigen en de bijscholingscursussen die worden gegeven voor de te decentraliseren personeelsofficieren en de controllers-nieuwe-stijl. Ook de interne communicatiediscipline is volop in ontwikkeling.

Door de hoge frequentie waarmee de term *communicatie* opduikt, lijkt het er af en toe op dat onze organisatie zich kenmerkt door de Nederlandse traditie van *olde-wieve-management* (management bij talking about). We overgieten tegenwoordig zo ongeveer alles met het sausje *communicatie*, terwijl we eigenlijk pas aan het begin staan van de professionalisering ervan. Als we niet uitkijken, graven we daardoor valkuilen waarin we straks zelf vallen. Alhoewel het veranderingsproces bij de Koninklijke landmacht niet hetzelfde is als Operatie Centurion bij Philips, zijn er toch zeker twee lessen die we ervan kunnen leren. Voordat daarop wordt ingegaan, moet eerst worden stilgestaan bij de betekenis van interne communicatie voor een organisatie.

Interne communicatie. Waarvoor?

Tijdens de omvangrijke en veelvuldige veranderingsprocessen die veel organisaties op dit moment ondergaan, wordt van iedereen een bijdrage verwacht. Afhankelijk van motivatie, werkdruk, verwachte opbrengsten, binding met de organisatie en talloze andere factoren, worden die bijdragen in

meer of mindere mate verleend. Dat sommigen helemaal niets doen, is een open deur waar je net zo goed omheen kunt lopen. Voor de stelling dat anderen zich vreselijk hard inspinnen, hoeft je ook niet op de deur te bonzen. De aard van de gewenste inspanning is echter wel relevant. Aan welke vormen van inspanning van de communicatiediscipline heeft een organisatie in moeilijke tijden nu wel en aan welke heeft ze geen behoefte?

De historische achtergrond van veel communicatie-professies (journalistiek, voorlichting, public relations, public affairs, interne- en externe communicatiespecialisten enz.) ligt in een door pragmatisme beïnvloede samenleving. [1] Daarom worden de opvattingen over wat een communicatieprofessional zou moeten zijn, ingekleurd door het (pragmatische) denkbeeld dat het sociale handelen draait om de uitwerking van de presentatie van waarheden en feitelijkheden. Kortom, de communicatiefunctie in de organisatie heeft als taak om op ethisch verantwoorde wijze, te trachten waarheden in het voordeel van de organisatie te presenteren. De professionele vaardigheden van communicatiespecialisten zijn erop gericht die mogelijkheden uit te buiten. Met een trefwoord kan de functie van interne communicatie in een organisatie dan ook worden aangeduid als symboolmanagement: het hanteren van symbolen met het doel de interpretatie van betekenissen in een richting te leiden die voor het welzijn van de organisatie voordelig is.

Bij organisatieveranderingen, waar iedereen in een organisatie onder zware druk komt te staan, zijn communicatieprofessionals daarom van nature geneigd die vaardigheden, ook ten behoeve van zichzelf, aan te wenden. Op zich is daarmee niet mis; iedereen in de organisatie zal immers die neiging voelen. Wanneer interne communicatie echter als instrument aan het management wordt aangeboden om ervoor te zorgen dat de communicatieafdeling in het veranderingsproces niet het eerste slachtoffer

* Tint Mol (secr. Projectgp Cultuur) studeerde als communicatiewetenschapper af bij Philips Nederland op Operatie Centurion.

wordt, dan zijn we op de verkeerde weg. Interne communicatie moet tijdens veranderingsprocessen, in tijden van grote druk, niet de schijnbaar veilige schuilplaats onder de vleugels van de baas opzoeken. Juist dan moet worden geprobeerd op alle fronten in de organisatie het vuur van de verandering aan te jagen! De recente inspanningen vanuit de communicatiediscipline (het benadrukken van het imago-belang, de interne communicatie en het formuleren van het „mission statement”) wijzen erop dat daarin steeds meer vaart begint te komen. Een organisatie waar interne communicatie nog in de kinderschoenen staat, moet echter uitkijken niet in de volgende valkuilen te vallen.

Valkuil 1. Natuurlijk weten we waarmee we bezig zijn

De visie van Operatie Centurion was aan het begin ervan tamelijk duidelijk: „Most importantly, we must develop a determination to change and improve our operations in every conceivable way.” (Operation Centurion, Movement for change; 1990).

De acties die werden genomen onder de paraplu van Operatie Centurion beperkten zich in eerste instantie tot het dichten van twee lekken en een efficiency-campagne (Philips-president Timmer tijdens een interview; 20 december 1990, Philips Koerier, jaargang 47 nr. 6). Een jaar later was Operatie Centurion uitgegroeid tot een trainingsproces voor héél Philips op drie niveaus, een plan van aanpak met vijf stappen en een proces op divisieniveau met 381 taakstellingen (voorzitter van de Nederlandse Philips Bedrijven D'Elfant tijdens een interview, 19 december 1991, Philips Koerier, jaargang 48, nr. 6). Toen had het onvoorstelbare idee van een Customer Day (iedere Philips-medewerker in Europa richt één dag zijn aandacht speciaal op de klant) nog niet eens vorm gekregen.

Iedere keer dat een topmanager in tijden van veranderingen zegt dat hij weet waarmee hij bezig is, overdrijft hij enigszins. Iedere keer dat hij doet alsof het veranderingsproces voor de komende vier jaar helemaal is gepland, liegt hij. Keihard.

Een topmanager kan niet weten wat het probleem is. Als hij dat wel weet, dan is het nog veel kwalijker. Dat betekent immers dat hij (of de persoon die het hem uitlegde) het al wist, maar niet genoeg heeft gedaan om het te voorkomen. Wanneer het

voortbestaan van een organisatie op het spel staat, dan zijn de problemen ongelofelijk groot en complex. Iedere poging die wordt gedaan die complexiteit te bagatelliseren, suggereert medewerkers dat er helemaal niets is om zich zorgen over te maken. Het sterkt hen in het handhaven van het gedrag dat mede de problemen heeft veroorzaakt. Op de lange termijn draagt dat op niet onaanzienlijke wijze bij aan het vergroten van het probleem.

Een veranderingsproces kan niet worden gepland. Ook niet door een topmanager. Ieder veranderingsproces staat of valt immers bij het in beweging komen van de organisatie om een visie te realiseren. Hierbij zijn twee deelprocessen te onderscheiden: strategische planning en -programmering. [2] Strategische planning betekent zoeken naar een visie die de weg naar de toekomst opent. Strategische programmering betekent het creëren van momentum: het laten groeien van de visie door het draagvlak te laten toenemen. Geen van beide kan op een zinnige wijze aan het begin van het veranderingsproces in beeld worden gebracht. Ze groeien door voortdurende confrontatie met elkaar en de feitelijke ontwikkelingen.

Iedere manager die doet alsof hij het veranderingsproces in de hand heeft, ontnemt zijn medewerkers de noodzaak kritisch over zijn/haar bijdrage aan de problemen na te denken. Daardoor veroorzaakt hij berusting en inactiviteit. Iedere keer dat communicatieprofessionals managers er niet voor behoeden die symbolische oproep tot berusting uit te dragen, zijn ze mede verantwoordelijk voor het in stand houden van de problemen.

Valkuil 2. Ik verander de zaak zelf wel?!

(Timmer:) Van bovenaf kun je de toon zetten, maar de echte veranderingen moeten van onderaf komen. Managers moeten hun mensen weten te prikkelen, zo ver zien te krijgen dat ze zich afvragen: hoe kan wat ik doe nou beter, sneller en goedkoper? Communiceren vraagt zo veel tijd en aandacht, dat leiding gevenden heel kritisch zullen moeten kijken naar de wijze waarop ze hun tijd besteden. Hoe? Door zich af te vragen waarom de agenda toch steeds bomvol staat met afspraken; waarom er zoveel vergaderd wordt met collega's en superieuren; hoeveel tijd de afgelopen periode beschikbaar is geweest voor de vragen, suggesties en ideeën van de eigen mensen?

Door de vele relatiepatronen die er zijn met collega's en superieuren is het vak van manager ontaard in een stafachtige functie. Ik denk dat de meeste grote bedrijven dat probleem hebben; dat is geen typisch Philips-probleem. We hebben veel „chiefs of staff” en veel te weinig troepencommandanten. Troepencommandanten zitten niet graag op kantoor, vergaderen niet graag. Die zijn het liefst bij de troepen. (Philips-president Timmer tijdens een interview; 20 december 1990, Philips Koerier, jaargang 47 nr. 6).

Timmer schat zijn invloed op het veranderingsproces realistisch in: hij kiest voor een opstelling als leiding gevende die voor zijn mannen wil werken. Hij wil een troepencommandant zijn. Géén stafachtig persoon. Timmers keuze ligt voor de hand. In een crisis is verantwoordelijkheid immers niet het grootste probleem. Dat is het klaren van de klus. Binnen ethische grenzen. Troepencommandanten worden door Timmer juist als voorbeeld gehanteerd, omdat ze in zijn beleving toegankelijk blijven voor hun mannen. Anders dan de „chiefs of staff” blijven ze geïnteresseerd in het optimaliseren van de inspanning en het eindresultaat.

Iedere keer dat een „grote baas” wordt opgevoerd als eindverantwoordelijke voor het reilen en zeilen van de organisatie, wordt de faalkans van het veranderingsproces vergroot. Wanneer communicatiespecialisten managers niet wijzen op hun verantwoordelijkheden als troepencommandant, dan dragen ze bij aan het scheppen van niet realistische verwachtingen t.a.v. de werkelijke mogelijkheden van leiding gevenden. En vergroten ze de inactiviteit op het niveau waar activiteit juist het hardste nodig is: de echte veranderingen komen immers van onderaf. Een leider heeft de verantwoordelijkheid om niet zelf het touw in handen te nemen, maar om de randvoorwaarden te scheppen waaronder zijn mannen hun werk kunnen doen.

Wat kan de KL leren van Operatie Centurion?

Het eerste voorbeeld uit Operatie Centurion maakt duidelijk dat het een gevaarlijke mythe is te veronderstellen dat men in een veranderingsproces vanaf het begin kan weten wat er moet gebeuren. Een inspirerende visie moet de kans krijgen op momentum. Een noodzakelijke (eerste) fase daarvoor is een communicatieproces. Daarna is echter de in-

spanning van vele medewerkers uit talloze andere disciplines vereist. Op termijn gaat het immers om het realiseren van concrete en daadwerkelijke veranderingen; hiervoor is een gezamenlijk realisatieproces vereist.

Het tweede voorbeeld uit Operatie Centurion illustreert dat het management slechts de toon voor de verandering kan zetten. Dat suggereert dat het „mission statement” slechts het begin kan zijn van het vitalisatieproces van de KL. De veranderingen waarmee het „mission statement” kan worden concreet gemaakt, moeten immers plaatsvinden onderin de organisatie. Troepencommandanten geven hun mensen daarvoor de ruimte en nodigen hen uit die verandering aan te brengen.

Beide voorbeelden hebben implicaties voor alle (symbolische) boodschappen tijdens het veranderingsproces in de KL. De eerste is dat de interne media, de communicatiespecialisten en de leiding gevende managers, continu moeten benadrukken dat niemand weet wat er allemaal mis is en dat een gemeenschappelijke inspanning een absoluut vereiste is om daarachter te komen! De tweede is dat we ons moeten realiseren dat de gemeenschappelijke inspanning een taakverdeling vereist: (1) troepencommandanten zijn door hun nabijheid tot de troepen in staat om de benodigde randvoorwaarden te creëren en (2) medewerkers moeten binnen die randvoorwaarden onder de bezielende leiding van hun commandanten de klus klaren. De communicatiespecialisten moeten proberen die taakverdeling op te roepen en in stand te houden. In onze organisatie, waar iedereen graag zo concreet mogelijk bezig is (ook commandanten), zal dat zeker de nodige discipline vergen. Bovendien kunnen communicatiespecialisten door gerealiseerde oplossingen in hun media op te nemen, de verbetering van de organisatie op alle fronten versnellen.

Samenvattend kan de taak van de communicatiefunctie in het veranderingsproces van de Koninklijke landmacht als volgt kernachtig worden weergegeven:

- a. problemen moeten niet worden gebagatelliseerd, maar verduidelijkt, verhelderd en misschien zelfs aangezet;
- b. vermeden moet worden bij te dragen aan verwachtingscheppende mythevorming t.a.v. de mogelijkheden van leiding gevenden;

c. medewerkers moeten daarentegen onophoudelijk worden uitgenodigd hun eigen verantwoordelijkheid inhoud te geven;

d. interne KL-media moeten niet trachten „de” (standaard-)antwoorden te verstrekken, maar trachten antwoorden vanuit andere hoeken van de organisatie te verzamelen en te verspreiden.

Wanneer we uit Operatie Centurion leren dat we de communicatie op die wijze moeten invullen, zijn

we eigenlijk bezig met het *recyclen* van de lessen die Philips van het leger heeft geleerd. Wanneer een burgerbedrijf *wel* doorheeft welke mogelijkheden *wij* ongebruikt laten, dan is dat toch zeker onze eer te na? Laten we als een speer ervoor zorgen dat wij equivalenten krijgen van een *efficiency-campagne*, *veranderingsgezinde troepencommandanten* en een veranderingsproces dat hetzelfde doorzettingsvermogen heeft als de inspiratiebron voor Operatie Centurion. Juist. *De tank*.

Literatuur

1. A. van der Meiden en G. Fauconnier – *Profiel en professie; inleiding in de theorievorming van public*

relations (2e herz. dr.) Martinus Nijhoff, Leiden (1986)177.

2. H. Mintzberg – The fall and rise of strategic planning. *Harvard Business Review* (1994)107-114.

W. Belous*

generaal-majoor b.d.

De grondslagen van de nucleaire strategie van de Russische Federatie

Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (USSR) en het ontstaan van vijftien onafhankelijke republieken op haar grondgebied, de „fluwelen” revoluties in de Oosteuropese landen, de hereniging van Duitsland, de opheffing van het Warschau-Pact, het beëindigen van de Koude Oorlog, en het lagere niveau van spanning tussen de USSR en de VS, hebben de geostrategische situatie in de wereld radicaal veranderd. Naast een aantal positieve tendensen in de verbetering van de internationale situatie, deden zich ook enkele verontrustende symptomen voor.

Het bipolaire wereldmodel, dat zich gedurende vier decennia tot een hecht systeem had ontwikkeld, heeft in een historisch korte tijd radicale, diepgaande veranderingen ondergaan. De devaluatie van een der polen – de USSR – op politiek en economisch gebied, ging gepaard met het behoud van de status van supermacht op het gebied van nucleaire bewapening. Daarnaast was er sprake van een toenemende rol en betekenis van nieuwe machtscentra, zoals Japan, Duitsland en China.

Dit alles heeft ertoe geleid dat het systeem van internationale betrekkingen een sterke dynamiek heeft gekregen, die gepaard gaat met tegenstellingen en onvoorspelbaarheid. Het is bekend dat overgangssystemen in sociosystemen zich onderscheiden door een grote complexiteit. Het uitvoeren van een analyse daarvan, en vooral het formuleren van beleidsbeslissingen die in overeenstemming zijn met de ontstane situatie met inachtneming van mogelijke toekomstige ontwikkelingen, is een uiterst

moeilijke zaak. In deze omstandigheden doet zich de noodzaak voor om de voornaamste strategische concepties aan een kritische analyse te onderwerpen, en te bepalen hoe de nationale veiligheid van de Russische Federatie (RF) in de nieuw ontstane geostrategische situatie moet worden verzekerd. Het uitvoeren van die taak wordt nog eens extra bemoeilijkt door het feit dat er in de RF en in de aangrenzende nieuwe onafhankelijke staten een moeilijk en pijnlijk proces van staatsvorming gaande is, waarbij nationale doelstellingen en belangen, en prioriteiten in de binnen- en buitenlandse politiek worden vastgesteld.

Uitgaande van de militaire confrontatie tussen de USSR en de VS waren er ten tijde van de Koude Oorlog gedetailleerde operatief-strategische plannen uitgewerkt voor de inzet van strategische nucleaire strijdkrachten in het geval van agressie. Er werd bijzondere aandacht besteed aan het handhaven van de strategische stabiliteit, hetgeen wordt beschouwd als een noodzakelijke, zij het niet geheel voldoende, voorwaarde voor het voorkomen van een oorlog.

Dit werd verzekerd door het voeren van een afschrikkingspolitiek ten tijde van de nucleaire confrontatie in de Koude Oorlog, en door het deugdelijk functioneren van een systeem van nucleaire veiligheid, dat duizenden gevechtscoppen beschermde tegen ongesanctioneerd gebruik, diefstal en ongelukken. De betrouwbaarheid van dat systeem wordt onderstreept o.a. door het feit dat er gedurende veertig jaar omgang met tienduizenden stuks nucleaire munitie in de USSR geen enkel geval is geweest van ongelukken door slijtage van een nucleaire lading, zelfs niet met het lekken van een gedeeltelijke kettingreactie (de zgn. „explosie in één punt”). Volgens schattingen van experts is de kans op een ongeluk door slijtage van nucleaire munitie een factor 10^{-6} – 10^{-7} per jaar, d.w.z. gemiddeld één explosie in enkele miljoenen jaren. ▷

Generaal-majoor b.d. Wladimir Belous diende in de strijdkrachten van de Sovjet-Unie van 1945 tot 1989. Hij is momenteel betrokken bij militair-politiek onderzoek. In het maartnummer van de Militaire Spectator verscheen een artikel van zijn hand over de nucleaire politiek van Oekraïne.

* De auteur geeft zijn persoonlijke mening, die niet altijd overeen hoeft te komen met de algemeen geldende visie. Dit artikel is begin 1994 geschreven.

Militaire doctrine van de RF en de hoofdtaak van de strategische nucleaire strijdkrachten (SNS)

Voor het eerst in de geschiedenis van de RF is er een poging gedaan een militaire doctrine op te stellen als een ondubbelzinnig document, waarin is opgenomen een voor een bepaalde tijd door de staat officieel geaccepteerd systeem van opvattingen over de wijze waarop oorlogen kunnen worden voorkomen, over het doel en het karakter van een mogelijke oorlog, en over de voorbereiding van het land en de strijdkrachten op een oorlog als deze niet kan worden voorkomen.

Binnen de taken die aan de strijdkrachten van de RF zijn gesteld is een belangrijke rol weggelegd voor de strategische strijdkrachten. Zij worden geacht het voeren van een afschrikingspolitiek mogelijk te maken, met het doel een nucleair conflict te voorkomen, en pogingen tot nucleaire chantage, terrorisme en provocerende aanvallen van derde landen tegen te gaan. In de nieuwe militaire doctrine is bepaald:

Het doel van de nucleaire politiek van de RF is het uitbannen van het gevaar van een kernoorlog en het gebruik van kernwapens door het afschrikken van agressie tegen de RF en haar bondgenoten. De RF zal haar kernwapens niet gebruiken tegen enig land dat het non-proliferatieverdrag heeft ondertekend en geen kernwapens bezit.

Een uitzondering op deze regel wordt slechts gemaakt in het geval dat een niet-nucleaire staat, die bondgenootschappelijke betrekkingen onderhoudt met een kernmogendheid, zelfstandig of samen met die bondgenoot agressieve actie onderneemt tegen de RF of haar bondgenoten.

In de doctrine ontbreekt de vroeger door de Sovjetleiders uitgesproken verplichting om onder geen enkele omstandigheid als eerste kernwapens in te zetten. Toegegeven moet worden dat die zo'n vijftien jaar geleden uitgesproken verplichting een meer propagandistische betekenis had, en de militaire specialisten en politici in het Westen hebben dit nooit serieus genomen. Ze hebben het voorbeeld van de USSR niet gevolgd en tot op dit moment laten de militair-politieke kringen in de VS en de NAVO zich leiden door de doctrine van de *flexible response*, die voorziet in de mogelijkheid als eerste kernwapens te gebruiken. Gezien vanuit de logica

en de wetmatigheid van een oorlog heeft de USSR door de vroegere verplichting om niet als eerste kernwapens te gebruiken, het initiatief bewust aan een potentiële tegenstander gelaten. Terwijl toch bekend is dat het verkrijgen van het initiatief, vooral op strategisch niveau, een van de belangrijkste taken is van de strijdende partijen en vaak bepalend is voor het succes van de gehele operatie.

Stel u voor dat er, als gevolg van territoriale aanspraken van een der westerse landen die een alliantie vormen met de VS, aan de grens met het GOS gevechtsacties worden ontplooid met conventionele wapens. De vijandelijke luchtmacht voert aanvallen uit op belangrijke objecten op het grondgebied van de RF, o.m. op posities van de strategische nucleaire strijdkrachten, waarbij men poogt de gevechtmiddelen uit te schakelen. De staf van de strategische raketstrijdkrachten rapporteert over de verliezen: in de eerste dagen is 15% van de lanceer- en inrichtingen van ICBM's uitgeschakeld. Na drie dagen bedragen de verliezen 25%. Dan doet de vraag zich voor wat het Russische Opperbevel in zo'n situatie moet ondernemen. Hoe groot is de toelaatbare marge van het verlies aan strategische nucleaire wapens? Een dergelijke situatie toont aan dat er, bij gevechtsacties waarbij alleen conventionele wapens worden gebruikt, een situatie kan ontstaan waarin de Russische strategische nucleaire strijdkrachten zijn gedwongen als eerste kernwapens te gebruiken. Opgemerkt zij, dat voor de VS een dergelijke situatie praktisch is uitgesloten. Dit voorbeeld benadrukt nog eens de noodzaak van een flexibele benadering bij het formuleren van strategische concepties.

Van zeer groot belang is de vraag welke rol de kernwapens spelen bij het verzekeren van de collectieve veiligheid van de GOS-landen. Liquidatie van strategische nucleaire aanvalswapens op het grondgebied van Oekraïne, Kazakstan en Belarus en versterking van de integratieprocessen, zullen bijdragen tot een toenadering van de landen van het gemenebest, niet alleen in politieke en economische, maar ook in militaire sfeer. De leiders van de GOS-landen beseffen in toenemende mate dat de werkelijke veiligheid slechts kan worden verzekerd door gezamenlijke inspanningen van de landen van het gemenebest.

De Russische SNS moeten zich permanent in staat van paraatheid bevinden en een potentiële agressor afschrikken van het plegen van een aanval, niet al-

leen tegen de RF, maar ook tegen haar bondgenoten. De „atoomparaplu” zal hun vertrouwen in de veiligheid inboezemen en bijdragen tot het bundelen van inspanningen voor versterking van het systeem van collectieve veiligheid.

Opgemerkt zij dat in de VS thans een herziening plaatsvindt van de nucleaire strategie, die is gebaseerd op de al in 1981 door Reagan uitgegeven *Richtlijn N 13 over de nationale veiligheid*. Deze richtlijn voorziet in de mogelijkheid voor de VS als eerste kernwapens te gebruiken en een mondiale nucleaire oorlog te voeren. Zonder de VS van agressieve bedoelingen te verdenken moeten we toch de veranderingen op het gebied van hun nucleaire strategie aandachtig volgen, omdat ze ontegenzeggelijk van invloed zullen zijn op de politiek van de RF t.a.v. de opbouw van strategische nucleaire strijdkrachten. De erkenning door de internationale gemeenschap van de RF als de enige erfgenaam van de USSR op nucleair gebied, heeft haar een bijzondere positie bezorgd te midden van de overige republieken van de voormalige Sovjet-Unie, maar heeft ook gezorgd voor bepaalde problemen bij de realisering daarvan. Het is historisch zo gegroeid dat de RF de enige republiek is van de voormalige USSR, op wier grondgebied niet alleen zo'n driekwart van de strategische kernkoppen staat opgesteld, maar ook bijna de gehele infrastructuur die zorgt voor de produktie en de hele levenscyclus van de wapens, van de winning van uranium tot en met

demontage van kernkoppen waarvan de gebruiks-termijn is verstreken. Een realistische en consequente politiek wordt gevoerd door de leiders en het parlement van Belarus, die het Start-1-verdrag en het Protocol van Lissabon hebben geratificeerd en besloten hebben zich aan te sluiten bij het non-proliferatieverdrag. Alle kernwapens op het grondgebied van deze republiek zijn onder jurisdictie van de RF geplaatst en terugtrekking moet in de komende twee jaar plaatsvinden.

Openlijke aanspraken op het verkrijgen van de nucleaire status wordt gemaakt door Oekraïne, waar nationalistische krachten de onafhankelijkheid en de veiligheid van de republiek in direct verband brengen met het beschikken over kernwapens. Daarbij zijn de nucleaire ambities van Kiev uitgesproken anti-Russisch gericht, wat bv. in nauwelijks versluisde vorm, zijn weerslag vond in de onlangs aangenomen militaire doctrine van de republiek.

Kazakstan neemt een afwachtende houding aan ten aanzien van de problematiek van de kernwapens op zijn grondgebied. Dit land zal zijn verdere optreden zeker in sterke mate laten bepalen door de houding van Kiev en de reactie daarop van de internationale gemeenschap. Als men in aanmerking neemt dat ongeveer een kwart van alle kernkoppen, dat zich op inzetmiddelen bevindt, op het grondgebied van deze twee republieken staat, dan moet dat worden

Tab. 1 Totale aantallen van ontplooiingsmiddelen en gevechtscoppen van strategische aanvalswapens

Inzetmiddelen Gevechtscoppen	VS	USSR	Verdeeld over de republieken			
			Rusland	Oekraïne	Kazakstan	Belarus
Totaal	2246 ----- 10563	2500 ----- 10271	2090 ----- 7343	212 ----- 1514	144 ----- 1360	54 ----- 54
ICBM's	1000 ----- 2450	1398 ----- 6612	1064 ----- 4278	175 ----- 1240	104 ----- 1040	54 ----- 54
ICBM's met MIRV	550 ----- 2000	744 ----- 5958	464 ----- 3678	176 ----- 1240	104 ----- 1040	0 ----- 0
mobiele ICBM's		321 ----- 618	267 ----- 564	0 ----- 0	0 ----- 0	54 ----- 54
SLBM's	672 ----- 5760	940 ----- 2804	940 ----- 2804	0 ----- 0	0 ----- 0	0 ----- 0
Zware Bommenwerpers	574 ----- 2553	162 ----- 855	86 ----- 261	36 ----- 400-600	40 ----- 320	0 ----- 0

meegenomen bij het formuleren van de nucleaire politiek van Rusland.

In tabel 1 is het totale aantal ontplooide nucleaire middelen met de gevechtscoppen daarop in de VS en de USSR, en de verdeling per republiek (juni 1991) weergegeven. Ondanks de politieke verklaringen van de presidenten van de twee landen over het aanbreken van een nieuw tijdperk in de betrekkingen tussen de VS en de RF en de overgang van confrontatie naar partnerschap, zal dit proces nog heel wat tijd in beslag nemen. De enorme hoeveelheden opgeslagen kernwapens en de gedurende enkele decennia gevormde instelling van de militair-politieke leiders, en ook die van de bevolking in de twee landen, maken het moeilijk om in korte tijd op een andere toestand over te gaan. De strategische nucleaire strijdkrachten zullen, in ieder geval de komende tien jaar, een sterke invloed blijven uitoefenen op het politieke spectrum en op de onderlinge verhoudingen tussen de twee landen in militaire sfeer.

Start-1, Start-2, en de strategische stabiliteit

In het begin van de jaren negentig was er sprake van enorme doorbraken op het gebied van reductie van kernwapens door de USSR en de VS, en van een realistische benadering van de hoogste militair-politieke leiders van beide landen t.a.v. de enorme overvloed aan arsenalen en het zoeken naar wegen om het gevaar van een kernoorlog te verminderen. In de herfst van 1991 nam de USSR, als reactie op het initiatief van president Bush m.b.t. de tactische kernwapens, de verplichting op zich om deze radicaal te reduceren. Daarbij werd voor het eerst het besluit genomen tot fysieke liquidatie van kernkoppen en het hergebruik van het nucleaire splijtmateriaal. Volgens schattingen van buitenlandse experts moet de RF in het kader van de opgenomen verplichtingen 9200-9450 stuks tactische munitie, waaronder 5000 nucleaire artilleriegranaten en mijnen en gevechtscoppen van tactische raketten, 1250 gevechtscoppen van luchtdoelraketten, 1200 maritieme gevechtsladingen en 1750-2000 nucleaire vliegtuigbommen en raketten, demonteren. [1]

Volgens het gepubliceerde tijdschema moet de liquidatie van de tactische nucleaire munitie zijn voltooid in het jaar 2000.

Dat betekent dat er na de geplande reducties alleen nog vrijvallende vliegtuigbommen in de tactische

nucleaire arsenalen over zijn: ca. 2000 stuks aan iedere kant.

In de toekomst zijn nog verdere stappen mogelijk in de reductie van tactische nucleaire wapens. Tegelijkertijd zal de RF (en ook de VS) gedurende langere tijd een beperkt arsenaal van deze wapens behouden met het oog op de geostrategische situatie, de mogelijkheid dat er in de nabijheid van haar grenzen nieuwe kernmogendheden opkomen, en er veranderingen optreden in de krachtsverhouding in het Europese en Aziatische Theater van Militaire Operaties. Het voornaamste doel van de overblijvende tactische kernwapens is het voorkomen van een nucleair conflict door de afschrikwekkende werking die ervan uitgaat in het geval van een voorgenomen agressie tegen de RF.

In juli 1991 werd in Moskou het Sovjet-Amerikaanse verdrag over de beperking van strategische aanvalswapens (Start-1) ondertekend. De onderhandelingen daarover hadden zo'n tien jaar geduurd, reden waarom het bij de ondertekening al achter liep bij de realiteit van die periode. Dit verdrag ging over een gelijk aantal gevechtscoppen voor strategische inzetmiddelen voor beide landen.

Zeven jaar na het van kracht worden van het verdrag mag het aantal gevechtscoppen op ontplooide inzetmiddelen de 6000 stuks niet te boven gaan, t.w. niet meer dan 4900 voor de ICBM's en de SLBM's, niet meer dan 1100 voor de mobiele ICBM's en niet meer dan 1540 voor de zware ICBM's. Het aantal inzetmiddelen werd voor elk van de partijen vastgesteld op maximaal 1600, waaronder niet meer dan 154 lanceerinrichtingen voor zware ICBM's. Beide partijen hebben ook op zich genomen om:

- het totaal te lanceren gewicht van de ICBM's en de SLBM's te beperken tot maximaal 3600 ton;
- geen ICBM's en SLBM's te construeren met meer dan 10 gevechtscoppen;
- geen *air-based cruise missiles* voor de lange afstand te construeren met twee of meer koppen;
- geen middelen te construeren die zijn bestemd om nucleaire wapens of andere massavernietigingswapens in de ruimte te brengen;
- hun zware bommenwerpers niet uit te rusten met meer dan 16 (USSR) en 20 (VS) kruisraketten. [2]

De USSR en de VS zijn maatregelen overeengekomen voor de controle op de uitvoering van het akkoord en regels voor het verkrijgen van telemetrische informatie tijdens het uitvoeren van vlucht-

beproevingen van raketten. Er zijn tamelijk strakke regels vastgesteld voor de plaatsing van mobiele ICBM's, waarover alleen de USSR beschikt.

Het ontplooiingsgebied voor een groepering van 10 lanceerinrichtingen mag niet groter zijn dan 125.000 km² en bij verplaatsing moeten bepaalde regels in acht worden genomen. In januari 1993 hebben de presidenten van de RF en de VS in Moskou een verdrag ondertekend over een verdere beperking van strategische wapens, Start-2. Daarin bevestigden de partijen hun bereidheid om Start-1 uit te voeren en committeerden zij zich aan een snellere en verdergaande beperking van strategische nucleaire aanvalswapens. In de eerste fase, na zeven jaar, mag het totaal aantal gevechtskoppen op ontplooiende strategische nucleaire middelen niet groter zijn dan 4250 stuks, t.w. op ICBM's met MIRV 1200, op SLBM's 2160 en op zware ICBM's 650 stuks. In de tweede fase, tot 2003, mag het totaal aantal gevechtskoppen niet groter zijn dan 3000 – 3500 stuks, waarvan niet meer dan 1700 – 1750 stuks op SLBM's. De ICBM's met MIRV, die als de meest destabiliserende gevechtsmiddelen worden beschouwd, moeten dan volledig zijn geliquideerd.

Een opmerkelijke stap voorwaarts in vergelijking met Start-1 was de vaststelling van het aantal gevechtskoppen voor zware bommenwerpers, niet volgens het theoretische, maar volgens het reële aantal waarmee een bepaald type bommenwerper kan worden uitgerust. Er zijn regels voorzien om zware bommenwerpers die zijn bestemd voor kernwapens, om te vormen tot bommenwerpers voor het uitvoeren van taken waarbij conventionele wapens worden gebruikt.

Een zeer belangrijk moment is het vaststellen van de onderlinge relatie tussen Start-1 en Start-2, waarbij prioriteit wordt toegekend aan de laatste. Er is een regel geformuleerd die bepaalt dat alles wat niet wordt gedekt door het tweede verdrag, valt onder de overeenkomstige artikelen van het eerste. Een belangrijke stap voorwaarts was het akkoord over een gedeeltelijke ontmanteling van de ICBM's met MIRV en de bepaling dat die slechts één gevechtskop mogen hebben zonder een verandering van de platforms (gevechtstrappen). Dit geldt niet voor de zware raketten SS-18, die geheel moeten worden geliquideerd. Door de „gedeeltelijke ontmanteling” kan de RF 105 SS-19 raketten behouden, door van elk 5 gevechtskoppen af te halen. Het

verdrag staat de RF het recht toe om 90 lanceerinrichtingen van zware raketten en silo's van de verouderde raketten SS-11, SS-13 en SS-17 om te bouwen tot lichtere eentrapsraketten.

Door een aanzienlijke vermindering van het aantal gevechtskoppen voor SLBM's, kunnen beide partijen binnen de in het verdrag gestelde limiet blijven en daarbij elk 20–25 onderzeeërs behouden, waardoor de overlevingskansen worden vergroot.

Dan doet zich de vraag voor welke verdere stappen mogelijk zijn als de geplande reducties zijn uitgevoerd. Kan er niet sowieso voor eens en voor altijd worden afgerekend met kernwapens? Bij het beantwoorden daarvan moet men zich realiseren dat kernwapens nog lange tijd tot de bewapening van de vijf toonaangevende mogendheden zullen blijven behoren. Dit komt vooral doordat kernwapens een belangrijk politiek middel zijn, die de bijzondere positie van kernmogendheden in de wereld bepalen en een zekere garantie vormen voor de veiligheid. De volledige liquidatie van de kernwapensarsenalen van de vijf mogendheden zou diepgaande, moeilijk voorspelbare veranderingen in het internationale militair-strategische spectrum met zich brengen, en leiden tot een grotere rol en betekenis van conventionele wapens, een devaluatie van de afschrikkingspolitiek op mondiale en regionale schaal en tot het verstoren van de strategische stabiliteit.

Engeland, Frankrijk en China beschouwen hun kernwapens niet alleen als een middel om hun veiligheid te verzekeren, maar ook als een der belangrijkste factoren in hun onderlinge betrekkingen met de RF, de VS, hun buurlanden en de ontwikkelingslanden.

Veel analytici wijzen op de bijzondere rol van kernwapens bij het voorkomen van mondiale conflicten. Het feit dat er in Europa in bijna een halve eeuw geen militaire conflicten tussen staten zijn geweest, wordt gezien als de verdienste van kernwapens waarover beide tegenover-elkaar-staande partijen beschikken. Er zit een kern van waarheid in de stelling, dat binnen de huidige internationale verhoudingen een wereld zonder kernwapens minder stabiel en meer explosief zou zijn. Dat komt vooral door de brede verspreiding van de nucleaire technologie, waardoor het mogelijk wordt in het geheim kernwapens te vervaardigen. Wanneer in

een wereld zonder kernwapens, enkele tientallen in het geheim geproduceerde nucleaire wapens in handen vallen van een of ander totalitair regime, kunnen die het een beslissend militair overwicht bezorgen, dat voldoende is om zijn meest verre-gaande politieke en economische doelen te berei-ken. Onderzoek naar modellen van mogelijke oor-logen toont aan dat er een zgn. minimaal niveau van gegarandeerde nucleaire afschrikking bestaat. Dat niveau is de laagste grens van strategische aan-vals wapens, waarop de agressor nog onacceptabele schade in een reactief optreden kan worden toe-gebracht, en dus de strategische stabiliteit wordt verstoord. Daaruit volgt dat, wanneer een betrouw-baar systeem van collectieve veiligheid wordt ge-creëerd, het terugbrengen van het aantal kernwa-pens onder het minimale niveau in één stap zal moeten geschieden, zonder tussenstadia, tot de nul-lijn, door alle bezitters van kernwapens. Maar het zal duidelijk zijn dat de weg naar een wereld zonder kernwapens lang en moeilijk is. Het minimale ni-veau van de strategische aanvalswapens zal afhan-gen van een aantal destabiliserende factoren:

- de aanwezigheid van nucleaire middelen in de buurlanden;
- de aanwezigheid van een arsenaal van niet-nucleaire aanvalsmiddelen, en vooral precisiewapens, die kunnen worden ingezet tegen nucleaire strijd-krachten en een aantal andere taken kan uitvoeren;
- de mogelijkheden om een effectieve, breedscha-lige verdediging tegen raketten op te zetten;
- de mogelijkheid dat een der partijen gaat beschik-ken over nieuwe vernietigingsmiddelen, die de on-derlinge krachtsverhouding ernstig kunnen verstor-en.

Er dient op te worden gewezen dat de invloed van destabiliserende factoren veel gevaarlijker is voor de Russische strategische aanvalswapens, vanwege de geostrategische positie en de economische mo-gelijkheden van de RF. Dat geldt ook voor het al dan niet hebben van bondgenoten die over kernwa-pens beschikken, die de VS wel hebben en de RF niet, en de veel grotere mogelijkheden die de VS hebben om niet-nucleaire middelen in te zetten te-gen Russische kernwapenobjecten dan de Russen dat kunnen doen tegen dergelijke middelen op Amerikaans grondgebied.

De economische crisis, de ineenstorting van het militair-industriële complex, de scherpe terugval

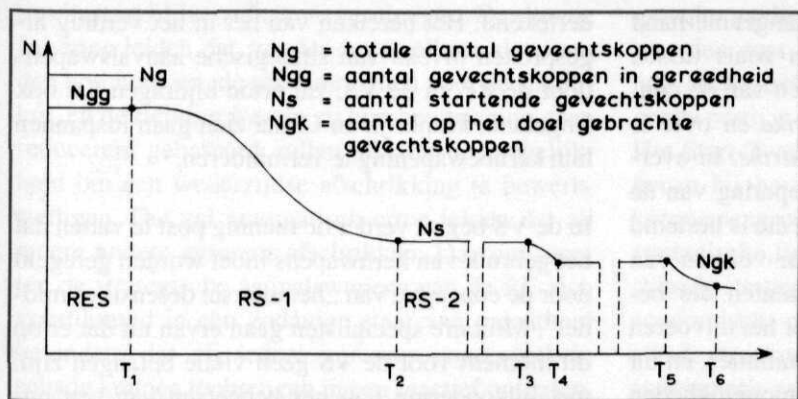
van wetenschappelijk onderzoek en experimentele testen op het gebied van de bewapening in de RF, en het voortdurend actief zoeken naar nieuwe soor-ten wapens in de VS, bieden de laatsten aanzien-lijke potentiële voordelen. Daarbij moet men in aan-merking nemen dat de rol van de destabiliserende factoren toeneemt naarmate het aantal strategische aanvalswapens afneemt.

Zo zorgen, volgens berekeningen van bepaalde onderzoekers, de destabiliserende factoren momen-teel voor een vermindering van het afschrikings-potentieel van de Russische nucleaire strijdkrach-ten met een factor 1,5-2, bij een tweemaal zo grote reductie (tot 5000 gevechtsskoppes) met een factor 2-3, en bij een viermaal zo grote reductie (tot 2500 koppes) kan het afschrikingspotentieel 7-8 maal zo klein worden.

Voor een objectieve beoordeling van de krachts-verhouding tussen de twee partijen na uitvoering van de geplande reducties moet men criteria han-teren die tot een ondubbelzinnig antwoord leiden. Daarbij wordt benadrukt dat een noodzakelijke voorwaarde voor stabiliteit niet een gelijke hoe-veelheid kernwapens aan beide kanten is, maar het vermogen voor elk van beide om in het moeilijkste oorlogsscenario de agressor gegarandeerd onaan-vaardbare schade toe te brengen in een reactief op-treden. In afb. 1 is de grafiek aangegeven van het mogelijke reactieve optreden van een der partijen.

Op moment $T=0$ lanceert de aanvallende partij ra-ketten. Op een signaal van het waarschuwingssys-teem dat er een vijandelijke raket is gelanceerd kan de militair-politieke leiding van het land dat wordt aangevallen de beslissing nemen een *reaction-en-counter strike* (RES) uit te voeren. Als dat niet gebeurt is gaan, te beginnen vanaf moment T_1 , de vijandelijke SLBM's, die de minste vluchttijd nodig hebben, over tot vernietiging van de strategische aanvalswapens die zich in de startpositie bevinden. In de periode T_1-T_2 , die begint bij het moment waar-op de SLBM's exploderen en eindigt bij de vernieti-gende uitwerking van de aanvallende ICBM's, kan de verdedigende partij een *reaction strike* (RS-1) uitvoeren met de intact gebleven strategische aan-vals wapens. *Reaction strike-2* (RS-2) zal worden uitgevoerd met de overgebleven strategische aan-valsmiddelen in de periode T_2-T_3 , tot het moment van nadering van de strategische luchtmacht en de kruisraketten.

Voor het handhaven van de strategische stabiliteit

Afb. 1 Mogelijk reactief optreden van een der partijen.

is het noodzakelijk dat, tijdens de moeilijke omstandigheden van RS-2, aan voor de vijand onacceptabele schade is toegebracht. Volgens de meest gangbare opvattingen wordt er vanuit gegaan dat daarvoor 400-500 kernkoppen van de megatonklasse (N_{gk}) op het grondgebied van de aanvallende partij moeten zijn neergekomen. Daarbij moet men echter rekening houden met mogelijke verliezen in de pre-nucleaire periode van de oorlog, vooral als gevolg van de uitwerking van *air-based* precisiewapens (DN_{lw}), verliezen als gevolg van nucleaire aanvallen (DN_{nw}), en als gevolg van het dringen door het vijandelijke raketverdedigingssysteem (DN_{lv}). Dan wordt het totale aantal gevechtsskoppen dat men in de strategische aanvalsmiddelen moet hebben ($N_{\&}$) bepaald door de vergelijking:

$$N_{\&} \geq N_{gk} + DN_{lw} + DN_{nw} + DN_{lv} = N_{gk} + DN_{\&}$$

waarbij $DN_{\&}$ het totale verlies aan gevechtsskoppen is. Een nader onderzoek van deze onderlinge afhankelijkheid laat zien dat het bepalen van het aantal gevechtsskoppen niet mogelijk is, zonder ook een bepaald oorlogsscenario en de mogelijkheden van de vermoedelijke tegenstander om de kernwapens te vernietigen daarbij te betrekken.

Voornaamste strategische concepties en toekomstige strategische aanvalswapens van de RF

De voornaamste eis waaraan de samenstelling, structuur en technisch-tactische karakteristieken van ICBM's ten tijde van de Koude Oorlog moesten voldoen, was het verzekeren van een massale *reaction-encounter strike* tegen strategische doelen. Een grote rol hierbij speelden een hoge graad van paraatheid, survivability, slagvaardigheid, een betrouwbaar *command* en *controlsysteem*, en een betrouwbaar en effectief waarschuwingssysteem

tegen raketaanvallen. Voor de Sovjet-kernwapens werd die conceptie vooral bepaald door de grote nadruk op het gegroepeerd opstellen van ICBM's, maar ook door de relatief lage overlevingskans in het geval daar een nucleaire raketaanval op werd uitgevoerd. Tegelijkertijd verhoogde deze conceptie aanzienlijk het risico van het ontstaan van een toevallig, niet-gesancioneerd nucleair conflict, voornamelijk als gevolg van een onvoldoende deugdelijk waarschuwingssysteem. Hoewel er in de open pers geen mededelingen over de mate van betrouwbaarheid van het Sovjet-waarschuwingssysteem werden gepubliceerd, kan men, via de „spiegelbeeld-methode”, zich erover een oordeel vormen aan de hand van de talrijke valse signalen in het waarschuwingssysteem van de VS.

De strakke tijdslijm die de hoogste leiders tot hun beschikking hebben voor het nemen van een beslissing over een *reaction-encounter strike* (10-12 minuten bij een vijandelijke aanval met een SLBM), creëert een buitengewoon gecompliceerde stresssituatie, waarin noodlottige misrekeningen kunnen worden gemaakt.

Na het uiteenvallen van de USSR nam de betrouwbaarheid van het waarschuwingssysteem sterk af door het feit dat er van de 8 early-warning radarstations er zich 5 buiten de RF bevinden. Door het gebruik van ruimtesensoren worden de mogelijkheden van het waarschuwingssysteem enigszins vergroot, maar door technische moeilijkheden en beperkingen lossen zij het probleem niet geheel op. Een verdere verspreiding van nucleaire- en rakettechnologie onder derde landen vormt een ernstig probleem, door de mogelijkheid van provocerende acties die zijn gericht op het initiëren van een militair conflict tussen de kernmogendheden.

Nu de kans op militaire confrontatie tussen de RF

en de VS minder is geworden en er langzamerhand wordt overgegaan tot betrekkingen zoals tussen partners, lijkt het doelmatig af te zien van de conceptie van de *reaction-encouter strike* en over te gaan op de conceptie van *reaction strike*. In overeenstemming daarmee moet de groepering van de strategische nucleaire strijdkrachten, die is bestemd voor het uitvoeren van verschillende vormen van gevechtsacties, bestaan uit componenten die beschikken over een grote precisie voor het uitvoeren van tegenaanvallen tegen lanceerinstallaties, en uit componenten met grote overlevingsmogelijkheden voor het uitvoeren van reactiemaatregelen. Opgemerkt zij, dat de nucleaire triade van de VS is opgebouwd juist met het oog op deze eisen; zelfs na het uitvoeren van de geplande reducties zullen de Amerikaanse strategische nucleaire strijdkrachten blijven beschikken over het vermogen het hele complex van gevechtsoopdrachten uit te voeren. Het Start-2-verdrag scheidt de noodzakelijke voorwaarden, en aansporingen, voor beide partijen om af te zien van een *pre-emptive* of een *reaction-encounter strike* ter neutralisering van een aanval, nucleaire escalatie of chantage. Tegelijkertijd moet de conceptie van een reactie-optreden zijn aangepast en overeenkomen met de hoedanigheid van de Russisch-Amerikaanse betrekkingen en de mate van dreiging van een nucleaire rakettenaanval. Dat vereist enkele andere benaderingen bij het bepalen van de samenstelling van de strategische aanvalswapens en de eisen die worden gesteld aan de betrouwbaarheid en deugdelijkheid van het *command* en *controlsysteem*, alsmede een herziening van de operationele plannen die zijn gericht op het uitvoeren van zowel een *reaction-encounter strike* als een *reaction strike* (het beste is hier de variant RS-1). Inhoudelijk zullen de strategische nucleaire strijdkrachten van de RF zich de komende tien jaar voornamelijk moeten richten op het handhaven van de strategische stabiliteit ter voorkoming van een nucleair conflict, en tegelijkertijd op het uitvoeren van vergaande reducties als gevolg van de ondertekende akkoorden. Een realisering van Start-2 zal, door de daarin aangegeven radicale reducties in combinatie met een moratorium op kernproeven zoals aangekondigd door de RF, de VS en Frankrijk (en in feite ook Engeland), ongetwijfeld leiden tot een groter vertrouwen; niet alleen tussen de RF en de VS, maar ook tussen de nucleaire en niet-nucleaire staten die het non-proliferatieverdrag hebben on-

dertekend. Het bereiken van het in het verdrag afgesproken niveau van strategische aanvalswapens door de RF en de VS, zal ertoe bijdragen dat ook Engeland, Frankrijk en China zich gaan inspannen hun kernbewapening te verminderen.

In de VS begint verder de mening post te vatten dat het gebruik van kernwapens moet worden geregeld door de conceptie van „het uiterste defensieve middel”. Militaire specialisten gaan ervan uit dat er op dit moment voor de VS geen vitale belangen zijn, met uitzondering van het beheersen van een nucleaire aanval, die niet met conventionele wapens zouden kunnen worden verzekerd. Deze conceptie werd in 1991 goedgekeurd door de NAVO. Waar de leiding van de VS er in de periode van de Koude Oorlog vanuit ging dat de beste manier om de Sovjet militaire dreiging te verminderen het uitvoeren van omvangrijke militaire programma's was, begint nu de mening de overhand te krijgen dat veiligheid slechts kan worden bereikt door samenwerking op het gebied van ontwapening. Dat werd belichaamd in het besluit van het Congress om voor 1992 en 1993 400 miljoen dollar te bestemmen voor de liquidatie van wapens in de voormalige USSR en het sluiten van een akkoord over de aankoop van 500 ton voor wapens bestemde uranium uit de RF. En de Amerikaanse wapenprogramma's werden aanzienlijk beknot: de ontplooiing van de MX ICBM op treinen en de mobiele installaties *Midgetman* (500-700 stuks) werd geschrapt; het aantal te bouwen nucleaire onderzeeërs van het type *Ohio* werd teruggebracht van 20 naar 18, en de productie van gevechtscoppen W-88 voor de *Trident-2* werd teruggebracht van 3840 naar 400 stuks; de plannen voor de productie van *air-launched cruise missiles* werden tot een derde teruggebracht, en die van *sea-launched cruise missiles* werden gehalveerd, van 800 naar 400.

Tijdens de ontmoeting tussen de presidenten van de VS en de RF in Vancouver werd overeenstemming bereikt; in januari 1994 werd een overeenkomstig akkoord ondertekend over het niet op elkaar richten van ICBM's. Dit vermindert aanmerkelijk de kans op het uitbreken van een militair conflict en het verstevigt de nucleaire stabiliteit, die niet langer blootstaat aan het risico van technische onvolkomenheden aan gevechtssystemen of niet-gesancioneerde acties van misdadigers of terroristen.

De RF en de VS zullen ook na de geplande reduc-

ties in staat blijven elkaar te vernietigen. De situatie zal ertoe leiden dat, zonder dat ze elkaar als vijanden beschouwen, de rekenmodellen voor de stabiliteit, en de richting waarin zij hun bewapening gaan reduceren, gebaseerd zullen zijn op de mogelijkheid om een wederzijdse afschrikking te bewerkstelligen. Dat zal automatisch ertoe leiden dat zij iedere andere agressor afschrikken. Daarom moeten de strategische aanvalswapens van de RF zich voortdurend in een zodanige staat van paraatheid bevinden, dat zij iedere agressor onacceptabele schade kunnen toebrengen in een reactief optreden, waardoor zij hem tevens afschrikken als eerste een aanval uit te voeren.

Toegegeven moet worden dat het begrip „onacceptabele schade” door de militaire specialisten niet ondubbelzinnig wordt uitgelegd, en dat er over de omvang daarvan nogal verschillend wordt gedacht. Zo worden de criteria van Robert McNamara nogal eens aangehaald, die onder vernietiging verstond 30% van de bevolking en ongeveer $\frac{2}{3}$ van het industriële potentieel. Daartoe moesten naar zijn mening 400–500 (Ngk) gevechtscoppen van de megatonklasse op het grondgebied van de VS of de USSR neerkomen. Ongeveer eenzelfde hoeveelheid nucleaire koppen werd genoemd door de academicus A. Sacharov in zijn schatting van de omvang van onacceptabele schade. In deze beoordelingen is sprake van een zuiver technocratische benadering van de schatting van verliezen. De enige tragische ervaring met het inzetten van kernwapens (tegen Japan in 1945) heeft laten zien dat de explosie van in totaal twee tactische kernwapens (15–20 kiloton) de voornaamste reden was voor een onvoorwaardelijke capitulatie. Dit vindt zijn verklaring vooral in psychologische factoren, die bij de planning van nucleaire aanvallen niet in aanmerking worden genomen.

Zoals bekend hadden de VS in de tijd van de Cuba-crisis in 1962 ongeveer 5100 kernkoppen, tegen de USSR 300. Maar zelfs deze overweldigende overmacht was voor de VS geen garantie tegen zware verliezen als gevolg van een reactief optreden van de USSR; dat bracht beide partijen ertoe vreedzame wegen te zoeken om een conflict te voorkomen. Het lijdt daarom geen twijfel dat het aantal kernkoppen dat aan beide kanten moet overblijven na de voorgenomen reducties, voldoende zal zijn om onacceptabele schade toe te brengen in een reactief optreden. Het spreekt vanzelf dat deze bewering is

gerechtvaardigd als aan de eerder genoemde voorwaarden met betrekking tot mogelijke verliezen aan strategische aanvalswapens van de verdedigende partij is voldaan.

Het Start-2-verdrag laat elk der partijen een ruime keuze bij het bepalen van de structuur van hun kernwapengroeperingen, overeenkomstig hun geostrategische ligging, de samenstelling van hun bestaande strategische nucleaire strijdkrachten, en de economische mogelijkheden. In feite is het bepalen van de structuur van de toekomstige groepering van strategische aanvalswapens, met inachtneming van de types en karakteristieken, praktisch een weerspiegeling van de voornaamste strategische opvattingen over het gebruik, de rol en de betekenis ervan, zowel in vreedstijd als in het geval van oorlog. Met andere woorden, de samenstelling van de strategische aanvalswapens vormt de strategie. Voor de groepering van de strategische aanvalswapens, die is gericht op het uitvoeren van een eerste vernietigende aanval, is het vergroten van de precisie waarmee de gevechtscoppen op het doel zijn gericht van bijzondere betekenis. Voor de strategische nucleaire aanvalswapens die zijn bestemd voor het uitvoeren van een vergeldingsaanval, is het verzekeren van een grote overlevingskans van groot belang. De kardinale kwesties voor de RF zijn daarbij: a) het bepalen van de kwantitatieve samenstelling en de kwalitatieve karakteristieken van de componenten van de nucleaire „triade”, en b) het bepalen van de relatie tussen de stationaire en mobiele raketssystemen binnen de ICBM-groeperingen. Zoals bekend werd tot dusver bij de opbouw van de Russische strategische aanvalswapens prioriteit toegekend aan op land gestationeerde ICBM's, die ongeveer 65% van de gevechtscoppen hadden. Ongeveer 25% van de gevechtscoppen is geplaatst op SLBM's en 10% in zware bommenwerpers. De VS legden traditioneel de nadruk op de maritieme component (65% van de gevechtscoppen); de rest was min of meer gelijkelijk verdeeld over ICBM's en zware bommenwerpers.

Maritieme component van de triade

Het Start-2-verdrag zorgt voor een aantal wezenlijke verschuivingen voor de Russische strategische aanvalswapens. Het aandeel van de gevechtscoppen voor SLBM's kan bijvoorbeeld tot 50% worden vergroot. Hoewel deze uiterste marge lager kan

worden door versterking van andere componenten van de triade. Een dergelijke benadering van onderzeeërs wordt verklaard door hun grotere overlevingskansen. De verkenningsmiddelen die momenteel voorhanden zijn, beschikken over onvoldoende mogelijkheden om onderzeeërs op te sporen en te volgen in de wereldzeeën, waardoor de strijd ertegen wordt bemoeilijkt. Bovendien vallen er bij een nucleaire aanval op onderzeeërs niet automatisch ook talrijke slachtoffers onder de burgerbevolking, en worden er geen objecten getroffen zoals dat het geval kan zijn bij een Theater van Militaire Operaties op het land, terwijl ook de gevechtsacties zich afspelen buiten de grenzen van de oorlogvoerende landen. Bij de maritieme component is er sprake van enkele tekortkomingen, die de gevechtsmogelijkheden verminderen. De ervaring leert dat er niet meer dan 20-30% van de Russische, met raketten uitgeruste, schepen gelijktijdig op zee patrouilleren, terwijl van de VS 30-40% van de met raketten uitgeruste onderzeevloot patrouilleert. De onderzeeërs die zich in bases bevinden vormen een zeer lonend doel, aangezien met een of twee gevechtsskopen honderden gevechtsskopen op de daar afgemeerde schepen kunnen worden vernietigd.

In de laatste decennia hebben de VS en hun bondgenoten aanzienlijke verbeteringen aangebracht in de waarnemingsmiddelen en de gevechtstactiek jegens de potentiële tegenstander. Kilometers lange akoestische sensoren op de zeebodem controleren voortdurend driekwart van de in operationeel opzicht belangrijke gebieden van de Atlantische en de Stille Oceaan, waar Russische onderzeeërs kunnen optreden. Door het hogere geluidsniveau van de Russische onderzeeërs zijn ze op een afstand van 1000 km waar te nemen. Daardoor neemt de overlevingskans van de met kernwapens uitgeruste onderzeeërs van de RF aanzienlijk af. Volgens modellen van gevechtssituaties op zee, die zijn gemaakt door westerse experts, kan tijdens onderzeebootbestrijdingsoperaties in de beginperiode van de oorlog, 30-40% van de met raketten uitgeruste Russische schepen die zich op zee bevindt, worden vernietigd. Als men er vanuit gaat dat de vernietigingskans van onderzeeërs die zich in bases bevinden zeer groot is, dan kunnen de verliezen in de beginperiode van een militair conflict oplopen tot 70-80%. Het tot stand brengen van een systeem van hydro-akoestische waarneming van onderzeeërs zoals van de Amerikanen, vereist een enorme finan-

ciële inspanning van de RF, die zij zich momenteel en in de afzienbare toekomst niet kan veroorloven. Welke uitweg is er in deze situatie? De meest rationele manier is het bereiken van een Russisch-Amerikaans akkoord over de beperking van onderzeebootbestrijdingsactiviteiten, wat de RF van een financiële last zou bevrijden, de overlevingskansen van de nucleaire onderzeestrijdkrachten zou vergroten en daarmee de strategische stabiliteit zou versterken. Maar zelfs als er pariteit in de maritieme component van de twee landen zou worden bereikt, zullen de VS over bepaalde voordelen beschikken door hun geostrategische positie. Als men daarbij de verschillen tussen de economische en technisch-wetenschappelijke potentiëlen van de twee landen in aanmerking neemt, dan wordt duidelijk dat de VS ook in de toekomst in het voordeel blijven voor wat betreft deze soort bewapening. Dit voordeel zal nog meer voelbaar worden in het geval de VS uit het Verdrag treden. Zij kunnen het aantal gevechtsskopen op *Trident* SLBM's opvoeren tot 1750. Als reactie daarop zouden de Russische nucleaire strijdkrachten het aantal gevechtsskopen op onderzeeërs kunnen opvoeren tot 500.

De luchtmachtcomponent

Zeer problematisch in de komende tien jaar wordt het lot van de luchtmachtcomponent van de strategische nucleaire strijdkrachten van de RF, die traditioneel al een tweederangs rol kreeg toebedeeld in alle voorgaande scenario's van nucleaire conflicten. Dat komt door de geostrategische ligging van RF, de afwezigheid van militaire bases in de nabijheid van het grondgebied van de VS, de kwetsbaarheid voor luchtverdedigingsmiddelen, en door de relatief lage score volgens het *cost-effectiveness* criterium. Bommenwerpers die zich op vliegvelden bevinden zijn zeer kwetsbaar wanneer nucleaire raketaanvallen worden uitgevoerd en wanneer men door het luchtverdedigingssysteem is heen gedrongen. De situatie wordt nog gecompliceerder doordat een groot deel van de moderne bommenwerpers zich op het grondgebied van Oekraïne en Kazakstan bevond, waar men zich haastte die tot eigendom te verklaren. Dat heeft ertoe geleid dat in de RF slechts 25 zware bommenwerpers zijn achtergebleven die in staat zijn kruisraketten te vervoeren, en 61 bommenwerpers voorzien van kernwapens, die niet corresponderen met de klasse van

kruisraketten. Door de buitengewoon hoge kosten van zware bommenwerpers, vooral voelbaar in de omstandigheden van economische crisis in de RF, kan niet worden gerekend op een serieuze versterking van de luchtmachtcomponent. De situatie verergert nog doordat een groot deel van de Russische zware bommenwerpers TU-95 toestellen zijn, gebouwd in de jaren '60. Het behoud van het luchtmachtelement in de structuur van de strategische strijdkrachten is echter noodzakelijk, aangezien bommenwerpers met strategische kernwapens over een aantal eigenschappen beschikt die de flexibiliteit bij het inzetten van strategische aanvalswapens vergroot. Dat betreft vooral de aanwezigheid aan boord van een verscheidenheid aan kernwapens; zij kunnen doelen aanvallen die niet van te voren zijn gepland, en ze kunnen op commando naar hun basis terugkeren als de situatie verandert of er sprake is van loos alarm.

De groepering van de ICBM's

Naar de mening van veel militaire specialisten is het doelmatig om bij het in stand houden van de strategische stabiliteit de leidende rol van de op land gestationeerde ICBM's te handhaven. De RF is een continentale mogendheid en binnen haar nucleaire strijdkrachten nemen de op de grond gestationeerde ICBM's traditioneel een vooraanstaande positie in. De strategische raketstrijdkrachten, waartoe deze ICBM's behoren, onderscheiden zich in gunstige zin van de andere componenten van de strategische aanvalswapens door hun technische uitrusting, hun operationele inzetbaarheid, de deugdelijkheid van het *command* en *controlsysteem*, het systeem voor beveiliging en bescherming van de opstellingsgebieden en voorkoming van ongesanctioneerd gebruik van kernwapens.

De Russische ICBM's deden qua technisch niveau niet alleen niet onder voor de raketssystemen van de VS, maar overtroffen ze zelfs vaak. Men moet ook in aanmerking nemen dat de exploitatie van de ICBM's aanzienlijk goedkoper is dan die van de andere componenten. Voor wat betreft het *cost-effectiveness* criterium kennen de strategische raketstrijdkrachten hun gelijke niet: voor de instandhouding ervan wordt niet meer dan 10-12% van het defensiebudget uitgegeven.

De samenstelling en de structuur van de groepering van de raketstrijdkrachten en vooral de verhouding

tussen de stationaire en mobiele systemen, zijn onderwerp van intensieve aandacht van militaire experts, en leiden tot de meest uiteenlopende oordelen. Men moet bedenken dat voor ICBM's, die zijn bestemd om een mogelijke agressor af te schrikken, overlevingsvermogen van bijzondere betekenis is. Het intact blijven van de stationaire raketssystemen, waarvan de locatie bij de tegenstander bekend is, is afhankelijk van vier factoren: de precisie waarmee de vijandelijke gevechtsskop is afgevuurd, het aantal en de kracht daarvan, en de mate van bescherming van het raketstelsel. Daarbij is de precisie en het penetratievermogen van doorslaggevend betekenis. De overlevingskans van de mobiele systemen berust op het feit dat de vijand, op het moment dat hij een nucleaire aanval uitvoert, niet de locatie van de lanceerinrichtingen kent omdat ze periodiek van positie veranderen, en hij ze dus niet gericht kan uitschakelen. Gezien de zwakke bescherming van de mobiele raketcomplexen tegen vernietiging door een nucleaire explosie, zal de overlevingskans voornamelijk afhangen van de effectiviteit van satellietverkenningssystemen bij de bepaling van de locatie van de raketten.

Naar de mening van de auteur is het doelmatig de strategische raketstrijdkrachten op te stellen in de groepering 2-3 gevechtsskopen voor wat betreft de stationaire systemen, en 1-3 voor de mobiele. [3] Deze verhouding heeft een reële basis. Volgens Start-2 heeft de RF het recht om 105 ICBM's SS-19 te behouden, met elk een gevechtsskop, en bovendien om 90 eentrapsraketten te plaatsen in daarvoor omgebouwde SS-18 silo's. Daarnaast lijkt het doelmatig om ongeveer 400 silo's om te bouwen op het grondgebied van de RF, waarin nu de verouderde raketten SS-11, SS-13 en SS-17 staan opgesteld. Zodoende zullen de stationaire ICBM's, met een minimum aan uitgaven voor de modernisatie van de silo's en de geleidelijke vervanging van verouderde modellen door lichte eentrapsraketten, ongeveer 600 eenheden tellen, die over een verhoogde precisie beschikken.

Een groepering van de moderne stationaire eentrapsraketten van het type *Topol* of equivalenten daarvan zal er sterk toe bijdragen de asymmetrie op te heffen voor wat betreft de reactiemogelijkheden van beide partijen. De strategische nucleaire strijdkrachten van de VS zullen voor het uitvoeren van een neutraliserende aanval 500 *Minuteman-3* raket-

ten met één gevechtsskop, en 400 W-88 SLBM *Trident-2* gevechtsskopen tot hun beschikking hebben. Als de VS zouden besluiten om het Verdrag te negeren en het volledige aantal gevechtsskopen (een extra 1000 eenheden) op de *Minuteman-3* te plaatsen, dan zou de RF bovendien nog de mogelijkheid hebben om eveneens 525 extra gevechtsskopen (105 x 5) op de SS-19 raketten te plaatsen. Ook dient te worden opgemerkt dat de stationaire ICBM's over een hoge graad van operationele inzetbaarheid beschikken en als enige van de Russische strategische aanvalswapens in staat zijn een *reaction-encounter strike* uit te voeren, wat op zich een krachtige afschrikkingsfactor vormt. Het is doelmatig de bestaande mobiele ICBM's SS-25 (288 lanceerinrichtingen) te handhaven, maar niet te verhogen.

De rail-mobiele SS-24 raketssystemen met tien gevechtsskopen vallen onder de door het verdrag opgelegde beperkingen en dienen te worden geliquideerd. De voorstanders van mobiele ICBM's stellen voor, met het oog op de grote overlevingskans, het aandeel daarvan binnen de strategische raketstrijdkrachten op te voeren tot 60%. Zonder dit voorstel van tafel te willen vegen zullen we proberen alle pro's en contra's tegen elkaar af te wegen, vooral vanuit het gezichtspunt van de „prijs van de aanval”, d.w.z. het gemiddelde aantal gevechtsskopen dat nodig is voor de vernietiging van een vijandelijke gevechtsskop. Berekeningen tonen aan dat bij in silo's geplaatste raketten de „aanvalsprijs” 2,2–2,4 is (voor de vernietiging van beschermde doelen worden 2–3 gevechtsskopen bestemd).

De kans op vernietiging van mobiele ICBM's is afhankelijk van de betrouwbaarheid van het waarschuwingssysteem. Waar voor stationaire ICBM's een tactische waarschuwing voldoende is (nl. dat een vijandelijke raket wordt gelanceerd), is voor de mobiele raketten een strategische waarschuwing nodig, nl. dat de vijand voorbereidingen treft voor een aanval. Om de vernietigingskans voor een SS-25, met een „aanvalsprijs” van 3 te verlagen, is een strategische waarschuwing nodig van minimaal een uur vóór de aanval wordt uitgevoerd. Dit stelt bijzondere eisen aan de verkenning vanuit de ruimte, de radiotechnische verkenning en agenten die deze informatie zullen moeten verschaffen. De situatie wordt nog bemoeilijkt door het feit dat de vijand een eerste aanval kan uitvoeren met parate strijd-

krachten, hetgeen de kans op een strategische waarschuwing bijzonder klein maakt. In dat geval kan de „aanvalsprijs” beduidend minder zijn dan 1.

Eenzelfde gevaar voor de Russische mobiele systemen komt van een raketaanval vanaf onderzeeërs die voor de kust van de RF kruisen. De vernietigingskans voor de mobiele ICBM's die „en route” zijn is vrijwel gelijk bij een inzet van de SLBM *Trident-2* of bij die van de minder precieze *Trident-1*. Een explosie van een gevechtsskop met een kracht van 0,5 megaton is in staat om een SS-25 op een afstand van 7 km uit te schakelen. Een aanmerkelijke verhoging van de overlevingskans van mobiele ICBM's kan alleen worden bereikt als ze al in vredetijd over grote gebieden worden verspreid volgens een willekeurig patroon.

Het is bekend dat in de VS en in een aantal andere landen intensief onderzoek wordt gedaan naar verbetering van de verkenningssystemen; binnenkort moeten serieuze technologische doorbraken in deze richting worden verwacht. Het probleem van de opsporing van mobiele ICBM's en het daarop afvuren van gevechtsskopen zal daardoor in de naaste toekomst zeker worden opgelost. Dat zal leiden tot een sterke verlaging van de overlevingskans, het voornaamste voordeel waardoor ze zich onderscheiden van de stationaire raketssystemen. Dat betekent dat het niet aangaat om bij het formeren van groeperingen ICBM's de inspanningen uitsluitend te richten op de mobiele systemen.

Tot de tekortkomingen van de mobiele ICBM's moeten ook worden gerekend het verhoogde risico van ongelukken tijdens verplaatstingen in de patrouillegebieden, de geringe bescherming tegen diversieve acties, de beperktheid van de levensduur van de motoren, en het feit dat er voor het onderhoud aanzienlijk meer personeel nodig is dan bij de stationaire. Onderhoud en instandhouding van de mobiele ICBM's is per lanceerinrichting aanzienlijk duurder dan bij de stationaire.

Veelzeggend is de houding tegenover de mobiele ICBM's in de VS. Zoals bekend had het Pentagon het plan om MX-raketlanceerinrichtingen op rails en mobiele ICBM's *Midgetman* te ontplooiën. Na een zorgvuldige uitwerking van de operatief-strategische, economische en ecologische factoren heeft men van de aanvankelijke plannen afgezien. Een van de mogelijke varianten van de samenstelling

Tab. 2 Opbouw strategische aanvalswapens VS en RF na uitvoering van reducties in het kader van het Start-2-verdrag (Variant auteur)

Verenigde Staten		Russische Federatie	
Systeem	Aantal inzetmiddelen en gevechtskoppen	Systeem	Aantal inzetmiddelen en gevechtskoppen
Minuteman-3	500 x 1 = 500	SS-19	105 x 1 = 105
		SS-25 in silo's	503 x 1 = 503
		SS-25 mobiel	288 x 1 = 288
Totaal inzetmiddelen	500		896
Totaal gevechtskoppen	500		896
Trident-1	8 x 24 x 4 = 768	Kalmar	12 x 16 x 3 = 576
Trident-2	10 x 24 x 4 = 960	Delfin	7 x 16 x 4 = 448
		Typhoon	6 x 20 x 6 = 720
Totaal inzetmiddelen	18/432		25/424
Totaal gevechtskoppen	1728		1744
B-52H	55 x 20 = 1100	TU-95MS	38 x 16 = 608
B-2	20 x 8 = 160	TU-160	15 x 16 = 240
Totaal inzetmiddelen	75		53
Totaal gevechtskoppen	1260		848
Totaal van alle inzetmiddelen	1007		1373
Totaal van alle gevechtskoppen	3488		3488

van de strategische aanvalswapens van de VS en de RF in 2003 is gegeven in tabel 2.

De liquidatie van de bewapening volgens het Start-2-verdrag, en de herbewapening vereisen aanzienlijke financiële uitgaven. Daarbij komt nog de gelijktijdige liquidatie van chemische en conventionele wapens. Daarom moeten specialisten op het gebied van de militaire economie een zorgvuldige analyse maken van de voorgestelde varianten voor de samenstelling van de toekomstige Russische strategische aanvalswapens, en die op hun economische haalbaarheid beoordelen. Om de omvang van de komende uitgaven omlaag te brengen lijkt het doelmatig een (internationaal) concours uit te

schrijven voor de beste methode om de verschillende soorten wapens en materieel te verschromen.

In het algemeen beantwoorden de Start-1- en Start-2-verdragen, ondanks bepaalde tekortkomingen, aan de nationale belangen van de RF, en komen zij overeen met de algemene politieke lijn die is gericht op het verlagen van het niveau van militaire confrontatie, van het risico van het toevallig uitbreken van een nucleaire oorlog en van de economische last. Op zich zal de uitvoering van deze akkoorden bijdragen tot de verbetering van het internationale politieke klimaat, tot een versterking van het non-proliferatieproces en tot een volledig verbod op kernproeven.

Literatuur

1. A.G. Arbatov e.a. – *Het Start-2-verdrag en de nationale veiligheid van Rusland*. Moskou (1993) 50.

2. E.B. Volkov – *Reductie van strategische aanvalswapens*. Moskou (1993) 52.

3. V.S. Belous – Start-2: „pro” en „contra”. *Armiya* (1993)(12) 27.

J.N. Ladders en Th. Kraandijk
resp. kolonel en kapitein der infanterie b.d.

50 jaar
na dato

50 jaar regiment Stoottroepen

De wortels en het ontstaan

Wat sterk is uit innerlijke overtuiging faalt nooit
(„FRANK” VAN BIJNEN)

In de nacht van 4 op 5 september 1944 ontving de regionaal Knokploegenleider zuid van de grote rivieren, Borghouts („Peter Zuid”)*, van de Landelijke Sabotage Commandant, van Bijnen („Frank”), het volgende telegram:

Concentreer uw KP-groepen onmiddellijk na afloop der gevechtshandelingen in Eindhoven en houd hen daar geconsigneerd, tenzij geallieerden hun diensten elders nodig hebben. Stelt u dan ten snelste met mij in Rotterdam in verbinding en ontvang nadere gegevens betreffende de inzet der groepen na den oorlog.

Dit was een opdracht tot bundeling van het gewapend verzet waarmee, achteraf gezien, de basis werd gelegd voor het regiment Stoottroepen dat op 21 september dit jaar het 50-jarig bestaan viert.

Voor een goed begrip omtrent het ontstaan van de Stoottroepen is het noodzakelijk, ook de periode vóór 21 september 1944 te behandelen. De wortels van het regiment moeten in die periode worden gezocht. We zijn ons ervan bewust dat dit artikel onvolkomenheden bevat die, gezien de vaak ondoorzichtige en verwarrende situaties in de oorlogsjaren, nauwelijks te voorkomen zijn.

Het verzet

Direct na de bezetting in 1940, ontstond er verzet. De spits werd afgebeten door „de Geuzen” in de omgeving van Vlaarding. Zonder afbreuk te doen aan de kleinere verzetsgroepen waren in 1944 drie grote verzetsbewegingen te onderscheiden: de Orde dienst (OD), de Raad van Verzet (RVV) en de Landelijke Knokploegen (LKP).

* In het artikel worden steeds de tussen aanhalingstekens geplaatste verzetsnamen gebruikt.

Orde dienst

Deze organisatie is kort na mei '40 ontstaan en kwam, na de arrestatie en deportatie van de eerste leiders, onder leiding te staan van de reserve-ritmeester jhr. P.J. Six („van Santen”). Het hoofddoel was (en bleef) orde en rust te waarborgen zodra de Duitsers ons land zouden hebben verlaten. Zij hield zich daarom vrijwel niet bezig met hulp aan onderduikers en sabotage. Alles was gericht op de voorbereidingen om in de laatste fase van de oorlog aan de strijd deel te nemen en daarna militair gezag uit te oefenen.

Hoewel om die reden de activiteiten sterk op spionage waren gericht, mogen verzetsactiviteiten, zeker later in de oorlog, de OD niet worden ontzegd. Toch was de OD bij de andere verzetsbewegingen niet erg geliefd. Dat werd niet alleen veroorzaakt door de aanvankelijke structurele passiviteit (vaak uitgelegd als gebrek aan lef), maar ook door – bewuste – onwetendheid van elkaars activiteiten. Ook het feit dat zo veel officieren lid waren van de OD speelde een belangrijke rol. Hen werd nogal eens het débâcle van de meidagen '40 verweten.

In bepaalde gevallen was er zelfs sprake van wantrouwen. Concreet was dat aanwezig in 1942, toen de beroepsofficieren naar Duitsland werden afgevoerd. Van Randwijk geeft daar in twee artikelen: „De officieren gaan!?” op verbitterde wijze lucht aan. Deze tegenstelling zou na de bevrijding nog lange tijd doorwerken.

Raad van Verzet

De leiders van een paar onafhankelijke verzetsgroepen, waaronder Gerben Wagenaar („Freek”), kwamen tot de conclusie dat de aprilstaking in '43 had aangetoond dat het verzet onvoldoende was georganiseerd en gecoördineerd. Vooral sabotage en

spionage konden effectiever. Als leider trad de uit de OD afkomstige reserve-eerste-luitenant der infanterie J. Thijssen („Lange Jan”) op. Dankzij hem beschikte de RVV over een goed functionerende radiodienst, waaraan vooral een goede verbinding met Londen was te danken. De RVV heeft nooit de omvang bereikt van de LKP. De oorzaak is mogelijk mede gelegen in het feit dat men de RVV nogal „links”, zo niet communistisch vond. Doordat de RVV aanzienlijk actiever en agressiever was dan de qua ledental veel grotere OD, genoot zij meer sympathie bij de LKP. „Lange Jan” werd in november ’44 gearresteerd en bij de represaille voor de aanslag op Rauter op 8 maart 1945 gefusilleerd.

Landelijke Knokploegen

De sterke toename van het aantal onderduikers maakte samenwerking op het gebied van hulp aan hen noodzakelijk, wat leidde tot de oprichting van de „Landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers” (LO). Al snel bleek dat er een nijpend tekort was aan bonkaarten voor de vele onderduikers. Om die te „verwerven” werden door „knokploegen” overvallen op distributiekantoren gepleegd. Dit soort overvallen waren tot medio ’43 ongecoördineerde acties. De LO trachtte van de verzamelde buit steeds weer een aandeel te bemachtigen. Hoewel dit meestal wel lukte, voelde de LO-leiding het als een ernstig bezwaar dat men niet de minste zeggenschap had over deze knokploegen. Op 14 augustus 1943 besloot zij tot het erkennen en instellen van eigen landelijk georganiseerde knokploegen. De leiding daarover kwam in handen van de Westlandse tuinder L. Valstar en de ex-korporaal van de Politietroepen L. Scheepstra. Het kenmerkende van de bezettingstijd was volgens dr. L. de Jong verwoord in „Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog” deel 7:

dat los van elke maatschappelijke hiërarchie, in alle delen des lands en uit alle lagen der bevolking personen naar voren traden in wie een potentieel aanwezige strijdbaarheid opeens geactiveerd werd; personen die zich ontpopten als de geboren leiders der illegaliteit.

Zo een was Scheepstra: vierentwintig, een ex-korporaal die alleen lager onderwijs genoten had, maar een man die bereid en in staat was in rustig en verantwoord handelen beslissingen te nemen, waar mensenlevens van afhingen.

Geleidelijk breidden de acties zich uit en begon ook het karakter te veranderen. Het vernietigen van bevolkingsregisters, overvallen op banken, het bevrijden van mede-verzetslieden, het overvallen van Duitse militairen (wapens) en het uitvoeren van liquidaties gingen de boventoon voeren.

In augustus 1944 naderden de geallieerden de Nederlandse grenzen. Dat maakte het wenselijk de Duitsers door sabotageacties zoveel mogelijk te hinderen. Van nu af aan werd *sabotage* het hoofddoel. Door de arrestatie van Valstar in mei ’44 leed het verzet een gevoelig verlies. Na een wat verwarde periode werd de reserve-eerste-luitenant der infanterie J.A. van Bijnen („Frank”) gekozen tot Landelijk sabotage commandant (LSC), o.m. omdat hij een doordacht en volledig sabotageplan had opgesteld. Bovendien vatte de gedachte post, na de bevrijding de LKP, geformeerd in militaire eenheden, de zijde van de geallieerden te laten kiezen. Op het moment dat „Frank” LSC werd, waren er in Nederland ca. 45 knokploegen met een totale sterkte van ca. 650 man; de sterkte van een knokploeg bedroeg zo’n 15 man. Het land werd ingedeeld in vier gewesten (zie afb. 1). De Gewestelijk sabotage commandant van gewest III, „Peter Zuid”, was tevens de plaatsvervangend LSC. „Frank” en „Peter Zuid” kenden elkaar reeds vanaf de HBS, hadden beiden de opleiding tot reserve-officier op de SROI gevolgd en actief deelgenomen aan de gevechten in de meidagen van 1940. Het is van belang de aandacht te vestigen op de wijze van leiding geven in de LKP, omdat deze aanvankelijk ook binnen de Stoottroepen werd voortgezet. „Frank” schreef in zijn sabotageplan o.m. dat een commandant nooit gekozen mocht worden op grond van het feit dat hij een plaatselijke autoriteit was. In zijn proefschrift schreef A.A. Klumper:

In de verzetsverbanden is er geen plaats voor toegewezen leiderschap. Er is nadrukkelijk een zeer informeel, vaak zelfs fluctuerend – maar altijd verworven – leiderschap dat zeer subtiel wordt uitgeoefend.

Zo konden een tuinder en een ex-korporaal leider worden van een verzetsbeweging.

Landelijke overkoepeling en vorming van de Binnenlandse Strijdkrachten

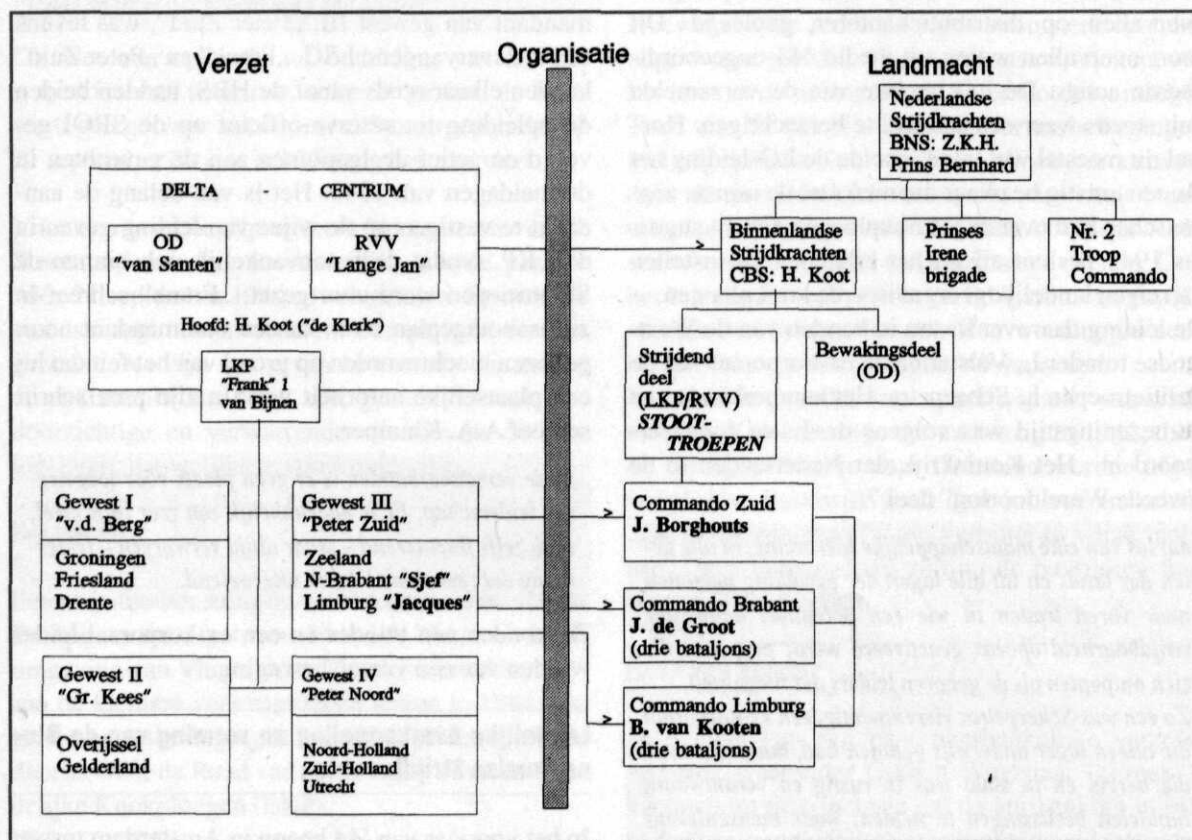
In het voorjaar van ’44 begon in Amsterdam tussen de OD, RVV en LKP overleg op gang te komen.

Uiteindelijk heeft dit een bestuurlijke vorm gevonden in het zgn. DELTA-CENTRUM, waarin de partijen gelijkwaardig waren vertegenwoordigd (afb. 1). Op papier was er nu eenheid, maar in werkelijkheid was deze ver te zoeken. Dat was niet vreemd; door de grote mate van geheimhouding wist men niet altijd wat er bij de andere organisaties gebeurde en dat gaf weer aanleiding tot wantrouwen en irritatie.

Op 3 september 1944 werd Prins Bernhard bij KB nr. 1 benoemd tot Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten (BNS). Twee dagen later vond, buiten bezet gebied, de oprichting plaats van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS). Reeds eerder was vastgesteld dat de BS alleen zouden worden gerecrueteerd uit leden van de drie grote verzetsorganisaties. De BS werden onderverdeeld in een strijdend deel en een bewakingsdeel (afb. 1). Van het strijdend deel mochten alleen zij deel uitmaken, die bereid en geschikt waren om *met wapens in de hand de Nazi's te bestrijden*. Het lag voor de hand dat dit deel zou worden gevormd door leden van de LKP en de RVV. Het bewaken zou de OD ten deel vallen. De Prins had nu naast de Prinses Irene

brigade en nr. 2 Troop Commando's ook de Binnenlandse Strijdkrachten onder bevel. Door het oprichten van de BS verviel de kwalificatie „ondergrondse”. Er was nu weer een officieel, openlijk en gewapend verzet op eigen grondgebied.

Inmiddels ging men in bezet gebied beseffen dat het samensmelten van de zo uiteenlopende verzetsorganisaties tot één binnenlandse strijdmacht buitengewoon moeilijk was. Er rees een plan tot benoeming van een algemeen commandant in bezet gebied, wiens gezag het DELTA-CENTRUM zou overkoepelen en die bovendien door alle verzetsorganisaties zou worden erkend. Nadat twee personen (waaronder generaal Reynders) voor de eer hadden bedankt stemde de derde kandidaat, reserve-kolonel H. Koot, toe. Op eminente wijze heeft de latere generaal-majoor Koot (Kootkazerne) zich van zijn bijna onmogelijke taak als Commandant Binnenlandse Strijdkrachten (CBS) gekwet. Het illegaal werken, het ontbreken van betrouwbare verbindingen en de onderlinge tegenstellingen bemoeilijkten zijn optreden in hoge mate. Vreemd genoeg werd de inmiddels in België aangekomen Prins Bernhard

Afb. 1 Bij KB nr. 101 van 12 mrt 1977 is bepaald dat het regiment Stoottroepen de voortzetting is van de BNS

aanvankelijk niet over de benoeming van Koot ingelicht. Dit veroorzaakte een heilloze verwarring. Hieraan werd door persoonlijk ingrijpen van de Prins een einde gemaakt. Hij bevestigde op 20 oktober 1944 de benoeming van Koot. Het incident maakte hem duidelijk dat wat het bezet gebied betrof, er aan zijn bevelhebberschap van de Nederlandse strijdkrachten heel wat haken en ogen zaten. Koot genoot van de zijde van de LKP en de RVV niet veel sympathie. Enerzijds kwam dat door zijn onvermijdelijke bemiddelaarsrol, anderzijds omdat hij zich genoodzaakt had gezien de leider van de RVV („Lange Jan”) uit diens functie te ontheffen. Bovendien verweet de LKP Koot de in hun ogen zo noodzakelijke sabotage onvoldoende te stimuleren. En toen voltrok zich een drama.

Op 28 oktober '44 voerden „Frank” en een van zijn overvalspecialisten, Paul Esmeyer, in de omgeving van de huidige Willem III-kazerne in Apeldoorn, een verkenning uit. Het doel was een aantal LKP-leiders dat in die kazerne opgesloten zat, uit handen van de SD te krijgen. Daarbij veronderstelden zij dat „Lange Jan” van de RVV daar ook zat opgesloten (hij was echter naar Zwolle overgebracht). Helaas werden zij ontdekt en bij het vuurgevecht daarop volgde werd Esmeyer gedood en Van Bijnen zodanig gewond, dat hij twee dagen later overleed. (Het gebouw waarin de staf van 1Lk is gevestigd, heet sedert 1985 de *Frank van Bijnenkazerne*; de in de directe omgeving aanwezige Politieakademie kreeg de naam *Samuel Esmeyer Instituut*).

Voor de tweede keer dat jaar werd de LKP beroofd van haar landelijk leider. En ook ditmaal met grote gevolgen. Reeds eerder had men van boven de grote rivieren bedongen dat „Peter Zuid” naar het noorden zou komen als er iets met „Frank” zou gebeuren. Nu besloot de Prins hieraan gehoor te geven en „Peter Zuid” terug te sturen naar bezet gebied. Hij zou dan worden belast met het commando over het strijdend deel van de Binnenlandse Strijdkrachten en tevens als tweede man van Koot fungeren. Koot werd echter *niet* ingelicht. Op 2 december '44 vertrok Borghouts naar Engeland waar hij een para-opleiding volgde. Op 17 maart werd hij, na een eerdere mislukte poging, bij Benthuizen gedropt. Enkele dagen later overhandigde hij „de totaal verraste” Koot de bevelen van de Prins. Volgens G.J. van Ojen, in zijn boeken over de BS, moet de komst van „Peter Zuid” ook gezien worden als:

een uitvloeisel van de aan de Prins gedane voorstellen om de kolonel Koot door een jongere officier te laten vervangen. Deze jonge officier was, na de dood van „Frank”, „Peter Zuid”. Het lijdt geen twijfel dat een verzetsstrijder als hij popelde de zware taak van zijn zozeer vereerde, gesneuvelde vriend en vroegere commandant krachtdadig voort te zetten.

Dat de C-BS (Koot) en diens naaste medewerkers zich in hun beleid zagen gediskwalificeerd behoeft geen verwondering te wekken.

Ontstaan van de Stoottroepen

Om te zien hoe de Stoottroepen zijn ontstaan en hun plaats kregen binnen de KL moeten we terug naar september 1944. Op 6 september bevond de commandopost van de BNS zich in Brussel, waarmee de verzetsleiders z.s.m. na hun bevrijding contact moesten opnemen. Toen „Peter Zuid” zich daar meldde, kreeg hij opdracht uit leden van de LKP, RVV en OD militaire eenheden te formeren. Op 21 september vond onder leiding van een vertegenwoordiger van de Prins, majoor mr. Van Houten, een vergadering plaats met vertegenwoordigers van de drie verzetsorganisaties. Tijdens die bespreking werd besloten dat „Peter Zuid” commandant zou worden van het strijdend deel zuid van de grote rivieren (Commando Zuid). In de berichtenwisseling met „Londen” eerder dat jaar was reeds gesproken over stootgroepen of stoottroepen als naam voor het strijdend deel. Tijdens de besprekingen in Brussel op 21 september gaf majoor Van Houten, met instemming van de Prins aan dit strijdend deel van de BS de naam STOOTTROEPEN.

Commando Zuid

Het lag voor de hand dat Borghouts zijn eigen LKP-organisatie benutte als basis voor zijn Stoottroepen. En dus wees hij als commandant Brabant „Sjef” de Groot aan. Voor Limburg had hij „Jacques” Crasborn willen aanwijzen, doch die bevond zich nog in bezet gebied. Dus kwam zijn tweede man „Bep” van Kooten in aanmerking (afb. 1). Het Commando Limburg nam, door zijn directe relatie met de Amerikanen toch al in een uitzonderingspositie, steeds meer afstand van Commando's Zuid en Brabant. Daarnaast waren beide ondercommandanten zo „zelfstandig van aard” dat zij zich moeilijk lie-

ten overkoepelen. De vereiste samenwerking liet veel te wensen over, waardoor Co-Zuid nooit van grote betekenis is geweest.

Zoals reeds eerder vermeld benoemde de Prins op 2 december '44 Borghouts tot tweede man van Koot. Als commandant Zuid werd hij opgevolgd door Crasborn.

Commando Limburg

Medio september begaf „Bep” van Kooten zich in opdracht van „Jacques” Crasborn naar Brussel, waar hij zich op 19 september bij de Prins meldde. Hij keerde terug naar Maastricht met de opdracht in het bevrijde deel van Limburg uit verzetsmensen militaire eenheden te formeren. Hij deed dat voortvarend en bekwaam. In het bevrijde deel van Limburg (medio september) werden behalve door de verzetsorganisaties ook door anderen initiatieven ontplooid om tot „legervorming” te komen. Het was voor de bevrijde bevolking nogal onoverzichtelijk! Door een niet mis te verstane opdracht van de BNS persoonlijk, aan alle initiatiefnemers in Zuid-Limburg, werd duidelijk gemaakt dat de LKP, in dit geval, „Bep” van Kooten, de zaak aldaar diende te regelen. Bij de naamgeving liet men zich nogal eens meeslepen door de opwinding van de bevrijding. Zo sprak Van Kooten over „Koninklijke Stoottroepen” en werd de vertrouwde afkorting KP vertaald met „Koninklijke Patrouille”. Even snel als deze namen opkwamen werden ze door de Prins verboden. Er werden zes compagnieën geformeerd, een aantal dat tot vijftien zou toenemen. Uiteindelijk werden drie bataljons opgericht en samengevoegd tot het Stoottroepen Regiment Limburg. Het waren infanteriebataljons, georganiseerd naar Amerikaans model. Vrijwel direct werden ze ingezet tussen Roosteren en Gangelt en hebben ze aan de zijde van de Amerikanen zelfs tot diep in Duitsland (Paderborn) aan gevechten deelgenomen. De intensiteit waarmee dat gebeurde blijkt o.m. uit de postume toekenning van de *Silver Star* aan T. Dautzenberg, die op 12 oktober '44 sneuvelde in de omgeving van Nieuwstad. Later werden nog vijf Limburgse Stoters met de *Bronze Star* onderscheiden.

Op 2 januari '45 kwamen de drie bataljons onder controle van de inmiddels geformeerde afdeling Koninklijke landmacht van de staf BNS.

Commando Brabant

Onder leiding van „Sjef” de Groot werden in Noord-Brabant Stoottroepen-compagnieën geformeerd. De toestand daar was door Market Garden nogal onoverzichtelijk. Doch spoedig kwam in Eindhoven de eerste compagnie van de grond. Uiteindelijk werden ook in Brabant vijftien compagnieën opgericht en eveneens geformeerd in drie bataljons Stoottroepen, samengevoegd in het Stoottroepen Regiment Brabant. Het opnemen in de KL verliep door het ingrijpen van de Engelse legercommandant langzamer dan in Limburg. Pas in mei '45 gingen ze over naar de KL. Doch sneller dan in Limburg gingen de Engelsen ertoe over de Stoottroepen-compagnieën als gevechtseenheid in te zetten aan het front. Reeds op 11 oktober '44 vertrok de eerste compagnie vanuit Eindhoven en werd haar een vak toegewezen zuid van de Waal bij Beneden-Leeuwen (afb. 2).

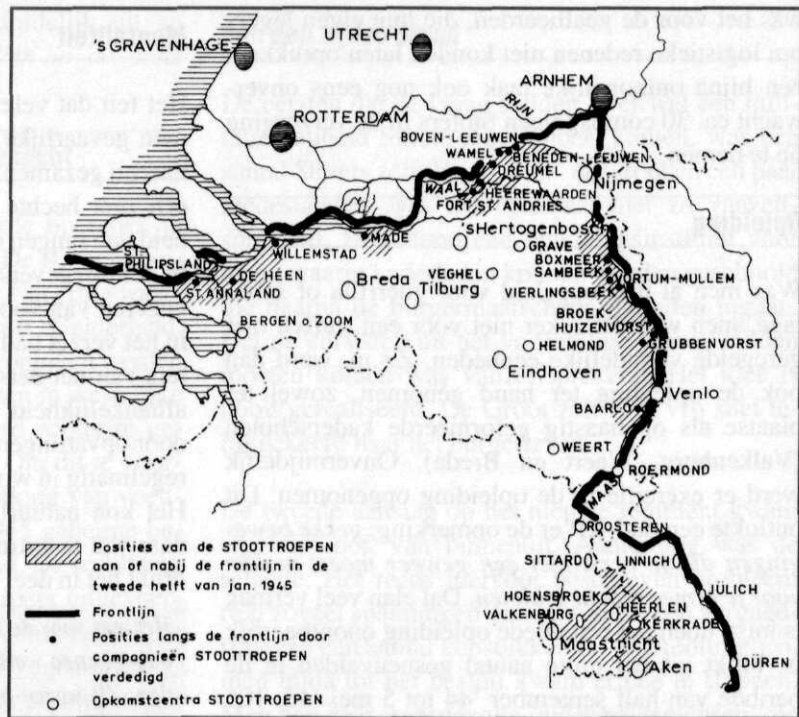
Werving en selectie

In de Algemene instructie van de Binnenlandse Strijdkrachten van 10 oktober '44, uitgegeven door de BNS, stond een opmerkelijk punt:

In het verband der Stoottroepen wordt ieder opgenomen in een functie welke in beginsel onafhankelijk is van de positie welke men vroeger innam en van de organisatie waartoe hij behoorde, doch welke uitsluitend bepaald wordt door persoonlijke bekwaamheid en ervaring.

Deze bepaling opende de mogelijkheid erkende leiders uit het verzet op te nemen in leidinggevende functies bij de Binnenlandse Strijdkrachten en dus ook bij de Stoottroepen. Deze wel zeer revolutionaire wijze van personeelswerving voor kaderfuncties liep vrijwel parallel aan de algemeen heersende gedachte, dat de oorlog veel vooroorlogse opvattingen had uitgewist en dat er een nieuwe tijd was aangebroken. Zo konden binnen de Stoottroepen hogere commandofuncties worden vervuld door personen die voor de oorlog soldaat of onderofficier waren geweest. Zij hadden in de LKP hun leidinggevende capaciteiten getoond en werden op grond daarvan ook nu als commandant geaccepteerd.

Deze commandanten, van wie sommigen zelfs door de troep werden gekozen, hadden er geen behoefte aan hun functie met rangonderscheidingsteken te

Afb. 2 Inzet Stoottroepen zuid van de grote rivieren

accentueren. Tot begin '45 kende men binnen de Stoottroepen geen rangen. Alleen de functies van groeps-, pelotons- en compagniescommandant werden als GC, PC en CC, geborduurd op de kleding, aangeduid. Bij het huidige parate bataljon Stoottroepen dragen de BC, BA en CC'n deze afkorting nu nog op hun borstzakembleem.

Het zal duidelijk zijn dat de uiteindelijke zes bataljons niet konden worden gerecruteerd uit alleen de LKP en de RVV. De deur moest verder open en er werden ook OD-leden toegelaten. Weer later werden er nolens volens „anderen” opgenomen. Dit vertroebelde de illegaliteits sfeer en riep nogal wat spanningen op. Naarmate de tijd naderde dat de Stoottroepen in de KL moesten worden opgenomen, groeide het besef dat een normaal rangenstelsel gewenst was. Daarmee kwam ook het selectieprobleem boven. Hadden zij die reeds een officiers- of hogere onderofficiersfunctie bekleedden, wel de juiste geschiktheid voor een verdere vorming? Gezien de schoolopleiding was dat bij velen niet het geval. Het hanteren van nieuwe selectienormen heeft velen doen begrijpen dat de typische illegaliteits sfeer nu zeker zou verdwijnen en dat deed hen besluiten de Stoottroepen te verlaten. Het is zeer wel begrijpelijk dat dit schrijnend was voor hen die in het verzet leidinggevende functies hadden

vervuld, en die nu op basis van schoolopleiding en andere „vooroorlogse” normen te licht werden bevonden.

Uitrusting, bewapening en verzorging

Toen de commandant van 9 US Army, generaal Simpson, voor de eerste maal met de Limburgse Stoottroepen werd geconfronteerd, zou hij hebben gezegd: *what an army*. Zo'n uitspraak kan op verschillende manieren worden uitgelegd. Het meest waarschijnlijke is dat hij zich zal hebben verbaasd over het uiterlijk. De Stoters leken dan ook meer op de Geuzen uit 1572 dan op het US Army van 1944.

Gewone burgerkleding, afgedragen schoeisel, soms laarzen en klompen, allerlei soorten helmen en wapens: variërend van vooroorlogse Nederlandse en buitgemaakte Duitse tot „geruilde” Amerikaanse. Ditzelfde beeld ontlokte een Engelse officier aan de Maas in Brabant de opmerking dat hij zigeuners had gezien. De zeer slechte kleding, het beperkte lichamelijke incasseringsvermogen na vijf jaar bezetting en de zware diensten veroorzaakten nogal wat ziekten onder de stoters. Het is aan de niet aflatende inzet van de Prins en aan het wat meer brute optreden van commandanten ter plaatse te danken, dat hierin geleidelijk verbetering kwam. Overigens

was het voor de geallieerden, die hun eigen legers om logistieke redenen niet konden laten oprukken, een bijna onmogelijke taak ook nog eens onverwacht ca. 30 compagnieën Stoters in de verzorging op te nemen.

Opleiding

Was men al niet opgeleid voor guerrilla of sabotage, men was dat zeker niet voor een treffen met geregelde vijandelijke eenheden. Z.s.m. werd dan ook de opleiding ter hand genomen, zowel ter plaatse als op haastig geformeerde kaderscholen (Valkenburg, Weert en Breda). Onvermijdelijk werd er exercitie in de opleiding opgenomen. Dit ontlokte een oud-KP'er de opmerking: *gekke bewegingen die je eerst met een geweer moest maken voor je ermee mocht schieten*. Dat elan veel vermag is juist, doch dat een goede opleiding onontbeerlijk is, blijkt uit het grote aantal gesneuvelden in de periode van half september '44 tot 5 mei '45: 105 Stoottroepers. In dezelfde periode sneuvelden 44 leden van de Prinses Irene brigade. Men kan die cijfers niet zomaar vergelijken, maar zij onderstrepen wel dat de Stoottroepen het verre van gemakkelijk hebben gehad.

Embleem

Het eerste onderscheidingsteken dat door alle leden van de BS werd gedragen was een armband met daarop het woord ORANJE. Maar wat lag er meer voor de hand dan óók het willen dragen van de regimentsnaam op de mouw („straatnamen”) en een embleem op de baret zoals men dat in Brabant bij de Engelsen zag. De „straatnamen” kwamen al gauw te voorschijn: zwarte bandjes met daarop in wit STOOTTROEPEN. Het bedenken van een embleem was moeilijker. „Sjef” de Groot zette een van zijn mensen, Jozef Linnenbank, op de staf in Den Bosch aan het werk. Deze plaatste het menselijk stootwapen, de dolk, in het stootwapen van een edel dier, het hertegewei.

Dit embleem is steeds hetzelfde gebleven. Later, toen de baret werd ingevoerd, werd het op een zwart ondergrondje geborduurd. Zwart werd gekozen omdat de Stoottroepen hun wortels hadden in de donkere tijd van het verzet en als teken van rouw voor de gesneuvelde kameraden. Helaas is dit later door rood vervangen.

Mentaliteit

Het feit dat velen elkaar uit het verzet kenden, samen gevaarlijke opdrachten hadden uitgevoerd en daarbij gezamenlijke vrienden hadden verloren, gaf een zeer hechte band. De aanvankelijke afwezigheid van rangen en graden, de wijze van benoeming in leidinggevende functies en het in hoge mate negeren van vooroorlogs kader voor zover het niet in het verzet had gezeten, veroorzaakte bij de „Stoters-van-het-eerste-uur” een gevoel van sterke onafhankelijkheid. Zij wisten zich daarin gesteund door opvattingen hierover van de BNS, die daarvan regelmatig in woord en geschrift blij had gegeven. Het kon natuurlijk niet uitblijven dat het hier en daar wat te extreem werd doorgevoerd. L. de Jong drukt het in deel 10 van zijn boeken zo uit:

Het was voor de Prins en zijn medewerkers vaak haast onbegonnen werk om de Stoottroepen in toom te houden. Zij waren bereid tot een moedige inzet, maar ze waren ook lastig, snel op hun tenen getrapt en afkerig van een gedisciplineerd samenwerken met anderen!

Het weerhield de Stoters er evenwel niet van een zeer goede functionele discipline aan de dag te leggen als de situatie daar om vroeg; dat had men in de knokploegen wel geleerd. Men begreep zeer wel dat optreden in militaire eenheden andere eisen stelde dan in een verzetsbeweging. Ook vond men dat hij die commandant was, ook als zodanig moest worden behandeld. Daarom werd eenieder die een commandofunctie bekleedde, met „commandant” aangesproken. De geallieerden hadden met dat alles toch wat moeite en mede op aandringen van hen werden begin '45 de *fieldranks* ingevoerd. Wel werd erbij zeer duidelijk vermeld dat aan die rang verder geen enkel recht mocht worden ontleend.

Reeds eerder werd gememoreerd dat men de noodzaak van een goede gevechtsopleiding wel degelijk inzag. De instructeur Westerling werd op handen gedragen, maar men had veel moeite met het optreden van sommige uit Engeland „overgewaaide” instructeurs. Zeer duidelijk drukte de plaatsvervangend commandant van Brabant, Giel Bensen, zich hierover uit in zijn nieuwjaarsboodschap van 1945: ... „het in de verte opdoemen van de mistige gestalten van militaire tucht en orde” ... dat de plaats zou gaan innemen van ... „het democratisch overleggen en de gemoedelijke klap op de schouder”. Ook

„Jacques” Crasborn sprak zich duidelijk uit en waarschuwde tegen: *het terugvallen in de oude sleur van vóór 1940.*

Overgang naar de Koninklijke landmacht

In maart 1945 waren de geallieerde operaties in Nederland weer op gang gekomen. De BS ontplooiden in deze periode activiteiten, die van grote waarde voor de geallieerden zijn geweest. Gelderland, Overijssel, Drenthe, Friesland en Groningen werden in een snel tempo bevrijd. Doorstoten in westelijke richting naar de Noordzeekust werd echter te gevaarlijk geacht voor de bevolking. Om dit te voorkomen en om de hongerende bevolking van voedsel te voorzien, werden in april 1945 geheime besprekingen met de Duitsers geopend. De resultaten daarvan waren de met bommenwerpers uitgevoerde voedseldroppingen en de onvoorwaardelijke Duitse capitulatie op 5 mei 1945 in Wageningen.

Na de bevrijding stond de BNS voor de zware taak de BS om te vormen tot een reguliere strijdmacht. Zijn staf was gesplitst in een afdeling KL en een afdeling BS.

Deze laatste, waarop aanvankelijk het zwaartepunt lag, verdween toen de Binnenlandse Strijdkrachten, die altijd als „tijdelijk” waren bedoeld, op 8 augustus 1945 werden opgeheven. De afdeling Koninklijke landmacht nam in belangrijkheid toe en groeide, onder bevel van de BNS, uit tot een staf die de „nieuwe” KL moest realiseren.

Reeds in januari 1945 waren de Limburgse Stoottroepen overgegaan in de KL; de Brabanders volgden in mei. Het Commando Zuid, de eigenlijke voorloper van het overkoepelende regiment, werd opgeheven.

Op 7 juli '45 werd het regiment Limburg en het regiment Brabant (ieder bestaande uit drie bataljons) samengevoegd tot één regiment Stoottroepen bestaande uit drie bataljons oorlogsvrijwilligers (OVW'ers). De helft van de „Stoters van-het-eerste-uur” nam ontslag! Het nieuwe oorlogsregiment stond onder commando van commandant Limburg „Bep” van Kooten. Op 18 april '46 werden bij KB nr. 154 de nieuwe vredesregimenten geformeerd, waarvan de Stoottroepen er één was. Het werd definitief in de KL opgenomen en geplaatst in Nijmegen onder commando van luitenant-kolonel C.J. van der Putte.

Aan een zijden draad

De eersten die de vraag stelden of er wel een militaire eenheid Stoottroepen moest komen, was een aantal Stoters zelf. Voor „Sjef” de Groot en een paar medestanders was dat helemaal niet zo vanzelfsprekend. Hen stond een opleidingsinstituut voor ogen, waarin kaderleden konden worden geschoold die daarna de burgermaatschappij zouden ingaan. Dat de cursisten uit het voormalige verzet zouden moeten komen was vanzelfsprekend. Het idee is nooit gerealiseerd. De Groot zelf is al vrij snel teruggekeerd naar het burgerleven.

De tweede aanslag op het nieuwe regiment kwam eigenlijk ook van binnenuit. Aanleiding was de selectie. Het reeds hiervoor beschreven probleem riep zoveel spanningen op, dat tijdens een vergadering van een aantal kopstukken uit de Stoottroepen, men bijna tot het besluit kwam ermee te stoppen. Men zag zeer waardevolle oud-verzetsmensen, die ook als „Stoter-van-het-eerste-uur” hun mannetje hadden gestaan, eruit gaan en anderen die men minder geschikt vond „stijgen”.

Het derde voorval was ernstiger. Tijdens een bezoek aan de Stoottroepen in Tilburg in maart '45 sprak H.M. Koningin Wilhelmina: *Dit regiment zal blijven voortbestaan.* Zij was zo onder de indruk van de mensen uit het verzet en het optreden van Stoottroepers, dat zij spontaan deze uitspraak deed. Maar begin '46 richtte een aantal vooroorlogse officieren zich in een petitie tot de Koningin met het verzoek een einde te maken aan de wanordelijkheid in en ondoelmatigheid van 's lands defensiebeleid. Sommigen lazen er een verborgen frustratie van de OD in. In genoemde petitie werd eveneens stelling genomen tegen:

duistere krachten die een zgn. nieuwe geest prediken, nl. een niet op zelfucht en discipline gegronde kameradschap, zulks onder valsche voorwendsel, dat soortgelijke verhoudingen ook in andere der Geallieerde legers zouden bestaan.

Verder werd erin toegelicht dat een dergelijke geest niet lukraak op een volk kan worden toegepast, omdat het geestelijk in een overspannen toestand verkeerde en niet beschikte over de eeuwenoude sportieve teamgeest der Angelsaksers. Het mocht niet een kopie worden van een Engels of Amerikaans

leger. Met de uitvoering, de leiding, de oefening en de geestelijke zelftucht in het leger moest ernst worden gemaakt.

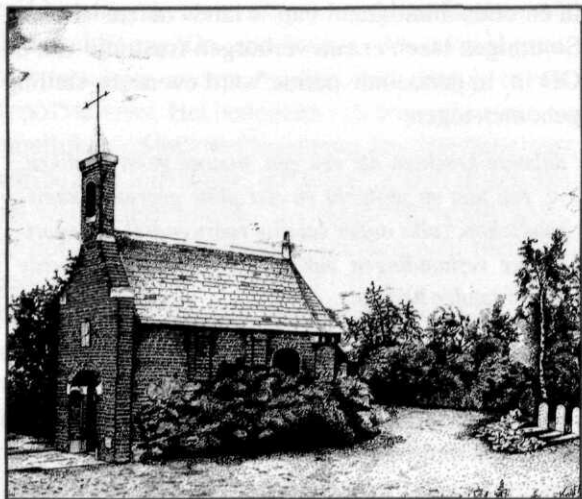
In de petitie werden de Stoottroepen met name genoemd. Had men gelijk? Gezien door de ogen van het vooroorlogse kader wel. Het in hun ogen, weinig militaire gedrag van de Stoters gaf daartoe wellicht ook aanleiding.

Blijkbaar was de Koningin meer onder de indruk van de geest dan van het uiterlijk. Het regiment bleef bestaan.

Dodenherdenking in Beneden-Leeuwen

Reeds in oktober 1946 werden op initiatief van „Sjef” de Groot voor de eerste maal de doden herdacht die tijdens de oorlog in het verzet en tussen '44 en '45 waren gevallen. De herdenking vond plaats in Beneden-Leeuwen aan de Waal, zuid van Tiel (afb. 3).

Die locatie werd gekozen omdat daar in oktober '44 de eerste Stoters sneuvelden. Ieder jaar (nu voor de negenenveertigste keer) herdenken op de tweede zondag in oktober de Stoottroepers daar hun 372 doden. De organisatie is niet, zoals bij andere regimenten, in handen van de regimentscommandant, doch van de Stichting herdenking gesneuvelde stoottroepers. Ondanks de aanwezigheid van een erecompagnie van het parate bataljon, overheerst ook nu nog duidelijk het civiele element. Gezien de ontstaansgeschiedenis van het regiment moet dat ook zo blijven.

Afb. 3 Stoottroepenkapel in Beneden-Leeuwen

Afb. 4 H.M. de Koningin hecht het Verzetsherdenkingskruis aan het vaandel van het regiment

Slot

De Stoottroepen hebben in 1944/1945 samen met de Prinses Irene brigade en de Commando's een bijdrage mogen leveren aan de bevrijding van ons land.

Daarmee voorkwamen zij dat het Nederlandse volk in dat opzicht geheel afhankelijk was van de geallieerden. Op 8 augustus 1945 werden de Binnenlandse Strijdkrachten opgeheven. Bij die gelegenheid gaf de Prins als BNS een dagorder uit waarin o.m. stond:

... Aan hen die blijven, vraag ik den geest, waarin het verzet werd geboden, levend te houden. Iedere strijdmacht heeft behoefte aan een traditie, welke haren grond vindt in gevechtshandelingen. Welnu, de roemrijke bladzijde, die in het boek onzer geschiedenis met het bloed Uwer gevallen is geschreven, kan daartoe het uitgangspunt vormen.

Laten we dat nooit vergeten.

Werd het vergeten? Op 31 augustus 1982, zevenendertig jaar na de aangehaalde dagorder hechtte H.M. Koningin Beatrix het Verzetsherdenkingskruis aan het vaandel van de Stoottroepen (afb. 4). Daarbij sprak zij o.m. de woorden:

Dat dit blijk van waardering op voordracht van de Stichting Samenwerkend Verzet is toegekend aan uw regiment en in aanwezigheid van zoveel oud-verzetstrijders en oudstoottroepers is uitgereikt, brengt de verbondenheid tussen hen en u tot uitdrukking. Tevens geeft dit kruis symbolisch aan ons aller dankbaarheid en respect voor de moedige daden van verzet tegen be-

zetter en onderdrukker welke hebben bijgedragen tot de bevrijding van Nederland. Het is uw opdracht de vrijheid te verdedigen waar uw voorgangers voor streden. Ik spreek de hoop uit dat hun voorbeeld u blijvend zal inspireren bij de vervulling van uw taak

Zij die dienden bij de Stoottroepen hebben die waardering van het voormalige verzet verworven door de geest waarin verzet werd geboden levend te houden. De eer is nu aan 13 Infanteriebataljon Luchtmobiel Stoottroepen te Assen dit voort te zetten.

Literatuur

- R. van Aerde – *Het Grote Gebod*. Kampen (1989).
L. de Jong – *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog (delen 5, 6, 7, 10, 14)*. Den Haag (1974-1991).
A.A. Klumper – *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40-'45*. Tilburg (1983).
J.H. Middelbeek – *Ik draag u op*. Apeldoorn (1982).
G.J. van Ojen – *De Binnenlandse Strijdkrachten (band 1 en 2)*. Den Haag (1972).
H.M. van Randwijk – *In de schaduw van gisteren*. Wageningen (1967).

- C.M. Schulten – *Jonkheer P.J. Six. Amsterdammer en verzetsstrijder*. Nijmegen (1987).
C.M. Schulten – *Frank van Bijnen*. Den Haag (1985).
J.F.R. Vogelpoel – *De Koninklijke landmacht na de Tweede Wereldoorlog. De voorgeschiedenis*. Den Haag (1959).
Sectie Militaire Geschiedenis LAS – *Stoottroepen 1944-1984*. Utrecht (1984).
Sectie Militaire Geschiedenis – *archief n.a.v. boek G.J. van Ojen: De Binnenlandse Landstrijdkrachten*.

VOORTS

Interviews en correspondentie met oud-Stoters.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

**U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?
Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
(contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en
tevens regelmatig „Mars in Cathedra”.**

Meldt u als lid bij de secretaris: Donkslagen 22, 4823 KE Breda

H.J.M. Groenhout en A.J. Noordhoek

resp. kolonel-vliegerarts van de Koninklijke luchtmacht en commandeur-arts van de Koninklijke marine

Militair geneeskundige zorg, een integrale zorg

In dit artikel wordt de integrale zorg in het militair geneeskundige systeem behandeld. Het artikel is in twee delen gesplitst. In het eerste deel wordt het belangrijkste kenmerk van het systeem besproken, alsmede de informatie-uitwisseling, de verschillen met de civiele gezondheidszorg en de argumenten voor het toepassen van de integrale werkwijze in vredetijd. In het tweede deel komen aan de orde de bezwaren tegen de integrale zorg, de oorzaken daarvan en de mogelijkheden tot verbetering.

Het belangrijkste kenmerk van het militair geneeskundig systeem

De taak van de militair geneeskundige dienst is het beoordelen, bevorderen, handhaven en herstellen van de gezondheid en inzetbaarheid van de militair. De taak wordt verricht om een bijdrage te leveren aan een onbelemmerde uitvoering van operationele opdrachten door de individuele militair en de eenheid waartoe hij behoort. Dit vereist een systeem waarin geneeskundige zorg moet kunnen worden verleend op elk moment en onder alle omstandigheden waarin de militair kan komen te verkeren, zowel tijdens operationele inzet, tijdens de voorbereiding daarop en na terugkeer.

Het beoordelen van de gezondheid in relatie tot de inzetbaarheid begint bij het geneeskundig onderzoek voor aanstelling en bij de dienstplichtkeuring. Dit onderzoek is bedoeld om vast te stellen of de betrokkene de werkzaamheden die zijn verbonden aan de beoogde functie of functiegroep en de opleiding daartoe kan verrichten, zonder gevaar voor de eigen gezondheid of veiligheid, of die van anderen. Het onderzoek leidt tot een oordeel over de dienstgeschiktheid. Na aanstelling zal op verzoek van de militair (bv. naar aanleiding van een klacht over de gezondheid), of incidenteel dan wel periodiek op verzoek van de „organisatie”, (bv. naar aanleiding van een voorgenomen uitzending, of in verband

met bijzondere gezondheidsrisico's) de gezondheidstoestand worden onderzocht. Het onderzoek kan leiden tot de vaststelling van klachten of andere medische bijzonderheden, die soms in een vast omlijnd ziektebeeld (diagnose) passen. Dit kan aanleiding zijn voor een advies aan de militair over (genees)middelen of maatregelen die nodig zijn om de gezondheid te handhaven, te verbeteren of te herstellen. De militaire arts, m.n. de onderdeelarts, betreft daarin direct de invloed van factoren die samenhangen met de uitoefening van de militaire functie; vooral de aard van de werkzaamheden, de omstandigheden waaronder die moeten worden uitgevoerd en de daaruit voortvloeiende belasting spelen daarbij een rol.

Ter bescherming van de gezondheid kan tijdelijke vrijstelling voor omschreven dienstverrichtingen worden geadviseerd. Deze worden uitgedrukt in dienstbeperkingen. Op die wijze adviseert de militaire arts de commandant over de inzetbaarheid en de beperkingen, rekening houdend met de concrete omstandigheden en taken van de eenheid. Bij het onderzoek van de gezondheidstoestand na een ziekmelding vinden dezelfde acties plaats. De beoordeling is primair gericht op een snelle maar verantwoorde terugkeer naar het werk. Als men ondanks alle inspanningen er niet in is geslaagd de militair op verantwoorde wijze aan het werk te houden en het vermoeden bestaat dat er sprake is van blijvende ongeschiktheid voor de dienst, wordt aan een Geneeskundige Commissie gevraagd, na geneeskundig onderzoek, daarover een definitieve uitspraak te doen. Op basis van beschikbare gegevens worden curatieve, bedrijfsgeneeskundige en verzekeringsgeneeskundige aspecten in de zorg voor de militair in onderling verband gebracht. De arts van het onderdeel is de spil in het hele proces. Hierin zijn alle activiteiten vertegenwoordigd die in de civiele gezondheidszorg tot de *behandeling* zouden worden gerekend. Het omvat ook activitei-

ten die in de civiele zorg *controle* worden genoemd. Het is een karakteristiek kenmerk van de militair geneeskundige zorg. Scheiding van behandeling en controle is hier dus niet toegepast. Alle activiteiten beogen hetzelfde doel. Centraal staat de gezondheid van de militair in relatie tot inzetbaarheid en geschiktheid en in wisselwerking met de omstandigheden waaronder de militair zijn werk doet of daarvoor wordt opgeleid. Het resultaat waarnaar wordt gestreefd is de militair op verantwoorde wijze inzetbaar (aan het werk) te houden of, als men daarin ondanks alle inspanningen niet is geslaagd, op verantwoorde wijze voor te dragen voor een onderzoek naar het bestaan van definitieve ongeschiktheid voor de militaire dienst. Aan deze werkwijze wordt uitdrukking gegeven door de term *integrale* of *totale* zorg. Om die te kunnen verlenen, moet de militaire arts over voldoende kennis en vaardigheden beschikken. Ze vallen voor een deel samen met de kennis en vaardigheden van de huisartsgeneeskunde, voor een kleiner deel ook met die van de bedrijfsgeneeskunde en de verzekeringsgeneeskunde, maar beperken zich tot hetgeen voor de militaire populatie noodzakelijk is. De krijgsmacht delen beschikken daarnaast over geregistreerde artsen op specialistische gebieden. Zij kunnen de algemene militaire artsen adviseren, of als hoger echelon optreden als meer specialistische deskundigheid nodig is.

Informatie-uitwisseling in het militair geneeskundige systeem

De beoordeling van de geschiktheid bij aanstelling gebeurt op basis van gegevens die door de keuringsarts zijn verzameld. Informatie van burgerartsen kan met toestemming van de betrokkene voor dat doel worden opgevraagd. Na aanstelling maakt het deel uit van het medische dossier.

Militairen hebben in hun loopbaan vaak te maken met verplaatsingen. Dit geldt ook voor de militaire arts. Om te waarborgen dat de militaire arts altijd over de informatie beschikt die nodig is om op verantwoorde wijze zorg te kunnen verlenen, vindt overdracht van zo volledig mogelijke informatie plaats tussen de verschillende artsen of verschillende afdelingen van de militair geneeskundige diensten. Ook vindt informatie-uitwisseling plaats tussen de militaire arts van het onderdeel en de keuringsinstantie die is belast met de uitvoering van de

periodieke of incidentele vaststelling van de inzetbaarheid. Als dat onderzoek wordt verricht door de eigen onderdeelsarts, wordt gebruik gemaakt van de informatie die hij zelf beschikbaar heeft. Bij de beoordeling van ongeschiktheid en de invaliditeit met dienstverband, wordt gebruik gemaakt van de informatie uit het integrale systeem voor zover die betrekking heeft op de aard van de aandoening, de inspanningen die zijn geleverd en de activiteiten die zijn ondernomen om de gezondheid te herstellen en reïntegratie mogelijk te maken. Informatie-uitwisseling geschiedt in het kader van de integrale zorg en staat in het teken van dezelfde doelstelling.

Verschillen met de civiele gezondheidszorg

De civiele huisarts richt zich, meestal alleen op verzoek van de patiënt, primair op diens gezondheid en de relatie met de sociale omgeving. In tegenstelling tot de militaire arts heeft de huisarts geen taak met betrekking tot de arbeidsomgeving. Er zijn nauwelijks mogelijkheden op het gebied van werkhervatting, aanpassing van werkzaamheden, advies aan de werkgever enz. In adviserende zin kan met de patiënt worden gesproken over wel of niet werken. Consequenties van een ingestelde therapie voor het verrichten van werkzaamheden kunnen vaak niet of nauwelijks worden ingeschat, omdat de huisarts in het algemeen niet bekend is met de eisen die aan de patiënt worden gesteld in relatie tot het verrichten van zijn werkzaamheden.

De civiele bedrijfsarts richt zich primair op de arbeidsomstandigheden en de relatie met de gezondheid van de werknemers. Het doel is preventie van arbeidsgebonden aandoeningen. Bij werkhervatting, spontaan of op gezag van de verzekeringsgeneeskundige, wordt nagegaan of betrokkene het werk kan uitvoeren zonder gevaar voor de eigen gezondheid of veiligheid, of die van anderen. In tegenstelling tot de militaire arts kan en mag de bedrijfsarts niet ingrijpen in de gestelde therapie, ook niet als deze de werknemer verhindert de normale werkzaamheden te verrichten en er goede alternatieven zijn. Verder heeft de civiele bedrijfsarts geen taak in het beoogde bedrijfsresultaat, terwijl de militaire arts die wel heeft en heel gericht bijdraagt aan het slagen van een operationele opdracht door het leveren van adequate geneeskundige ondersteuning.

De civiele verzekeringsgeneeskundige doet in het

kader van arbeid uitspraken over de relatie tussen een aandoening of ziekte en het vermogen om met arbeid inkomen te verwerven. Op basis hiervan wordt vastgesteld of de werknemer recht heeft op een uitkering of een voorziening. In de militaire organisatie is dit eigenlijk alleen aan de orde als een oordeel wordt gevraagd over blijvende dienstongeschiktheid.

In Nederland vindt informatie-uitwisseling tussen de drie „instanties” onder strikte voorwaarden plaats, uitsluitend met toestemming van de patiënt/werknemer. Hij moet volledig zijn geïnformeerd over de aard van de verstrekte informatie en de mogelijke consequenties van de verstrekking. De bedrijfsarts en de verzekeringsarts dienen eerst zelf onderzoek te verrichten, alvorens aan de behandelend arts gerichte inlichtingen te vragen. Behandeling en controle zijn in de civiele gezondheidszorg in Nederland strikt van elkaar gescheiden. Onder behandeling wordt verstaan, het complex van geneeskundige activiteiten dat nodig is om gezondheidsklachten te interpreteren en te behandelen. Het wordt uitgevoerd door de huisartsen en de medische specialisten. Onder controle wordt verstaan, het complex van geneeskundige activiteiten dat nodig is voor de uitvoering van sociale wetgeving en de arbo-zorg, uitgevoerd door verzekeringsgeneeskundigen en bedrijfsartsen.

Integrale zorg, ook in vredetijd en voor alle militairen

Integrale zorg zoals beschreven, vloeit voort uit de taak van de defensie-organisatie en de bijdrage die daarin van de militair en de militaire arts wordt verwacht. De zorg is bestemd voor elke militair die voor een operationele opdracht wordt ingezet, zich daarop voorbereidt of op enig moment daarvoor moet kunnen worden ingezet. Het in dit kader maken van onderscheid tussen vredes- en oorlogstijd is in de huidige situatie, gekenmerkt door frequente inzet voor operationele opdrachten in vredetijd, niet opportuun. Er is geen gemarkeerde overgang, zoals in het verleden nog wel het geval was. Ook is de bijzondere wet- en regelgeving die geldt voor buitengewone omstandigheden niet van kracht tijdens het optreden voor vredesoperaties. Ook het onderscheiden van militairen in meerdere groepen, bv. één voor wie integrale zorg noodzakelijk is, één voor wie dat niet het geval is en één voor wie dat

soms het geval is, is niet mogelijk. Immers, iedere militair moet voor een operationele opdracht kunnen worden ingezet. Als laatste argument geldt dat de geneeskundige diensten goed moeten zijn voorbereid om onder operationele omstandigheden de gewenste zorg te kunnen leveren. Dit is slechts mogelijk door verschillen in de wijze van zorgverlening onder operationele en niet operationele omstandigheden tot een minimum te beperken.

Samenvatting

In het militair geneeskundige systeem is sprake van integrale zorgverlening. Het belangrijkste verschil met de civiele gezondheidszorg is dat activiteiten, die door verschillende geneeskundige disciplines worden verricht, in het militaire systeem door één arts worden uitgevoerd. Dit vloeit voort uit de taak van de militaire arts en hangt samen met de omstandigheden waaronder die taak moet worden verricht en de invloed die dergelijke omstandigheden hebben op de gezondheid en inzetbaarheid van de militair. Voor deze wijze van werken is onderscheid tussen oorlogs- en vredetijd niet opportuun, omdat de geneeskundige taak in volle vredetijd, maar onder operationele omstandigheden tijdens de uitvoering van vredestaken, moet kunnen worden uitgevoerd. Ook is het onderscheiden van verschillende groepen militairen niet zinvol, omdat elke militair op enig moment moet kunnen worden ingezet.

Bezwaren tegen integrale zorg en de elementen waartegen ze zijn gericht

Van tijd tot tijd worden door individuele militairen, belangenverenigingen voor militairen en sommige militaire artsen, bezwaren gemaakt tegen de integrale werkwijze. Recent heeft ook de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst (KNMG) aan de minister van defensie voorgesteld de toepassing van de integrale werkwijze, althans in vredetijd, te beëindigen.

Een belangrijk bezwaar tegen de integrale zorg is dat zonder expliciete toestemming van de betrokken militair, medische informatie wordt uitgewisseld en (in de ogen van degenen die het bezwaar maken) wordt gebruikt voor een ander doel dan waarvoor het in eerste instantie leek te zijn bestemd. Hierin ligt de basis voor de opvatting dat de militair in een nadelige positie kan komen te verke-

ren, omdat bv. informatie die voortvloeit uit een vraag om behandeling, kan worden gebruikt voor de vaststelling van de dienst(on)geschiktheid. Naar het oordeel van de KNMG is de wijze waarop binnen het integrale systeem informatie wordt uitgewisseld in strijd met het beroepsgeheim en kan het een drempel opwerpen om hulp te vragen aan een militaire arts. Daarnaast is de KNMG van mening dat het voor één persoon niet mogelijk is alle aspecten van de civiele curatieve, bedrijfsgeneeskundige en verzekeringsgeneeskundige zorg op zodanige wijze te beheersen, dat de militaire arts op een verantwoorde manier ze in een integraal systeem zou kunnen uitvoeren. De kwaliteit van de zorg zou daaronder lijden.

Factoren die bijdragen aan de instandhouding van de bezwaren

Een van de factoren die een rol speelt bij de instandhouding van de bezwaren tegen het integrale systeem, is het niet altijd even zorgvuldig omgaan met medische informatie. Het komt voor dat naar aanleiding van een behandelingsvraag een oordeel over de dienst(on)geschiktheid wordt gegeven. Soms wordt dit direct aan de militair of aan een keuringsinstantie meegedeeld, zonder de verwijzend onderdeelarts daarin te betrekken. Nog afgezien van de vraag of het gewenst is een ongevraagd oordeel te geven over de dienst(on)geschiktheid, is het onjuist dat de behandelend arts wordt omzeild. Wèl mag worden verwacht dat naar aanleiding van een (specialistisch) onderzoek in verband met een behandelingsvraag een advies wordt gegeven met betrekking tot de inzetbaarheid van de militair. Opgemerkt wordt dat niet altijd in voldoende mate onderscheid wordt gemaakt tussen de beoordeling van de gezondheid en inzetbaarheid enerzijds en de beoordeling van geschiktheid voor een functie of functiegroep (dienstgeschiktheid) anderzijds. De verwarring ontstaat mede doordat keuringsraden bij de KL en KLu, die primair de dienstgeschiktheid bij aanstelling moeten beoordelen, soms ook periodiek of incidenteel geneeskundig onderzoek verrichten voor de vaststelling van inzetbaarheid en dienstbeperkingen. Dit kan tot het misverstand leiden dat een onderzoek bij een dergelijke keuringsinstantie is bedoeld om de dienstongeschiktheid te bepalen. Deze bevoegdheid is echter voorbehouden aan de Geneeskundige Commissies. Ook de wijze

waarop de keuringsuitslag onder woorden wordt gebracht is in dit kader van belang. Die wordt uitgedrukt in termen van geschiktheid, met vermelding van de medische beperkingen en niet in termen van inzetbaarheid.

Een andere factor die bijdraagt aan de bezwaren is het feit dat in de huidige werkwijze de verantwoordelijke keuringsarts bij de KL niet zelf de definitieve uitslag vaststelt, maar daarover slechts een advies geeft aan een hogere geneeskundige autoriteit. De autoriteit, bevoegd tot het vaststellen van de keuringsuitslag met betrekking tot de inzetbaarheid en de dienstbeperkingen, komt tot een definitief oordeel op basis van het keuringsdossier en de overige medische gegevens, zonder de militair te hebben gezien. De wijze waarop het oordeel over dienstongeschiktheid tot stand komt is een factor die, onafhankelijk van de informatie-uitwisseling een rol speelt bij de bezwaren tegen het integrale systeem. De vaststelling van de dienstongeschiktheid geschiedt op basis van het Militair Keuringsreglement en de bijbehorende lijst van aandoeningen en gebreken. Door de rol die in het reglement aan de lijst is toebedeeld kan te snel op formele gronden tot ongeschiktheid worden besloten. Als bij een onderzoek wordt vastgesteld dat een militair een aandoening of gebrek heeft die op de lijst voorkomt, wordt de militair geacht ongeschikt te zijn. Alleen de inspecteur van de geneeskundige dienst kan van dat oordeel afwijken als blijkt dat de militair zijn functie kan uitoefenen zonder schade aan de gezondheid. In feite zou pas tot ongeschiktheid moeten worden besloten als blijkt dat een bepaalde aandoening een belemmering vormt de werkzaamheden te verrichten zonder schade aan de gezondheid of veiligheid. Het oordeel ongeschikt moet worden voorzien van een deugdelijke argumentatie. Het hebben van een aandoening op zichzelf is daarvoor onvoldoende.

Ook de wijze waarop met de militair zelf wordt omgegaan speelt een rol bij de instandhouding van de bezwaren. Als de conclusie van een geneeskundig onderzoek is, dat er sprake is van een vermoedelijk definitieve ongeschiktheid, moet een verzoek tot het vaststellen van de ongeschiktheid worden gedaan. De geneeskundige commissies voeren het onderzoek uit. Het eindoordeel kan zijn, ongeschikt, maar dat hoeft niet. De militair wordt echter soms behandeld alsof de ongeschiktheid al vaststaat. Dit

gebeurt allemaal op basis van gegevens uit het integrale systeem, op afstand van de betrokkene.

Uit deze factoren vloeien de bezwaren tegen het integrale systeem voort. Om het vertrouwen, dat iedere militair in het militair geneeskundige systeem zou moeten hebben niet nodeloos op de proef te stellen, moeten deze bezwaren uiterst serieus worden genomen.

Mogelijkheden voor verbeteringen

In het eerste deel van de beschouwing is al betoogd dat de informatie-uitwisseling in het integrale systeem geschiedt in het kader van de doelstelling van de militair geneeskundige diensten en in het belang van de militair. De eis om toestemming is daarom niet in volle omvang van toepassing en de informatie-uitwisseling is niet in strijd met het beroepsgeheim. Het vereist wel grote zorgvuldigheid de uiteenlopende belangen van de individuele militair, buiten het gezondheidsbelang, niet onnodig te schaden. Zo is het van groot belang dat de achtergronden en overwegingen voor een aanvraag van een onderzoek bij het vermoeden op blijvende dienstongeschiktheid, met de betrokken militair worden besproken. Alleen informatie die relevant is voor die beoordeling moet aan de commissies beschikbaar worden gesteld. De militair moet weten welke informatie dat betreft. Op die manier is ook duidelijk wanneer het gaat om het beoordelen van de inzetbaarheid of wanneer de dienst(on)geschiktheid wordt beoordeeld. Dit onderscheid is mede van belang om duidelijk te maken dat het bij de beoordeling van de inzetbaarheid gaat om de militair op verantwoorde wijze inzetbaar te houden, en bij de beoordeling van de dienst(on)geschiktheid om de militair op verantwoorde wijze voor te dragen voor een onderzoek naar het bestaan van ongeschiktheid. De vraag doet zich voor of het niet verstandig zou zijn het toestemmingsbeginsel toe te passen in het geval informatie aan de geneeskundige commissies beschikbaar moet worden gesteld, ondanks het feit dat dit formeel op grond van het *privacy*-reglement niet noodzakelijk is.

Het beleid bij aanstellingskeuringen en bij het beoordelen van blijvende ongeschiktheid zal op een aantal punten moeten worden aangevuld. Daartoe is door het werkverband „militaire keuringen” reeds een aanzet gegeven met de herziening van het beoordelingscriterium en de nuancering van het

beoordelingskader. Het beoordelingscriterium voor de geschiktheid, is de vraag of de militair de werkzaamheden naar behoren kan vervullen zonder schade aan de eigen gezondheid of veiligheid, of die van anderen. Het bestaande beoordelingskader moet worden genuanceerd. Daartoe moet het worden uitgebreid met een aantal punten van overweging. Hierin moeten worden betrokken: de aandoening zelf, de (rest)verschijnselen en de eventuele verergering daarvan, een herhaling van de aandoening, blootstelling aan specifieke factoren, de preventieve maatregelen en de mogelijkheden voor een adequate therapie onder alle omstandigheden waarin de militair kan komen te verkeren. Als het beoordelingscriterium en het beoordelingskader worden gevolgd is het oordeel in het belang van de gezondheid van de militair, omdat hij op die manier wordt beschermd.

Aan het karakteristieke kenmerk van de militair geneeskundige zorg moet in de opleidingen en in de begeleiding van de jonge militaire arts bijzondere aandacht worden besteed, omdat het in de civiele geneeskundige opleidingen niet aan de orde komt. De doelstelling van de militair geneeskundige zorg en het belang daarvan voor de militair zal meer onder de aandacht moeten worden gebracht. Daartoe is reeds een aanzet gegeven door het opstellen van een opleidingscurriculum voor de algemeen militaire arts. Ook zullen de benodigde aandachtsgebieden uit de civiele curatieve, bedrijfsgeneeskundige en verzekeringsgeneeskundige sectoren in het opleidingsprogramma van de militaire arts moeten worden opgenomen. Voorts moet de mogelijkheid om militaire artsen te consulteren, die in de specialistenregisters zijn opgenomen, in voldoende mate aanwezig zijn.

Conclusies

Er bestaat een aantal bezwaren tegen de integrale zorg in het militair geneeskundige systeem. Deze berusten deels op de wijze waarop medische informatie wordt gebruikt en deels op een soms onzorgvuldige wijze van handelen. Als maatregel ter ondersteuning van het vertrouwen dat de militair in het militair geneeskundige systeem moet kunnen stellen, moet het advies en de gegevensverstrekking m.b.t. de beoordeling van definitieve dienstongeschiktheid, door de onderdeelarts tenminste met de

militair worden besproken. Ook valt het toepassen van het toestemmingsbeginsel in deze situatie te overwegen. Verbetering van het beoordelingsproces zelf kan daartoe eveneens bijdragen. De kwaliteit van de zorgverlening kan worden verbeterd door de militaire arts intensiever op zijn taak voor te berei-

den. De algemeen militaire arts moet beschikken over de specialistische kennis en vaardigheden voor zover dat voor zijn taak nodig is. De mogelijkheid voor consultatie van geregistreerde artsen binnen de krijgsmachtdelen dient als aanvulling daarop in voldoende mate aanwezig te zijn.

DRINGEND VERZOEK AAN AUTEURS

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met *anderhalve of dubbele regelafstand*. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie het recente aprilnummer). Auteurs wordt verzocht bij hun manuscript – zo mogelijk – de *diskette* aan te leveren: Word-Perfect 5.1 (DOS). (NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en lay-outelementen invoeren.)

Helaas worden ook nog regelmatig *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

drs. J.A.C. de Ruiter
luitenant-kolonel der genie

Veranderen: noodzakelijk om te overleven

Dit is mijn laatste artikel uit de serie van vier over het veranderingsproces bij de KL. In het eerste artikel in het aprilnummer (MS163(1994)(4)137), ging het om de vraag *waarom* de KL volgens mij niet aan veranderen ontkomt. Het antwoord was drieledig. Als eerste reden heb ik de sinds 1989 gewijzigde internationale politiek-militaire verhoudingen genoemd. Die hadden een ingrijpende herstructurering en verkleining, alsmede een belangrijke verschuiving in de taakstelling van de KL tot gevolg. De tweede reden was van maatschappelijke aard; de gewijzigde opvattingen over arbeidsmotivatie dwingen de KL te antwoorden, wanneer zij tenminste naast een aantrekkelijke werkgever ook een aantrekkelijke organisatie wil blijven. De derde reden is terug te voeren op de inmiddels binnen de overheid breed gevestigde opvattingen over de wijze van bedrijfsvoering: doelmatigheidsbeheer door kern-takenbudgettering (Janse, van Mossevelde/1989). Het gaat om drie ontwikkelingen in de omgeving van de KL, waaraan zij zich niet kan onttrekken. In het tweede artikel, gepubliceerd in het meinum-mer (MS163(1994)(5)214) heb ik aan de hand van een analysemodel van Jägers aangegeven wat er moet veranderen. Wanneer één van de drie veranderingsparameters strategie, structuur en cultuur fors in beweging komt, zoals bij de KL in eerste instantie de structuurparameter, moeten de anderen volgen om een harmonieus functionerende organisatie in stand te houden. Mijn stelling is, dat waar velen juist een bedreiging zien in het feit dat gelijktijdig „alle tollens los staan”, het ook als een geruststellend gegeven is te beschouwen; het biedt op zichzelf namelijk hoopvolle vooruitzichten voor het bereiken van een nieuw evenwicht in de noodzakelijke samenhang tussen strategie, structuur en cultuur. De wijze van besturing van het veranderingsproces bepaalt evenwel of die samenhang ook wordt bereikt. Deze kwestie was om die reden de hoofdvraag van de derde bijdrage.

In dat artikel, juninummer (MS163(1994)(6)270) ging het dus om het antwoord op de vraag *hoe dan*, ofwel de besturing van het veranderingsproces. Eind '93 werd in de wijze waarop dat werd gedaan een belangrijke wijziging aangebracht. Met name de tot dan toe min of meer separaat opererende stuurgroepen werden gesaneerd; daarvoor in de plaats kwam één begeleidingsgroep. Sinds begin '94 is de Begeleidingsgroep KL'98 het overkoepelende orgaan, met als hoofdtaken ondersteuning, begeleiding en coördinatie. De BGKL'98 is strikt genomen een adviserend college. Overeenkomstig het Sturingsconcept van de bevelhebber (Couzy/1994) zijn voortaan lijnmanagers primair verantwoordelijk voor het realiseren van de benodigde veranderingen, en niet de staven. *Management-by-staff* wordt ook tijdens het veranderingsproces steeds verder uitgebannen.

Met name in het derde artikel heb ik op een aantal punten verder gaande voorstellen gedaan dan waar de KL momenteel in voorziet. Zo vind ik op het gebied van structuur nader onderzoek waard of momenteel wel de best denkbare formatie wordt uitgewerkt. Flexibiliteit stelt volgens mij verder gaande eisen dan waarmee tot nu toe werd gerekend. Op het terrein van de strategieparameter is het voorts zaak de ondersteunende beleidsvelden meer in harmonie te brengen met de spelregels uit het Sturingsconcept BLS. Over de wijze van registreren van het veranderingsproces heb ik ten slotte willen attenderen op het hanteren van regievelden van vergelijkbaar abstractieniveau. Details mogen namelijk niet op gelijke voet met hoofdzaken worden behandeld.

In dit artikel stel ik dat veranderen geen eenmalige en vrijblijvende aangelegenheid is. Het jaar 1998 is weliswaar een belangrijke mijlpaal, maar niet het einde van het verder optimaliseren van de landmacht. Veranderen vergt een andere *mind-set* van

alle mensen die in de KL werken; slechts wanneer elke medewerker daarop is ingesteld zal de organisatie als geheel in staat zijn adequaat met veranderingen om te gaan. Ook om die reden heb ik voor dit artikel een zwaar klinkende titel gekozen. Natuurlijk is daarop een nuancering van toepassing. De KL, één van de veiligheidsinstrumenten van de regering, is immers een overheidsorgaan en zal door die status niet direct in haar voortbestaan worden bedreigd. In dat opzicht gaat ook een vergelijking met een commerciële onderneming, die van winst afhankelijk is, niet op. Naar mijn overtuiging is het wel zo dat spelregels waaraan tot nu toe door de KL minder belang werd gehecht, sterk in betekenis toenemen. Via het besturingsmodel contractmanagement, ontstaat er namelijk meer ruimte voor invloed op het besturingsproces door het ambtelijke deel van een overheidsorganisatie. Daardoor worden naast bewindslieden ook overheidsmanagers, ook die bij de KL, steeds belangrijker spelers in Haagse politieke netwerken. Deze conclusies bouw ik op door achtereenvolgens in te gaan op de volgende onderwerpen. Wat is er zo permanent veranderd dat het mij heeft gebracht tot de titel van deze vierde bijdrage? Wat moet er dan in de *mindset* van KL-medewerkers blijvend veranderen? Hoe krijgt ten slotte „overleven”, of misschien meer genuanceerd „het erbij horen” concreet betekenis?

Typering '98: onzekerheid als structureel gegeven

Binnen en buiten de KL is er een aantal zaken in beweging dat uiteindelijk leidt tot een totale metamorfose van de landmacht. De zaken die het betreft zijn in de eerste drie artikelen op hoofdlijnen, min of meer los van elkaar, aan de orde gesteld. Als ik een aantal van die onderwerpen verder uitdiep en in verband breng, leidt dat tot het volgende beeld over het structurele karakter van een aantal veranderingen.

Allereerst de opmerking dat ik inschat, dat de trend waarbij Defensie in toenemende mate onderwerp van nationale prioriteitstelling wordt, zich zal voortzetten. Naast andere vraagstukken zoals het financieringstekort van de overheid, problemen in de gezondheidszorg, vergrijzing, financiering van het onderwijs, asielzoekersproblematiek, werkgelegenheid, binnenlandse veiligheid, criminaliteitsbestrijding, dreigende onbetaalbaarheid van het sociale stelsel enz., is het een van de departementen

waarover het kabinet de nationaal ter beschikking staande middelen moet verdelen. Zonder een drastische omkeer in de internationale politiek-militaire verhoudingen, met als mogelijk gevolg een verschuiving in de nationale prioriteitstellingen, behoort de optie van een stabiele en substantiële groei van het defensiebudget voorlopig tot het land der fabelen. Op zijn best blijft het budget qua „koopkracht” stabiel. Zelfs dat is momenteel niet te verwachten. De budgetten worden namelijk de eerstkomende jaren niet meer gecorrigeerd met een prijsbijstelling. Daardoor is er ook zonder substantiële kortingen al sprake van een daling van het budget, hetgeen dus al dwingt tot bezuinigingsmaatregelen. Economie en veiligheid komen door deze ontwikkelingen dichter bij elkaar. Enerzijds wordt de KL namelijk in toenemende mate een instrument in het (inter)nationale krachtenveld rond economische belangen, anderzijds heeft het een interne uitstraling: de KL moet meer economisch verantwoord functioneren.

Deze macro-ontwikkeling in de budgetten heeft in meerdere opzichten grote gevolgen voor de begroting van de KL, bv. op de bestuurbaarheid daarvan. Zeker de bestuurbaarheid met effecten op korte termijn, bv. maatregelen in een lopend jaar, wordt steeds problematischer. In de metafoor van een oceaanstomer is de KL op zichzelf keurig op koers te houden, maar vraag niet van het ene op het andere moment een scherpe draai te maken. Ik beperk mij in een verdere toelichting tot de personele exploitatie; naar mijn inschattingen overigens, beheersmatig een van de grootste budgettaire problemen van de toekomst. Ik stel vast dat de bestuurbaarheid en flexibiliteit van de P-begroting door de overschakeling naar een beroepsleger afneemt. Het middel dat in de afgelopen jaren effectief kon worden ingezet voor het bijsturen van de P-begroting, namelijk de aan te houden sterkte aan dienstplichtigen, vervalt immers. Dat dwingt tot het ontwikkelen van andere besturingsmethodieken, te meer als aan deze vorm van afnemende flexibiliteit in de P-begroting, de conclusie wordt toegevoegd dat de P-exploitatie in een beroepsleger de neiging heeft vrijwel autonoom te groeien. Jaarlijks wordt het personeel immers vanzelf duurder. Die stijging wordt weliswaar voor een deel exogeen gefinancierd, in werkelijkheid moet uit de eigen begroting altijd worden bijgepast. Zonder bijzondere maat-

regelen kan die autonome groei van de P-exploitatie bij een afnemend of hooguit gelijkblijvend budget alleen maar op andere begrotingsartikelen worden gecompenseerd. Zo'n compensatie gaat dan al snel ten koste van de materieelexploitatie en de investeringsruimte. Dat laat zich dus vertalen in het minder gebruiken en onderhouden van materieel (dus minder oefenen) of het uitstellen van vervangingsinvesteringen. De consequenties van (nog) minder oefenen hoef ik niet toe te lichten. Het uitstellen van vervangingen heeft meestal weer een stijging van de onderhoudskosten tot gevolg, zij het met een na-ijl effect. Op termijn is het resultaat dat de KL als het ware „zichzelf opeet”, te beginnen met die zaken die ver weg lijken, bv. structuur en middelen voor de Algemene verdedigingstaak. De conclusie is dat zelfs los van substantiële kortingen de KL telkens opnieuw en steeds sterker zal worden geprikkeld doelmatiger en doeltreffender met haar middelen om te gaan. Door de afnemende mogelijkheden effecten op korte termijn bij te sturen, nemen beslissingen op basis van een lange-termijnvisie in betekenis toe. Die uitdaging geldt voor de hele KL en niet alleen voor de bevelhebber en zijn KL-staf, integendeel! In het verlengde van het Sturingsconcept van de bevelhebber moeten lijnmanagers op decentraal niveau, daar waar ook de kosten worden veroorzaakt, om het spel te kunnen spelen niet alleen bevoegdheden gedelegeerd krijgen, maar ook voor de uitoefening daarvan verantwoordelijk worden gesteld. Decentralisatie van budgetten is daarvoor een *must*. Het is echt verleden tijd dat dergelijke integrale afwegingen centraal kunnen worden gemaakt. Er is geen enkele aanleiding te veronderstellen dat de druk op dergelijke vormen van optimalisatie zal afnemen, ook niet na 1998. Het tegendeel is eerder het geval!

Tegelijkertijd is sprake van een totale omkeer in de wijze waarop de dieper liggende onderbouwing van de begroting tot stand komt. Voorheen kon de operationele behoefte worden gebaseerd op een dreigingsanalyse, met een bekend veronderstelde tegenstander in een inmiddels meer dan geanalyseerd operatiegebied. Gesteund door simulatie- en OR-technieken kon de behoefte aan de enkele tank zelfs worden beargumenteerd. Thans is veel eerder sprake van een redenatie waarin de middelen uitgangspunt zijn. Vervolgens telt waartoe die middelen in staat worden geacht. De laatste vraag is of die capaciteiten stroken met het politieke ambitieniveau.

Threat-driven-strategy heeft daarmee plaats gemaakt voor *capability/interest-driven-strategy*. Het is duidelijk dat zowel een opdracht tot verdere kortingen als de invulling daarvan, bij zo'n omkeer in *strategy* voortaan vanuit een totaal gewijzigd perspectief zal moeten worden beantwoord. Bij verder gaande decentralisatie van bevoegdheden en verantwoordelijkheden wijzigt daarin tevens de rol van de lijnmanager buiten Den Haag. Hij zal meer dan voorheen juist in de besluitvorming op BLS-niveau moeten participeren; niet langer is uitsluitend de uitvoering van een beslissing zijn deel.

Het effect van voornoemde verschuivingen in de uitgangspunten voor het planningsproces is structurele instabiliteit, althans zo ervaren we dat in vergelijking met vroeger. Er is immers voortdurend sprake van onzekerheid over de middelen en de vraag of op de juiste wijze en op het juiste moment kan worden ingespeeld op het politieke ambitieniveau. Langzamerhand ontwikkelt dat laatste zich tot een apart en uiterst subtiel „spel”. Het nut van dergelijke „Haagse politieke netwerken” is langzamerhand onomstreden (Van Schendelen/1992). Je moet alleen wel meedoen! Het is het overwegen waard aparte spelers in te zetten voor het spelen van dat deel dat bij een besturingsmodel als contractmanagement hoort. Het gaat in die situatie immers om het zoeken naar en overeenkomen van een evenwicht tussen taken en middelen, een resultaat dat via onderhandelen tot stand komt. Aangezien de contractpartners beiden zijn gebaat met een uitvoerbare overeenkomst, vergroot de ambtenaar, in vergelijking met vroeger, zijn invloed op het besturingsproces. Op dat proces werken echter gewild en ongewild vele bekende maar vooral ook onbekende invloedsverhoudingen in. Of zoals een secretaris-generaal van het ministerie van VROM het uitdrukte: „als overheidsmanager speel je simultaan aan minstens tien schaakborden” (Camps, Veerman/1990). Je doet er in dat geval als koning goed aan je beste schaakstukken om je heen te groeperen.

Daarnaast is er de ingrijpende verschuiving in de taakstelling van de KL en zijn er consequenties van de herstructurering en verkleining voor elke medewerker. Deze elementen uiten zich in de bijna alles-overheersende vraag die nagenoeg elke KL-medewerker zichzelf stelt en naar verwachting zal blijven stellen, namelijk: „wat gebeurt er met mij?” Op welke plaats van de aardbol zit ik volgend jaar zo rond de kerst, terwijl het loodgehalte in de Ne-

derlandse lucht waarschijnlijk aanmerkelijk minder zal zijn. Tussen welke elkaar bestrijdende partijen wordt morgen onze zelfbeheersing en diplomatie verwacht, terwijl wij van huis-uit zijn opgeleid juist „partij tussen de partijen” te zijn. Is er na terugkeer nog een plaats vrij in die snel veranderende KL of is de militair na te zijn uitgezonden alsnog (tijdelijk) boventallig. Hoe staat het met de loopbaanverwachtingen die zo voorspelbaar leken toen alles nog geconcentreerd was op die „Koude Oorlog”. Over dergelijke en nog andere uitingen van onzekerheid wordt wel eens beweerd dat er een bijna verlamme werking op het veranderingsproces vanuit dreigt te gaan. Op zichzelf heel begrijpelijk wanneer je de KL als werkgever zou verwijten min of meer eenzijdig de spelregels te hebben gewijzigd t.o.v. het personeel, waarmee in het verleden impliciet andere afspraken waren gemaakt. De KL had als werkgever echter evenmin de internationale ontwikkelingen in de hand, en was uitsluitend in de positie daarop te anticiperen. Vasthouden aan het oude was geen optie. In een ultieme poging haar verplichtingen tegenover het personeel na te komen, probeert de KL momenteel via de „loopbaanprognoses” de gewenste duidelijkheid te scheppen; het is voor mij de vraag of we daaraan, mede gezien de hardheid van de uitspraken die op tafel kunnen worden gelegd, verder ons individuele lot moeten verbinden. Het is even wennen, maar we zullen als KL-medewerker onze eigen toekomst moeten bepalen dan wel moeten vaststellen of we in deze KL willen overleven. Het is wat dat betreft serieus gesteld met *in or out*, een keuze die niet alleen vandaag, maar door het structurele karakter van de veranderingen, ook morgen en overmorgen aan de orde zal zijn. Hoop koesteren dat de tijden van wel-ter zullen terugkeer is echt verloren energie.

In meerdere opzichten is behoefte aan een nieuw perspectief. Om te kunnen voldoen aan de oproep doeltreffender en doelmatiger te werken moet tenminste het *doel* helder zijn. Om het spel rond *capability/interest-driven strategy* te kunnen spelen zul je moeten weten waar de capaciteiten en interesses van jezelf en je „broodheer” liggen. Aan zo’n zelfde baken heeft het personeel behoefte, alhoewel ieders zeer persoonlijke vraag uitsluitend door degene die het betreft kan worden beantwoord. Stuk voor stuk zijn het voor mij onzekerheden die, afhankelijk van de wijze waarop daarmee wordt om-

gegaan, grote invloed op de toekomst van de KL zullen hebben. Datzelfde uitgedrukt in lijn met de titel van dit artikel: onzekerheden die in elkaars samenhang bepalen hoe de KL op termijn zal overleven.

Onzekerheid als bron van inspiratie

If you can't beat it, join it! De vraag is hoe de verlamme werking die ogenschijnlijk van onzekerheid uitgaat, juist in het voordeel van de KL kan worden omgebogen. Dat heeft iets paradoxaals aangezien de zekerheid van vroeger voor velen van ons één van de waardevolle kenmerken van deze organisatie was. De uitdaging zit in het hoe om te gaan met het onvermijdelijke. Vooralsnog hebben we de neiging te denken dat de KL iets unieks overkomt. Als we om ons heen kijken is dat qua omvang van de reorganisatie zeker het geval; daarnaast zijn er zonder meer bijzondere zaken aan de hand, maar dan houdt het unieke snel op. Het positieve van onzekere tijden is dat iedereen in de riante positie verkeert de toekomst opnieuw tegemoet te treden. We moeten alleen niet de vergissing begaan dat met oude spelregels te doen. Juist creativiteit moet een kans krijgen. Dat kan zijn uitstraling hebben op het ontwerpen van nieuwe routines als visie- en strategieontwikkeling, cultuurverandering, effectiviteitsverbetering enz. Het aanpassen en „repareren” van het bestaande is daarin niet de meest verkiesbare weg. In zo’n benadering kunnen de volgende ontwikkelingen in de maatschappelijke opvattingen over bedrijfseconomisch optreden door overheidsorganisaties een steun in de rug zijn. Janse en Van Mossevelde zeggen daarover:

Er is sprake van een toenemende kritische houding van de afnemers van overheidsdiensten. Belangenverenigingen krijgen als pressiegroep meer invloed, terwijl ook de volksvertegenwoordiging kritischer komt te staan tegenover de besteding van overheidsgelden.

Er is een groeiende opvatting dat wat gebruikelijk is in de profitsector ook mogelijk moet zijn in de non-profitsector. Opvallend is de oproep om een bedrijfsmatige aanpak in de non-profit.

De grenzen tussen profit en non-profit nemen af door privatisering, public-private partnership, deregulering, zelfbeheer en decentralisatie.

Als je deze opvattingen legt naast de reeds geconstateerde behoefte om doeltreffender en doelmati-

ger te werken, en om invulling te geven aan *capability/interest-driven-strategy*, dan komt ook de KL langzamerhand terecht in een meer commerciële benadering van organisatievraagstukken. Welke taak heeft een organisatie; waar is zij goed in; waarin moet zij beter worden; welke mogelijkheden heeft ze daarin wel en welke (nog) niet; welke strategische doelstellingen beoogt ze te bereiken; met welke producten probeert ze de vraag op de verschillende delen van de „veiligheidsmarkt” in te vullen? In de bedrijfseconomie staan dit soort vraagstukken bekend als sterkte/zwakte/kansen/bedreigingen-onderzoek. Een concrete uiting van de resultaten van zo'n studie kan een openbare verklaring zijn waarnaar een organisatie op weg is; hoe zij graag door anderen wil worden gezien, wat haar waarden, normen en gebruiken zijn, kortom: waarvoor zij staat!

Je zou kunnen zeggen dat vanuit een soortgelijke benadering bij de KL onlangs het *mission statement* is geopenbaard. Dat luidt namelijk:

De Landmacht, onmisbaar in onze krijgsmacht, zorgt in internationaal verband voor de verdediging van ons land en het bondgenootschappelijk grondgebied. Zij levert daarnaast wereldwijd een bijdrage aan vrede, veiligheid en stabiliteit. Deze kan bestaan uit crisisbeheersing, humanitaire hulp en rampenbestrijding.

Flexibel en slagvaardig, staat zij er voor om op de kortst mogelijke termijn de haar gevraagde inspanning te leveren. Zij beschikt over effectieve gevechtskracht, efficiënte logistiek, modern en hoogwaardig materieel en steunt op de gemeenschappelijke inzet van militairen, burgerpersoneel en reservisten.

Het succes van de operationele inzet van onze Landmacht wordt vooral bepaald door de combinatie van individuele kwaliteiten en teamwork. Het leiderschap is gebaseerd op wederzijds vertrouwen en zelfstandig handelen. Kenmerkend zijn verder kameraadschap, mentale en fysieke gehardheid, en discipline.

Zij staat borg voor een goede personeelszorg, met speciale aandacht voor degenen die worden uitgezonden en hun thuisfront. Bovendien heeft zij een breed scala aan ontplooiingsmogelijkheden en een uitstekend pakket opleidingen. Daarom is de Landmacht een aantrekkelijke werkgever.

De Koninklijke Landmacht streeft er naar een gewaardeerd deel van de Nederlandse samenleving te zijn, door

de wijze waarop zij haar taken uitvoert, de openheid die zij betracht en de bijdragen die zij op vele terreinen levert.

Een van de sterkste punten van het *mission statement* is dat het geen dictaat van de Legerraad is. Het wordt breed gedragen door de (top)leiding gevenden in de KL, en is ook in samenspraak met grote aantallen officieren, onderofficieren en burgers van de KL tot stand gekomen. Garanties voor voldoende draagvlak zijn zodoende ingebouwd. Het is als het ware een produkt van de gehele KL. Je zou kunnen zeggen dat een belangrijk baken als antwoord op de onzekerheid die als structureel wordt ervaren, daarmee is uitgezet. Het komt er nu op aan dat bakken te exploiteren en te onderhouden op de wijze die het toekomst.

Het „mission statement” als bron van inspiratie

Het *mission statement* is en kon ontstaan in een tijd dat de KL zich als het ware roerloos over de oceaan bewoog; nog nauwelijks bekomen van de verstrekende gevolgen van de Prioriteitennota en als *sitting-duck* in afwachting van een zoveelste *hit*, ofwel korting op de middelen. Door tijdig goede mechaniciens en de juiste loodsen aan boord te halen kon een nieuwe koers worden vastgesteld. Deze nieuwe identiteit heeft inmiddels iets onaantastbaars, ook omdat het onlangs geopenbaarde *mission statement* door de bewindslieden van het eigen departement volledig is erkend. Nieuwe bezuinigingen kunnen nooit een serieuze bedreiging vormen voor het *mission statement*, gewoon omdat het daarvan los staat. Daarmee is in dat opzicht de tot nu toe afhankelijke opstelling van beslissingen van anderen verlaten, en heeft de KL gekozen voor een eigen gezicht. Het is nu zaak de gelederen volledig te sluiten!

Voor iedere KL-medewerker is de tijd aangebroken zich te verdiepen in de betekenis achter de uiterst zorgvuldig gekozen formuleringen in het *mission statement*. Het wordt tijd de vraag *wat gebeurt er met mij?* om te buigen in *wat betekent dat voor mij*, en *hoe kan ik aan het bereiken van het doel bijdragen?* Het gaat om het ontdekken van de grenzen van *flexibiliteit en slagvaardigheid*, naar de betekenis van *mentale en fysieke gehardheid*, naar de inhoud van *discipline*, wat met *goede personeelszorg* precies wordt bedoeld, en naar de wijze waarop de KL een *gewaardeerd deel van de samen-*

leving wordt. Kortom: alle waarden en normen die in het *mission statement* zijn opgenomen, moeten worden geëxploiteerd en vormen tezamen het gezamenlijk na te streven doel. Ieders persoonlijke doel is daar vanaf te leiden. De leidraad voor besluitvorming en de eerste bakens voor doeltreffendheid en doelmatigheid zijn daarmee tevens uitgezet. Het *mission statement* bevat derhalve belangrijke elementen als basis voor convenanten of contracten tussen lijnmanagers. Het spreekt zich bovendien uit over de KL-interesses en de kwalitatieve kant van de capaciteiten die de KL met haar middelen op tafel wil kunnen brengen. Het vormt dus ook de leidraad voor *capability/interest-driven-strategy*, alhoewel voor dit meerledig gebruik nog wel enige verdieping noodzakelijk is.

Daarmee heeft de KL definitief gekozen een „lerende organisatie” te willen zijn. Lerend niet in de betekenis van kennisvermeerdering, maar van gedragsverandering. Organisatiesociologen zullen opmerken dat de KL als machine-bureaucratie nog in het stadium van een „aflerende organisatie” zit (Swieringa en Wierdsma/1990). „Oud gedrag” moet namelijk voor een groot deel plaats maken voor „nieuw gedrag”. De grootste uitdaging zit in het feit dat het niet alleen bij een uiterlijk waarneembare gedragsverandering kan blijven; dat zou neerkomen op „de aap een nieuw kunstje leren”. Het leerproces moet zover gaan dat het nieuwe gedrag een produkt is van nieuwe opvattingen vanuit de mens zelf. De KL kan dus absoluut niet volstaan met het begeleiden van een reorganisatieproces, waarin strategie, structuur en cultuur een nieuw plaatsje aan de kapstok hebben gekregen. Het gaat net als in vele andere theorieën over kwaliteitsmanagement of ZEN-technieken (Imai/1990) uiteindelijk over het veranderen van alle mensen in de organisatie. Theorieën

benaderen dit soort vraagstukken doorgaans haast instrumenteel, overigens met vaak uiterst waardevolle raadgevingen. De amorfe organisatie die in deze artikelenreeks KL heet, kunnen we echter niet lang meer van al of niet vermeende misstanden betichten. Uiteindelijk zijn het immers de mensen die in die organisatie werken die ervan iets nieuws kunnen maken: wij dus! Je zou kunnen stellen dat de KL wordt zoals de medewerkers haar creëren.

Slotwoord

In vier artikelen heb ik u op hoofdlijnen willen informeren over welke veranderingen zich momenteel binnen de KL voltrekken. De meeste aandacht gaat doorgaans uit naar het reorganiseren van de structuur van een organisatie. Het doorvoeren van de gewenste veranderingen op het gebied van strategie (met name de nieuwe wijze van sturing) en cultuur zijn ook bij de KL evenwel de echte hoofdbrekers. Ik heb de door mij onderkende samenhang tussen die elementen willen toelichten, en u op een aantal punten enkele afwijkende opvattingen in overweging gegeven. Wie dacht dat het in 1998 gedaan is met het optimaliseren van de KL, hoop ik een ander inzicht te hebben geboden. De KL is definitief een nieuw tijdperk binnengestapt, waarin andere spelregels gelden en simultaan schaken eerder regel is dan uitzondering. Er openen zich bovendien nieuwe speelvelden in de „Haagse politieke netwerken”. De KL doet er goed aan daarvoor geselecteerde spelers in te zetten. De KL moet uiteindelijk groeien van een „aflerende” naar een „lerende” organisatie. Dan hebben we het niet over die voor sommigen ongrijpbare en amorfe KL, maar over degenen die in die organisatie werken. U raadt het al: wij dus!

Literatuur

- Th.W.A. Camps en F.A.J. Veerman – *Overheid aan zet*. Den Haag (1990).
H.A. Couzy – *Mission statement KL*. Den Haag (1994).
H.A. Couzy – *Sturingsconcept BLS*. Den Haag (1994).
H.P.M. Jägers – *De kunst van het balanceren: het fragile evenwicht tussen strategie, structuur en cultuur*. Amsterdam (1991).

- I. Janse en H.J.M. van Mossevelde – *Doelmatigheidsbeheer met behulp van kerntakenbudgettering*. Den Haag (1989).
M. Imai – *Kaizen*. Deventer (1990).
M.P.C.M. van Schendelen – Het nut van Haagse politieke netwerken. *Bestuurskunde* (1992)(8).
J. Swieringa en A.F.M. Wierdsma – *Op weg naar een lerende organisatie: over het leren en opleiden van organisaties*. Groningen (1990).

BOEKEN

De Japanse aanval op Java, maart 1942

door J.J. Nortier, P. Kuijt en P.M.H. Groen, 328 blz., geïll. Uitg.: De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1994
Prijs: f 55,- (geb.) f 39,50 (Pb)
ISBN: 90.6707.331.8

In dit boek is de slechts negen dagen durende strijd tegen de op Java gelande Japanners beschreven. Op 1 maart landde het 16e Japanse Leger en op 9 maart tekende de legercommandant (Igen Ter Poorten) de overgave en daarmee kwam een einde aan het Nederlandse bestuur over de Indische archipel. Het is geen opwekkende maar wel noodzakelijke literatuur, want het legt duidelijk het feilen bloot van het Koninklijk Nederlands Indische Leger (KNIL) en rekest bovendien af met de wel eens geuite misvatting dat de Nederlandse troepen (versterkt met geallieerde eenheden) geconfronteerd zijn geweest met een overmacht aan Japanners.

Voorafgaand aan de beschrijving van de Japanse aanval op Java – het hoofdthema – bespreken schrs. de Nederlands-Indische defensiepolitiek van vóór de Tweede Wereldoorlog en de ontwikkeling van de Japanse dreiging. Alhoewel Nederland zichzelf neutraal beschouwde, ging de regering er vanuit dat bij een grootschalige aanval op deze kolonie, de naburige koloniale mogendheden te hulp zouden komen. Zelfstandig zou men echter een *coup de main* moeten kunnen afslaan. De buitengewesten waren hiervoor het kwetsbaarst, al schatte men de kans op deze vorm van agressie laag in. Voor het eventueel afslaan ervan kwam als eerste de Koninklijke ma-

rine in aanmerking. Het KNIL was m.n. bestemd voor het handhaven van de interne orde en rust. Voor het uitvoeren van deze taak kon worden volstaan met voornamelijk lichte eenheden.

Gelet op de veronderstelde geringe externe dreiging werden bezuinigingen op de Indische defensie „verantwoord” geacht. Eerst in 1936 is als gevolg van de toenemende internationale spanning een verhoging van defensieuitgaven waar te nemen.

Java was „het politieke en militaire hart van Nederlands-Indië” en uitgaande van een eventuele *coup de main* op Java, waren de plannen m.n. gericht op de verdediging van Soerabaja en Batavia (Tandjong Priok). In 1933 was a.g.v. de bezuinigingen daarvoor slechts één divisie beschikbaar. In 1935 werd dit aantal verdubbeld (!), terwijl na 1936 ook een begin werd gemaakt met de motorisatie en mechanisatie. Toen de strijd aanving, beschikte het leger nog maar over enkele tientallen lichte tanks. Overigens moet worden opgemerkt, dat alleen lichte tanks bruikbaar waren, omdat de meeste bruggen op Java waren berekend op een belasting van drie ton. Begin 1941 waren zelfs drie divisies voor de verdediging van Java beschikbaar; voor West-, Midden- en Oost-Java elk één divisie, resp. de Ie, Iie en de IIie Divisie. Bij alle divisies was een deel van de eenheden gebonden aan bepaalde lokaties. Tot de lokatiegebonden eenheden behoorden o.m. de kustwacht, bewakingsdetachementen en depot-eenheden. Eind februari 1942 werd besloten het zwaartepunt van de verdediging op West-Java te leggen. Hierbij werd de Ie Divisie gesplitst in een Groep-West en een Groep-Bandoeng. Tot de Groep-West behoorden (niet lokatiegebonden) de divisiestaf, twee regimenten infanterie, cavalerie (gemotoriseerd) en een Australische eenheid van brigadegrootte, de zgn. *Blackforce*. Dit was een ad-hoc samengestelde eenheid, die was versterkt met Britse tanks en Amerikaanse artillerie. Tijdens de gevechten bleek dit de beste gevechtseenheid te zijn. De Groep-Bandoeng omvatte feitelijk niet meer dan een versterkt infanterieregiment en was

speciaal bestemd om de Bandoengse hoogvlakte te verdedigen. Het toegevoegde regiment was afkomstig van Midden-Java, terwijl het regiment, bekend met het gebied, bij Groep-West was gevoegd. Aan niet lokatiegebonden eenheden beschikte de Iie Divisie uiteindelijk over eenheden ter sterkte van een regiment (Groep-Zuid) en over divisietroepen. Evenzo was bij de IIie Divisie slechts één regiment ingedeeld, waaraan een marinebataljon was toegevoegd. De sterkte van de landstrijdkrachten van het KNIL op Java bedroeg in februari 1942 ruim 90.000 man. Van dit aantal was ruim 40.000 aan te duiden als *hulptroepen* en ca. 50.000 als *gevechtsgereede troepen*. Alle eenheden stonden onder bevel van de legercommandant; diens staf was ondergebracht in het Algemeen Hoofdkwartier (AHK), gevestigd in Bandoeng.

De Japanse aanval op Java werd uitgevoerd door het 16e Leger, bestaande uit twee divisies (2 en 48) en twee versterkte regimenten (230 en 146). Alle eenheden hadden eerdere gevechtservaring opgedaan. Dit leger werd gesteund door een luchtleger en twee (marine) luchtvlotten (totaal 185 bommenwerpers, 160 jagers en 50 watervliegtuigen). Ter vergelijking: voor luchtsteun aan het KNIL en de bondgenoten waren ter beschikking: 39 bommenwerpers en 47 jachtvliegtuigen; een aantal ervan werd begin maart reeds geëvacueerd. De totale sterkte van de Japanse grondstrijdkrachten wordt geschat op 47.000 man. Van een overmacht aan grondtroepen was dus geen sprake.

Op 1 maart 1942 landden Japanse eenheden op drie plaatsen op de noordkust van Java: oost en west van Batavia en bij Rembang op de grens van Oost- en West-Java. Bij de landingen werd weinig tegenstand ondervonden, waardoor de Japanners snel konden oprukken. Zo waren zij in staat binnen twaalf uur het 100 km ten oosten van Batavia gelegen vliegveld Kalidjati onbeschadigd in handen te krijgen. Ondanks verbindingsproblemen konden de Japanners reeds op 2 maart vanaf dit vliegveld opereren. Bij een snelle tegen-

aanvalsactie met tanks werden de Japanners weliswaar verrast en wist men het vliegveld te bereiken, maar door het niet volgen van infanterie was zuivering niet mogelijk en moest het vliegveld aan de Japanners worden gelaten. Ook een tegenaanval van grotere omvang bracht niet het gewenste resultaat. Over het verloop van de strijd zou hier nog veel kunnen worden gezegd; het is echter raadzaam het boek zelf te lezen.

Wel komen uit het boek enkele markante zaken naar voren. Op het moment dat de eindstrijd begon, was de legerleiding al van mening, dat de ondergang onvermijdelijk was en ging het erom „ervan te maken wat er nog van te maken was”. Met een dergelijke houding kan men nauwelijks verwachten, dat tijdens dit defensief optreden daadwerkelijk werd verdedigd en het beslissende gevecht aangegaan. In werkelijkheid is meer sprake geweest van verdragend optreden, met weinig gevechtsacties van aanvallende aard. In de Japanse verslagen wordt dan ook nauwelijks melding gemaakt van zware gevechten. Tussen de divisies/groepen is er weinig gecoördineerd: *Ieder had een grote vrijheid van handelen*, aldus legercommandant Ter Poorten. Ondanks deze benadering greep de legerleiding, maar ook de divisiecommandant regelmatig in. Hierdoor waren ondercommandanten nogal eens genooddaakt hun plannen op het laatste moment te wijzigen en gegeven opdrachten te herroepen.

Naast het weinig overtuigende en soms aarzelende optreden van verschillende commandanten waren de aanwijzingen aan de ondercommandanten in sommige gevallen zeer gedetailleerd. Het optreden van de KNIL-eenheden was veelal statisch en weinig dynamisch, inventief of agressief. Regelmatig komen in het boek opmerkingen voor, die betrekking hebben op het ineenzakken van het moreel van de inheemse militairen en het in wanorde *terugvloeien*. Mede door deze omvangrijke deserties was de gevechtskracht van de eenheden na enige dagen sterk afgenomen en in veel gevallen was gecoördineerd optreden in groter verband nauwelijks meer mogelijk. De

chaos werd nog vergroot door de slechte verbindingen en de geringe ervaring van staven en commandanten met het regelen en leiden van (omvangrijke) verplaatsingen. Daarenboven gaf ook de logistieke ondersteuning, inbegrepen de voeding, de nodige problemen.

Gelukkig komen in het boek ook de beschrijvingen voor van commandanten die wel initiatief toonden en van de eenheden die wel hun samenhang behielden. Hun aantal was echter te gering om, anders dan plaatselijk, de verdediging succesvol te voeren en de tegenstander uit te schakelen.

Schrs. geven een overzichtelijke beschrijving van de gebeurtenissen. De beschreven operaties zijn met behulp van kaartjes veelal verduidelijkt (op een enkel kaartje zijn door verkleining de namen echter nauwelijks te lezen). Uit de gebeurtenissen blijkt duidelijk, dat een leger primair belast met handhaven van de interne orde en rust – politionele taken dus – niet is ingesteld, opgeleid en geoefend om in een grootschaliger conflict effectief op te treden. In redelijkheid mag en kan dit ook niet worden verwacht. In de huidige discussie over de prioriteit van de taken opgedragen aan de Nederlandse krijgsmacht, mag deze Indische ervaring niet buiten beschouwing worden gelaten. De inhoud van het boek is niet alleen interessant voor liefhebbers van Indië, maar ook nuttig voor een ieder die is betrokken bij de toekomst van de krijgsmacht.

T. DE KRUIJF, genm gn

War Machine

The rationalisation of slaughter in the modern age, door Daniel Pick, 292 blz., geïll. Uitg.: Yale University Press, New Haven & Londen, 1993. Prijs: f 65,55
ISBN: 0.300.05417.3

Het is vandaag de dag moeilijk voor te stellen, maar er is een tijd geweest dat het voeren van oorlog niet werd gezien als een principieel verwerpelij en slechts uit uiterste noodzaak te hanteren politiek instrument. Tot aan de Eerste Wereldoorlog werd het

fenomeen oorlog door velen niet alleen beschouwd als een legitieme staatsactiviteit, maar ook als een eerbiedwaardige, vaak verfrissende en volstrekt toe te juichen methode om tot een maatschappelijke regeneratie te komen. Enthousiasme voor de zuiverende werking van een periodiek gewapend conflict leefde zij aan zij met een groeiend pacifisme waarbij het oorlogsgeweld uit idealistische, humanitaire overwegingen juist werd veroordeeld.

War Machine gaat vooral over de rechtvaardiging van de oorlog in een tijd waarin door technologische politieke ontwikkelingen het destructieve karakter van de oorlog telkens toeneemt. Schr. volgt de opkomst van de massalegers, grotendeels samengesteld uit dienstplichtige reservisten en uitgerust met de nieuwste vindingen op wapentechnisch gebied, in de periode 1830-1930. In een aantal case-studies wordt gezocht naar de oorsprong van het beeld van de oorlog in de moderne tijd; naar de herkomst van veelgebruikte metaforen zoals de oorlog als een oncontroleerbare en allesverslindende doodsmachine, of de oorlog als een modern slachthuis.

Zowel de kracht als de zwakheden van dit boek liggen vooral in de grote veelzijdigheid aan onderwerpen, denkers en eigen ideeën die de schrijver met elkaar probeert te verbinden. Pick wil meer dan alleen een traditionele geschiedenis schrijven waarin een ontwikkeling wordt geschetst van het denken over oorlog en vrede in de 19de en 20ste eeuw. Zijn zijsporen leiden van voor de hand liggende schrijvers als Von Clausewitz, Engels, Freud en Einstein, naar thema's als de evolutietheorie en het sociaal-darwinisme, nationale degeneratie, invasievrees in Engeland, oorlog als een onbeheersbare machine, de Europese wapenwedloop 1870-1914, het moderne abattoir, het esthetische genot van de machine, het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, propaganda, oorlogspsychose enz. Van Von Clausewitz' *Vom Kriege* (1832) tot aan de briefwisseling tussen Einstein en Freud, liggen volgens schr. ca. honderd jaar van mentale worsteling met het fenomeen oorlog. ▷

De correspondentie tussen Einstein en Freud biedt een interessant inzicht in de opvattingen van twee van de belangrijkste denkers van de moderne tijd. Het Instituut voor Intellectuele Samenwerking, een organisatie binnen de Volkenbond, was in 1931 met het idee gekomen prominente intellectuelen tot een uitwisseling van gedachten te laten komen t.a.v. algemene maatschappelijke problemen. Einstein was pessimistisch gestemd over de mogelijkheid dat natuurwetenschappers een oplossing zouden kunnen vinden voor het vraagstuk van agressie en oorlog. Hij richtte zich tot Freud in de hoop dat de psychologie wellicht tot de diepere oorzaken van haat en vernielzucht zou kunnen doordringen. Freud was daarover niet bijzonder optimistisch: volgens hem was de hele maatschappij juist gebaseerd op conflict en geweld. De collectieve macht van de fysiek zwakken in de samenleving, zoals vastgelegd in wetten en bewaakt door het geweldsmonopolie van de staat, verhindert het terugvallen naar chronisch individueel geweld. Het probleem van de moderne mens is dat de geleidelijke evolutie van de menselijke beschaving botst met een diepgewortelde individuele neiging tot agressie en zelfvernietiging. De onvermijdelijke spanning tussen cultuur en instinct is, naar de mening van Freud, ook terug te vinden in de paradoxale manier van oorlogvoeren: het gebruik van technologisch geavanceerde wapens binnen complexe organisaties, naast de primitieve toepassing van fysiek geweld op het slagveld.

Op dit gebied en op alle andere gebieden die in het boek ter sprake komen, heeft Pick zelf ook beslist interessante gedachten te bieden. Door de rijke variatie aan onderwerpen komt een totaalbeeld evenwel minder sterk naar voren. Wat ontbreekt is een bindend element dat tot een werkelijke synthese van het diverse materiaal zou kunnen leiden. De grote eruditie die uit het boek spreekt, is te weinig op een kernthema geconcentreerd. Overeenkomsten tussen losse gedachten en beelden worden slechts minimaal toegelicht. De synthese dient kennelijk

door de lezer zelf tot stand te worden gebracht.

Wat ook het leesplezier ernstig belemmert is het vaak gortdroge en zwaar-wetenschappelijke taalgebruik. Al is de behandelde materie zonder meer gecompliceerd, dan nog had de auteur een poging kunnen doen de tekst toegankelijker te maken. Bovendien is het een boek voor de liefhebber van het moderne denken over oorlog en vrede; de schrijver gaat er namelijk van uit dat de nodige voorkennis aanwezig is. Wie deze bezwaren niettemin accepteert, vindt in *War Machine* een rijke bron van weinig bekende ideeën over oorlog en vrede, aangevuld met originele inzichten van de schrijver.

drs. R.H.E. GOOREN, (SMG-KL)

Tussen schip en kaai

Geestelijke verzorging bij de krijgsmacht door J.L. Swarte, 263 blz. Uitg.: Kok, Kampen, 1993. Prijs: f 49,50. ISBN: 90.242.6164.3

In deze handelseditie van zijn proefschrift geeft Swarte een visie op de toekomst van de Geestelijke verzorging (GV) in de Nederlandse krijgsmacht. Daarbij stelt hij drie aspecten aan de orde, t.w. het ambt van de geestelijke verzorger (gv'er), de secularisering en de GV als instituut. Om een visie te kunnen geven, behandelt hij de ontwikkeling van de GV in de krijgsmacht en daarin de positie van de gv'er zelf. Alhoewel de GV reeds 175 jaar door de staat wordt bekostigd, maken de gv'ers zelf pas sedert 1914 deel uit van de krijgsmacht. Tot dat jaar werd de GV uitgevoerd door geestelijken, die waren verbonden aan een gemeente/parochie in het betreffende garnizoen. In 1914 werden de eerste aalmoezeniers en dominees benoemd en in de organisatie van de krijgsmacht opgenomen.

Van oudsher was zielzorg (het pastoraat) de belangrijkste taak, maar in de huidige opvattingen is deze taak naar de achtergrond gedrongen en is de nadruk komen te liggen op het begeleiden van het individu in de militaire omgeving. Als gevolg van de

secularisatie kan de gv'er zijn boodschap niet meer kwijt. De positie die dan overblijft is die van vertrouwensman, waarmee de gv'er al snel op het terrein van de maatschappelijke dienst komt.

Opmerkelijk is dat de aandacht voor de GV van overheidswege en vanuit de maatschappij, steeds in verband is gebracht met de dienstplichtige. De redenering daarbij is dat de dienstplichtige op grond van een overheidsmaatregel (dienstplichtwet) in een bijzondere positie is gebracht, waardoor hij niet in de gelegenheid is aan godsdienstige en levensbeschouwelijke activiteiten deel te nemen. Het opnemen van gv'ers in de militaire organisatie tijdens de mobilisatie van 1914 onderstreept de relatie met de dienstplichtigen.

Schr. gaat uitgebreid in op de rechtspositie van de gv'er. Die blijkt alle rechten te bezitten van de „gewone” militair, maar is daarentegen alleen verantwoordelijk aan de zendende instantie. Dat zou tot problemen kunnen leiden, indien de betreffende zendende instantie bij conflicten niet wil meewerken aan een oplossing. In het algemeen blijkt dit nogal mee te vallen. Kennelijk geldt ook hier „wiens brood men eet, diens woord men spreekt”. In de huidige situatie blijken verschillende gv'ers zich zodanig betrokken te voelen bij het functioneren van de krijgsmacht, dat zij meewerken aan training in groepsrelaties, leiderschap en communicatie, lessen in ethiek, omgang met minderheden enz. Het leveren van dergelijke bijdragen is mogelijk geworden, omdat sommige gv'ers op deze gebieden een opleiding hebben genoten. Swarte signaleert dat de gv'er hierdoor in een andere relatie komt te staan met de individuele militair en hij vraagt zich af of dat de vertrouwensrelatie niet kan schaden. Als gevolg van de secularisering is de legitimering van de gv'er moeilijker geworden. Schr. maakt hiervan melding, maar geeft geen oplossing aan. Hij neemt kennelijk aan dat de gv'er als een bijzonder sociaal werker een voor de (militaire) maatschappij aanvaardbare positie heeft. Swarte behandelt ook de relatie tussen de gv'er en de zendende instanties. Dat blijkt soms een zeer inge-

wikkelde constructie te zijn, waarbij van nauw overleg of terugkoppeling nauwelijks of geen sprake is. Uitgebreid staat schr. stil bij de vele pogingen die zijn ondernomen het aantal benodigde gv'ers vast te stellen. Deze problematiek is m.n. ontstaan door het toelaten van de Humanistische GV. Deze claimde in verband met de toenemende secularisatie een groter aantal gv'ers dan toegewezen, daarbij regelmatig gesteund door het parlement. De vele commissies die zich met dit onderwerp (het aantal gv'ers) hebben bezig gehouden, zijn niet tot aanvaardbare oplossingen gekomen. Swarte heeft het probleem ook uitgewerkt en heeft daarvoor een voorstel in zijn boek opgenomen. Hij gaat uit van de huidige verdeling die is gebaseerd op de zgn. „drie-pilarenbenadering”. Daarbij zijn van invloed: de voorkeur van de actief dienende militairen, de voorkeur van hen die bij mobilisatie worden opgeroepen en de positie en omvang van de zendende instanties.

Schr. maakt hierbij enige kanttekeningen. Hij stelt dat als kerkgenootschappen hun omvang aangeven, zij doorgaans ook de „slapende” leden meetellen. Hij acht dit niet juist; naar zijn mening moeten alleen de contribuerende leden worden geteld. Ook vindt hij het niet juist de voorkeur van dienstplichtigen zo'n groot gewicht te geven, omdat dit kan leiden tot concurrentie en „wervingscampagnes” voor het verkrijgen van een groter marktaandeel. Hij vindt het daarentegen wel noodzakelijk een relatie te leggen met de activiteiten, die door de zendende instanties zelf worden ontplooid om buiten de gesubsidieerde sector gv'ers in te zetten. Bij de uitwerking van deze voorwaarde blijkt dit aspect voor de protestantse GV een gunstige en voor de Humanistische GV een ongunstige uitwerking te hebben.

In navolging van het advies van één van de commissies (Hirsch Ballin) is Swarte van mening dat aan de GV in de krijgsmacht een wettelijke basis moet worden gegeven. Nu is men elk jaar in feite afhankelijk van het opnemen van een post in de defensiebegroting.

Bij een wettelijke basis (kaderwet) kunnen duidelijke afspraken worden

gemaakt tussen de zendende instantie en het ministerie van defensie. Wel merkt schr. op, dat het ministerie tot nu toe te weinig het heft in handen heeft genomen en in het overleg met de zendende instanties te veel naar compromissen heeft gezocht. In dat verband meldt hij de zeer hoge verzorgingsdichtheid in de krijgsmacht.

Schr. noemt nog een aantal aspecten, dat de aandacht verdient, maar komt niet toe aan een verdere uitwerking. Zo geeft hij aan, dat de GV met name is gericht op de dienstplichtigen. Nu de dienstplicht komt te vervallen, zal de vraag moeten worden beantwoord of handhaving van de GV nodig is. Tevens lijkt het gewenst de taken van de gv'er nader te omschrijven. Een uitspraak van een dominee, dat hij de Bijbel en godsdienst tijdens een uur GV niet meer aan de orde kan stellen, doet de vraag rijzen wat dan wel van de gv'er kan worden verwacht. Indien het werkerrein een sociaal-maatschappelijk karakter krijgt, zal toch een duidelijke taakafbakening met de Maatschappelijke Dienst Defensie nodig zijn. Ook is het wenselijk nadere uitwerking te geven aan de gedachte de zendende instanties een financiële bijdrage te laten leveren voor het kunnen uitvoeren van GV.

De studie van Swarte geeft een aantal interessante ideeën voor het ontwikkelen van de GV in de toekomstige krijgsmacht. Zoals hiervoor werd vermeld, is een uitwerking van de verschillende relevante aspecten noodzakelijk. Lezing van dit boek is aan te bevelen voor een ieder die ambtshalve is betrokken bij de GV, of daarvoor belangstelling heeft.

T. DE KRUIJF, genm gn

30 april 1945

Raadsels rond de dood van Hitler, door R. in 't Veld en M.J. Dongemans, 120 blz., geïll. Uitg.: Walburg Pers, Zutphen, 1993. Prijs: f 34,50. ISBN: 90.6011.856.1

De 30e april 1945 is de dag waarop met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid Hitler door zelfmoord stierf in een ondergrondse bunker in

het verwoeste Berlijn. Daarmee zijn echter niet alle raadsels rond het leven en de dood van Hitler opgelost. De schrs. doen op grond van historische bronnenonderzoek een goede poging veel van de bestaande raadsels op te lossen. Geheel slagen zij daarin echter niet. Zo blijven er met name vragen over zijn afkomst en over wat er na zijn zelfmoord met zijn stoffelijk overschot en dat van Eva Braun (die samen met Hitler zelfmoord pleegde) is gebeurd.

Het boek probeert, door terug te gaan naar Hitlers jeugd, zijn verdere ontwikkeling te volgen en ten slotte vrij nauwgezet zijn laatste uren te beschrijven, een totaalbeeld en, voor zover mogelijk, een verklaring te geven voor zijn doen en laten. De auteurs beroepen zich daarbij op in dit opzicht „klassieke” boeken, zoals *The psychopathic god* van Waite, *Die Katakombe* van O'Donnell en *The last days of Adolf Hitler* van Trevor-Roper. Zij vulden hun informatie aan door de verrassende onthullingen die pas na het uitkomen van bovenvermelde boeken door de (deels) vrijkomende archieven uit Oost-Europa zijn gedaan.

Het boek begint met Hitlers jeugd. Zijn halfbroer typeerde hem als volgt: „Hij had geen vrienden, hechte zich aan niemand en kon zeer harteloos zijn. Over iedere kleinigheid kon hij in razernij ontsteken”. Hitlers geboorteplaats en -datum zijn bekend: 20 april 1889 in het Oostenrijkse Braunau am Inn. Veel minder is echter bekend over zijn afstamming in tweede lijn. Over wie zijn grootvader was – mogelijk zou Hitler zelfs deels van Joodse afkomst zijn – hebben vele geruchten de ronde gedaan. Erg gelukkig was zijn jeugd bepaald niet. Hij had een strenge vader, die vroeg overleed. Aan zijn moeder, die wat later aan borstkanker overleed, had hij betere herinneringen. Zijn jeugd jaren werden daarna zowel door ledigheid, een interesse voor kunst, grote armoede alsook door een grote innerlijke onrust gekenmerkt. In 1909 onttrok hij zich aan dienstneming in het Oostenrijks-Hongaarse leger maar meldde zich op 16 augustus 1914 vrijwillig voor het Duitse le-

ger. In de Eerste Wereldoorlog vervulde hij een merkwaardige, maar waarschijnlijk wel heldhaftige rol. Direct na de oorlog groeide Hitler vrij snel naar de macht. Het verloop daarvan mag bij velen bekend worden verondersteld, en in het boek wordt aan deze periode ook vrij weinig aandacht besteed. Ook over het lichaam en de geest van Hitler staan in het boek de nodige feiten en theorieën te lezen. Duidelijk wordt dat het een man van grote tegenstellingen was. Soms was hij, aldus Albert Speer, „wreed, onrechtvaardig, koud en grillig”, soms ook weer een „edelmoedige meerdere, in staat tot enthousiasme voor het schone en het grootse”.

Velen vermoeden dat er neurologisch iets met Hitler niet in orde was. De lezingen daarover lopen sterk uiteen. Zijn psychische en lichamelijke aftakeling, die vooral aan het einde van zijn leven steeds duidelijker werd, wordt ook wel toegeschreven aan de behandeling door zijn lijfarts dr. Morell. Deze diende Hitler vele medicijnen toe waarvan samenstelling en effecten tot op de dag van vandaag nog onduidelijk zijn. Over één onderwerp zijn allen het wel eens, nl. zijn regelmatige en vaak onvoorspelbare aanvallen van hysterie. In dit boek is van zijn persoonlijkheid een goede analyse opgenomen die veel van Hitlers (latere) handelingen in een bijzonder daglicht stelt. Ook worden vrij uitgebreid en indringend de laatste dagen van Hitler in de *Führerbunker* beschreven; het „alledaagse” leven, de beklemmende sfeer en de onderlinge verhoudingen met en tussen zijn directe medewerkers. Voorts worden de feitelijke gebeurtenissen van half maart 1945 tot het einde grondig gereconstrueerd.

De personages rond Hitler: Goebbels, Goering, Himmler, Speer, Eva Braun en vooral ook Martin Borman, worden uitgebreid belicht. De laatste wordt beschreven als een aartsintrigant. Dit „wespennest van intriges” rond Hitler, de onduidelijke militaire situatie rondom Berlijn en zijn steeds slechter wordende fysieke en psychische toestand geven een goed zicht op de omstandigheden in

de *Führerbunker*. Toen ook voor Hitler duidelijk was dat de nederlaag onafwendbaar was besloot hij het einde in Berlijn af te wachten. Onder geen beding mocht hij, levend of dood, in handen van de Russen vallen. Ook Eva Braun (met wie hij zeer kort voor zijn dood nog trouwde) en de familie Goebbels verkozen met Hitler te sterven. Bijzonder is daarbij te lezen welke taferelen zich in het zicht van het definitieve einde nog rondom het testament van Hitler afspeelden. Vrijwel zeker is dat aan het leven van Hitler op 30 april 1945 door zowel een gifcapsule als een pistoolschot door zelfdoding een einde kwam. Zijn lichaam en dat van Eva Braun werden vermoedelijk verbrand en begraven in de tuin van de Rijkskanselarij. Wat er echter daarna met de stoffelijke overschotten gebeurde blijft onduidelijk. Meer dan vele schrijvers voor hen (konden doen), volgen de auteurs de gebeurtenissen daarna. Op boeiende wijze wordt beschreven op welke wijze de Russen (die kort na de dood van Hitler Berlijn innamen) met de informatie over de feitelijke gebeurtenissen zijn omgesprongen. De vele tegenstrijdige belangen, de beoogde geheimhouding en het feit dat vele „ooggetuigen” niet meer kunnen worden gehoord, laten ook nu nog ruimte voor twijfel over wat er werkelijk met het stoffelijk overschot is gebeurd. De reconstructie die schrs. maken lijkt overigens zeer plausibel.

Resumerend kan worden gesteld dat zij op een goed leesbare en overzichtelijke wijze met de beschikbare informatie zijn omgegaan. Het beeld dat zij schetsen van de persoonlijkheid van de man door wie, of in wiens naam, zoveel leed is veroorzaakt, de beschrijving van de situatie in de *Führerbunker* en ten slotte de omstandigheden waaronder Hitler de dood vond, zijn zonder meer journalistiek vakwerk te noemen. De (weinig) vragen die na het lezen van het boek over de dood van Hitler nog overblijven zijn hen niet te verwijten. Wellicht dat ooit nog archieven worden geopend waardoor ook de laatste overblijvende vragen kunnen worden beantwoord.

drs. G.J.C. ROOZENDAAL, bgen mpsd

322 Squadron

Sporen van zijn verleden, lijnen in zijn geschiedenis, door W.H. Lutgert en B. Sorgedrager, 120 blz., geïll. Uitg.: Sectie Luchtmachthistorie, Den Haag, 1993. Prijs: f 35,- (geb.) ISBN: 90.73696.08.9

Dit boek dat is verschenen t.g.v. het 50-jarig bestaan, heeft een andere vorm en inhoud dan gebruikelijk is bij herinneringslectuur. De kern wordt gevormd door een fotoreportage van Bart Sorgedrager. Een oom van hem (Bert Wolters) heeft in de Tweede Wereldoorlog, na zijn ontsnapping naar Engeland, bij dit squadron gediend en is daar in 1944 verongelukt.

Na een schets van de levensloop van Wolters en het ontstaan en de oorlogsinzet van 322, geeft de fotoreportage een uniek overzicht van de bases, waar vanuit het squadron gedurende de oorlogsjaren heeft geopereerd. Tot de bases behoorden behalve veel Britse ook Woensdrecht, Schijndel en Twente. Tegen het einde van de oorlog is ook nog gebruik gemaakt van de Duitse bases Varrelbusch en Wunstorf. Door het weergeven van zowel de toenmalige als de huidige situatie is een beeld geschetst van de wijzigingen, die de bases sedert de oorlog hebben ondergaan; in enkele gevallen is dat weer de oorspronkelijke agrarische bestemming.

Lutgert schetst de levensloop van Wolters en de geschiedenis van het squadron; deze hield niet op in 1945, maar kreeg een vervolg in Indië, Nieuw-Guinea en Nederland.

De combinatie van geschiedenis en een bijzondere fotoreportage is een goede gebleken en is zeker voor herhaling vatbaar.

T. DE KRUIJF, genm gn

